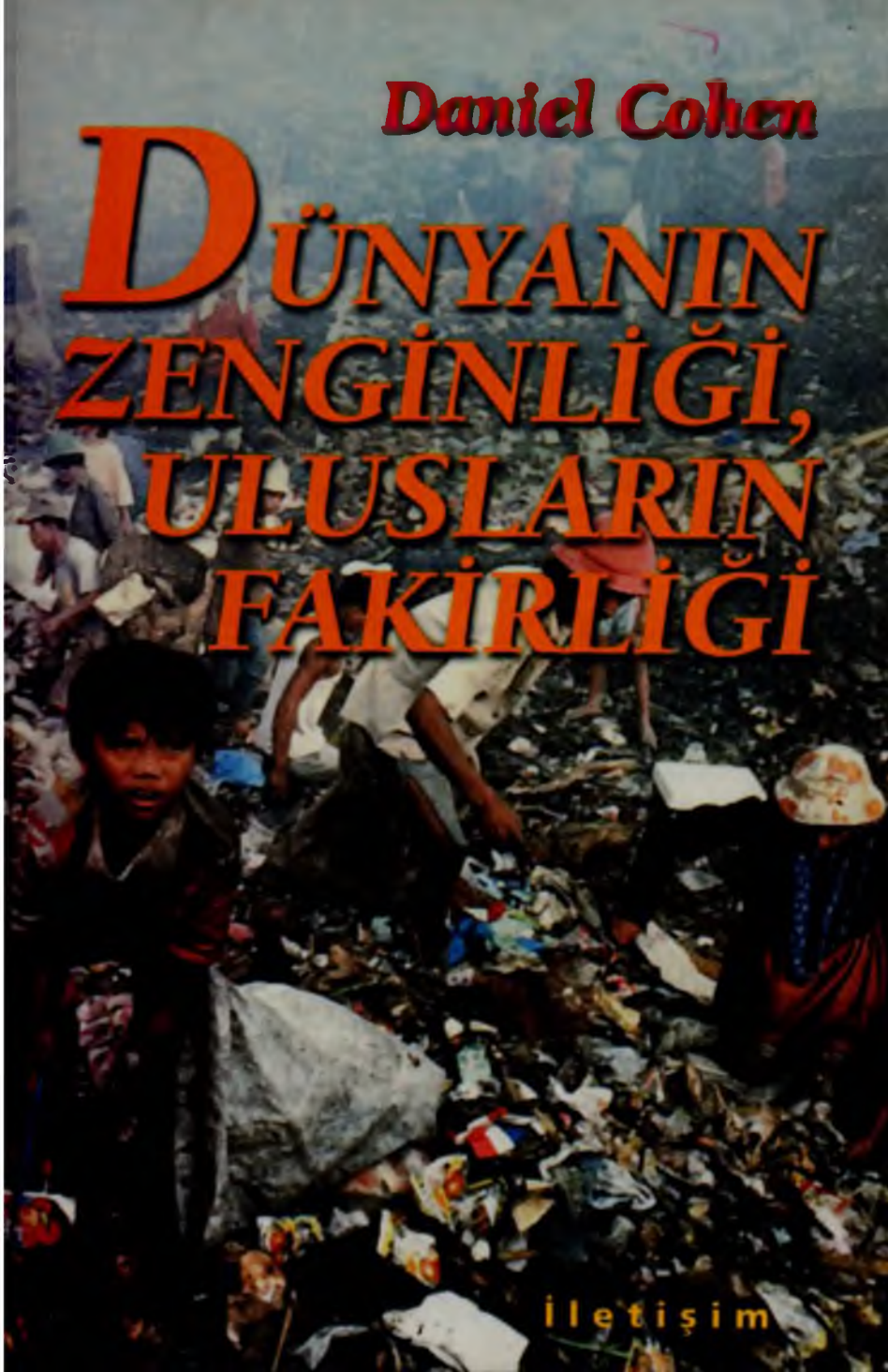
Daniel Cohen

DÜNYANIN ZENGİNLİĞİ, ULUSLARIN FAKİRLİĞİ

İletişim

DANIEL COHEN

Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği

DANIEL COHEN Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'nde iktisat profesörüdür. Fransa'da sosyalist başbakan Lionel Jospin'in kurduğu İktisadi Çözümleme Konseyi'nin de üyesidir. *Les Infortunes de la Prospérité* (1994) ve *Nos Temps Modernes* (1999) başlıklı iki ayrı kitabı daha yayımlanmıştır.

Richesse du monde, pauvretés des nations
(The Wealth of the World and the Poverty of Nations)
© 1997 Flammarion

İletişim Yayınları 624 • Bugünün Kitapları 59
ISBN 975-470-809-6
© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)

EDİTÖR Can Belge
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Fatoş Gencosman
KAPAK FİLMİ Diacan Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
MONTAJ Şahin Eyilmez
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DANIEL COHEN

Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği

Richesse du monde, pauvretés des nations
(The Wealth of the World and the Poverty of Nations)

İNGİLİZCE'DEN ÇEVİREN ***Dilek Hattatoğlu***

iletişim

Emilie'nin anısına

Bütün bir denizin tahayyülü bir damla suda saklıdır.
SPINOZA

İÇİNDEKİLER

Giriş 11

1. Dünyanın Yoksulluğu 15

2. İki şehrin Hikâyesi 27

3. Batı Dünyasının Büyük Korkusu 41

4. Üçüncü Sanayi Devrimi 59

5. Uygun Eşleşme 75

6. İşsizlik ve Dışlama 89

7. Politikanın Yoksulluğu 107

Sonuç 125

Sonsöz: Dünyanın Odiseyası 129

Giriş

Dünya, bugüne dek görülmemiş bir hızla zenginleşiyor. En kalabalık iki ülke, Hindistan ve Çin, her yıl yüzde 7 ve yüzde 10 gibi olağanüstü oranlarda büyüyorlar. Bir vakitler Britanya İmparatorluğu'nun depoları olan Hong Kong ve Singapur artık Büyük Britanya'dan daha varlıklı. Dünya, tersine çevrilmesi imkânsız olan ve 2. Dünya Savaşı sonrasındaki "altın çağ"ı hatırlatan bir olguya tanık oluyor. Öte yandan, Batı ülkelerinin çoktan yendiklerini düşündükleri felaket, yoksulluk, bu ülkeleri tekrar etkisi altına aldı. Yeni yoksulluk alanları zenginliğin zeminini aşındırıyor, onu olduğundan da az gösteriyor. Avrupa'daki işsizlik ve Amerika'da "çalışan yoksullar"ın ortaya çıkışı, Batı'nın refahına buruk bir tat kattı.

Günümüzdeki durum, yani yoksul ülkelerin zenginleşmesi ve zengin ülkelerin yoksullaşıyor görünmesi, kaçınılmaz biçimde, ilk olgunun ikincinin sorumlusu olduğu şeklindeki kuramlara güç kazandırıyor. Çin ve Hint kırsal kesimlerinden milyonlarca işçinin aniden ortaya çıkışı, Batı'nın Asyalı insan sürülerinin akınından zarar görmesi ya da

belki Asyalılarm mallarının çekiciliğine direnmeye kalkışması şeklindeki asırlık hikâyenin bir tekrarıdır. Büyük Plinius, "Hindistan, Çin ve Arabistan, imparatorluğumuzdan her yıl yüz milyon gümüş lira çalıyor" diye yakınmıştı. "Bu, lüksümüzün fiyatı ve kadınlarımızın bize maliyetidir, doğrusu, bu malların ne kadarı cennetin tanrılarına, ne kadarı cehennemin tanrılarına gidiyor merak ediyorum."[1] Erdemi ve kibiri birarada barındıran bu görüşler günümüzdeki yorumlarla ürkütücü bir benzerlik taşır. Günümüzde Batı'nın büyük korkusu, Hindistan'la, Çin'le veya eski Sovyet cumhuriyetleriyle ticaretin, refah devletinin ve refah toplumunun çökmesine yol açmasıdır.

"Globalleşme" üç beş yıl içinde, hem şimdilerde gerçekleşmekte olan değişimleri kabul edip savunanlar, hem de bunca acılar pahasına kurulmuş sosyal düzeni korumak için mücadele edecek olanlar için çağrışımlar taşıyan bir kelime halini aldı. Bu yaklaşımlardan hangisi söylentilerden kaynaklanıyor, hangisi gerçekliğe dayanıyor? Yoksul ülkelerle ticaret, hâlâ en zengin ülkelerin bir yılda ürettikleri zenginliğin yüzde üçünden daha azını temsil ettiği halde, "yoksullaşmamızdan" gerçekten sorumlu tutulabilir mi? Açıktır ki, cevap hayırdır. Bu kitapta göstermeye çalışacağım gibi, "globalleşme"yi zengin ülkelerin halihazırda yaşadığı krizlerden sorumlu tutan telaşeci görüşün pratikte hiçbir temeli yoktur; ve Jean-Baptiste Colbert'in izleyicilerinin savunduğu türden bir himayecilik uygulamak tamamen etkisiz kalacaktır.

"İşinden olma" ve "haksız rekabet" gibi terimler, yoksul ülkelerle ticarete uygulandıklarında gerçeğe benzeseler de, bu, betimlemeye çalıştıkları gerçekliğe denk düştükleri için değildir, kapitalizmin yeni iç gerçekliğine uygun olduklarındandır. Kapitalizmin ani "açılışı" gerçekte, kendi dönü-

1 Claude Nicolet'nin *Rendre à César*'da (Gallimard) aktardığı gibi.

şümlerinin etkisi sayesindedir. Globalleşme, daha küçük ve daha homojen üretim birimlerinin ortaya çıkışından, taşerona vermeye giderek daha fazla başvurulmasından ya da "iş vasıflarının yükseltilmesi (ki faydasızlaşan daha az vasıflı işçilerin dışlanmasına yol açar) eğiliminden sorumlu tutulamaz. Günümüzde gerçekleşen değişimler, global ekonomiyle doğrudan ilişkili olsun ya da olmasın her bir sektördeki ve her bir ticari alandaki her bir işi etkilemektedir. Bu dönüşümlerden başlıca iki eğilim sorumludur: Bilişim devrimi ve kitlesel eğitimin keşfi. Bu eğilimlerin her biri, büyük ölçüde, günümüzde hâlâ önemsiz olan yoksul ülkelerle ticaretten bağımsızdır.

16. yy'da Türklerin Akdeniz'i kapatmasının sonucu olarak Avrupa'nın Atlantik kıyılarına yöneldiğine uzun süre inanıldı, ama Fernand Braudel'in ünlü araştırması artık tam tersinin doğru olduğunu ortaya koymuştur: Türkler, Akdeniz'in denetimini ele geçirebildiler, çünkü Avrupa ülkeleri buraya ilgilerini yitirmişlerdi.[2] Bunun gibi, artık yaygınlıkla öne sürülen ve günümüzde işgücü piyasasının böylesine güvencesiz kılınmasından globalleşmeyi sorumlu tutan iddiayı tersyüz edecek kadar açık olmamız gerek. Tersine, "globalleşme" için bir niş yaratan ve ona kimilerinin onu reddetmesine neden olan uğursuz bir boyut katan şey, bizim çalışmanın doğasını dönüştürme eğilimimizdir.

Yanlış bir düşünce çizgisi izlenmesi, sosyal refah için mücadeleyi "tali alanlara" götürecektir, oysa bu savaş "içerde" verilmelidir. Böylesi analiz hatalarına tahammülümüz yok, çünkü bedelleri çok çok ağır.

---

2 "Zaman, hâlâ ara sıra karşılaşılan asırlık ve yanıltıcı açıklamayı, büyük keşifleri Türk fethinin tetiklediği açıklamasını ayakları üstüne oturttu. Oysa, gerçekte tam tersi olmuştur; büyük keşifler Doğu Akdeniz'in cazibesini büyük ölçüde çaldığı içindir ki, Türkler pek de güçlük çekmeden nüfuzlarını genişletip orada yerleşebildiler." Fernand Braudel, La Méditerranée, Le Livre de Poche, Paris, 1990 2. cilt, s. 367.

1. Dünyanın Yoksulluğu

Komünizm, artık dünya sahnesinden çekiliyor, Batı da kötülüğe yeni yüzler arıyor. Caton, Kartaca'nın yıkılmasından sonra sormuştu "düşmanları olmasa Roma ne olurdu?". "Doğu'nun çöküşünden sonra Batı ne olacak?" diye sordu Jean-Christophe Ruffin, veciz başlıklı kitabı *L'Empire et les Nouveaux Barbares*'da (İmparatorluk ve Yeni Barbarlar). Yanıtı şöyle: "Varlıklı ve tedbirli Kuzey İmparatorluğu, her bir yurttaşıyla aynı hedef için çalışıyor: Varlığını sürdürmek, ve mümkün olduğu kadar zenginliğin ve barışın tatlı sıcaklığında sürdürmek."[1] Roma İmparatorluğu yıkıldı ama Ruffin'in vurguladığı gibi, beş yüzyıldan önce değil. Günümüzde varlıklı ulusların beklentileri, pek de aşırı sayılmaz.

"Globalleşme"nin varlıklı ulusları "zenginliğin ve barışın tatlı sıcaklığından" yararlanmaktan alıkoyduğu inancı yavaş yavaş kendini bu ülkelere dayatıyor. İşçilerine herhangi bir sosyal hak tanımayan ülkelerle nasıl ticaret yapabiliriz? Yoksul ülkelerle ticaret, zengin ülkelere, 19. yüzyılda Avru-

1 Jean-Christophe Ruffin, *L'Empire et les Nouveaux Barbares* (Lattes, 1991).

pa kapitalizminin şafağında ilk ortaya çıkışında dayatan "piyasa kanunu"na dönüşmesi riskini dayatmıyor mu? Yoksul ülkelerin niçin yoksul olduğunu ve dünya pazarının bu ülkelerin zenginliğinin artmasında oynadığı özgül rolü kavramadan, bu sorulara açık seçik yanıt veremeyiz.

Dünyanın En Yoksul İnsanı

Köylülerin topraksızlaştırılması, zengin ülkelerin geçmişine aittir ama yoksul ülkelerde hâlâ çok erken bir aşaması yaşanmaktadır. Dünya nüfusunun yarısı hâlâ kırsal bölgelerde yaşamaktadır ve Henri Mendras'a göre dünyada hiç bu kadar çok çiftçi olmamıştı.[2] Çin'de ve Hindistan'da nüfusun yüzde 60'ı hâlâ kırsal kesimdedir; Afrika'da bu rakam yüzde 70'tir. Çinli ve Hintli çiftçiler yılda yaklaşık olarak 1000-2000 USD'a eşdeğer bir gelir sahibidirler, bu da Avrupalı çiftçilerin kazandığının otuzda biridir; öte yandan bu çiftçiler, büyük bölümü Afrika'da yaşayan dünyanın en yoksul köylülerinin iki ya da üç katı kazanırlar. Dünyadaki en yoksul insan, mutlaka bir kadındır, bu Afrikalı köylülerden biri olsa gerek. Bu Afrikalı kadının gündelik hayatını incelemeye, ziraatçi Rene Dumont'un eserleri aracılığıyla başlayabiliriz.[3]

Bu kadının çalışmaya gitmek için hergün yürüdüğü yol, iki saatten fazla tutar. Başının üzerinde 50 kg'a varan bir yük taşır, en küçük çocuğu sırtındadır, çoğu zaman karnında da bir başka bebek taşımaktadır. Zaire'de hane içi işlerin ve üretim işlerinin yüzde 70'i kadınlar tarafından yapılmaktadır. 10 yaşından itibaren genç kızların bu işlere yardım etmesi beklenir. Manyok kırarlar ve küçük çocuklara bakarlar. 14 yaşın-

2 Henri Mendras, *The Vanishing Peasant: Innovation and Change in French Agriculture* (Yokolan Köylülük: Fransız Tarımında Yenilik ve değişim, MIT Yayını, 1970).

3 Bkz. Rene Dumont, *Démocratie pour l'Afrique* (Le Seuil, 1991).

da evlenirler (ya da Dumont'un yazdığı gibi, "evlenmekten ziyade ırzlarına geçilir") ya da fuhuş için satılabilirler.

Dumont, "boş zaman sınıfı çiftçiler" diye adlandırdığı çiftçilerle Senegal'de bir köyde karşılaşmıştı. Böyle bir adam, karılarından birini yanında tutar, diğerlerini evin geçim parasını kazanmak üzere bir yıllığına kente çalışmaya yollar. Kentte bu kadınlar kuru yerde uyurlar. Polis tarafından düzenli olarak para cezasına çarptırılırlar. Günde 12 saat çalışırlar, bu arada en küçük çocuklarını da sırtlarında taşımaktadırlar. Beslenmeleri, çoğu kez, şekerli suya batırılmış kuru ekmekten ibarettir. Bir yıl sonra köye döndükleri zaman kocaları ve akrabaları onları, getirdiklerinin ağırlığıyla ölçer.

Afrika'da parazitler nedeniyle yük hayvanları pek kullanılmaz. Bu, Afrika ekonomisinin uzun süre köleliğe dayanmasının da sebebidir. Afrikalı kadınların günümüzün köleleri olduğunu söylemek, abartı sayılmaz.

Kadınların sömürülmesi, varlığını ikiyüzlülükle kabul eden insanlığın geri kalanına bir hakaret oluşu bir yana bırakılsa bile, kendi kendini süreklileştiren bir yoksulluk döngüsü yaratır: Bir erkeğin makinalara yatırım yapmasını gereksizleştirmek suretiyle bu sömürü, erkeğin bir başka karı satın alarak yeterince para tasarruf etmesine imkân verir; bu yeni karı da başka çocuklar doğuracak, onlar da eğer erkek olurlarsa babaları için çalışacaklar kız olurlarsa satılacaklardır.

Kent ve Kırsal Kesim

Afrikalı kadınların köleliği, Afrika'daki yoksulluğun sadece birinci düzeyidir. Bir sonraki düzeyde sömürünün bir başka biçimi yer alır: Tüm kırsal kesim kentler tarafından sömürülür. Dünya Bankası'nın yaptığı bir çalışmaya göre, Afrikalı çiftçilerin ürettiği varlığın yaklaşık yarısına kentler el koyar.

Bu sömürü modeli, görece şeffaf bir şekilde gerçekleştiri-

lir. Merkezinde genel olarak, Pazarlama Kurulları olarak bilinen devlete ait yapıları buluruz; bunlar, tarımsal ürünlerin satın alınmasında tekel durumunda olan kamu kuruluşlarıdır.[4] Bu kurullardan bazıları, hammadde piyasalarını istikrarlılaştırmak amacıyla çiftçiler tarafından kurulmuştu. Diğerleri ise savaş öncesi yıllarda büyük ihracatçılar tarafından küçük çiftçileri sömürmenin bir yolu olarak kurulmuştu. 2. Dünya Savaşı boyunca bu kurullar çoğu kez Büyük Britanya tarafından Britanya askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamakta kullanıldı. Hangi durum sözkonusu olursa olsun, savaştan sonra bağımsızlıklarını kazandıklarında Afrika hükümetleri kendilerini, tarımsal üretimde etkin bir bürokrasinin mirasçıları olarak buldular. Pazarlama Kurullarının hammaddelerin piyasa fiyatlarını istikrarlılaştırarak çiftçilere yardım edeceği savıyla bu yapıları sürdürdüler. O sırada fikir, sağlıklı yıllar sırasında malların stoğunu yapmak ve borç yıllarında bu malları üreticilere geri vermekti.

Fakat herkes Yusuf'un yaptığını yapmayı başaramadı. Üretim fazlalarını birikir birikmez harcama dürtüsü fazlasıyla güçlenmişti. Çiftçiler, ekinlerinin tümünü mümkün olan en düşük fiyatlarla merkezî otoritelere satmak zorunda bırakıldılar. Bu, kısa sürede Pazarlama Kurullarının çiftlik ürünlerinin ve hammaddelerin üretiminin sıkı denetimcileri olarak davranmaya başlamalarına yol açtı.

Süreç içinde çiftçilerin yasal boşluklardan yararlanmasını önlemek üzere yarı diktatörce bir yasal yapı gelişti. Örneğin Kenya'da mısır üretimi, Mısır Pazarlama Yasası ile kapsamlı bir yasal düzenlemenin konusu oldu; bu yasa mısırın harmanlanır harmanlanmaz Pazarlama Kurulu'na satılmasını şart koşar. Mısır üzerinde yapılan tüm işlemler, hükümetten özel izin alınmasını gerektirir. Tek istisnalar, bir çiftliğin

4 Bkz Robert Bates, *Towards a Political Economy of Development* (Kalkınmanın Ekonomi Politiğine Doğru, Kaliforniya üniversitesi Yayını, 1988).

sınırları içindeki işlemler ile iki çuvaldan fazla olmaması koşuluyla malsahibinin kendi tüketimi için ayırdığı mısırdır. Bu tip yasal düzenlemeler, ürünlerinin pazarlanmasında çiftçilere Pazarlama kurulları dışında hiçbir seçenek bırakmaz; bu da hükümete mümkün olan en düşük fiyatları dikte etme imkânı verir.

Kırsal kesime duyulan bu kinin basit bir kökeni vardır: Seçkinlerin tümü kentlidir ya da hiç değilse siyasi meşruiyetlerinin tamamını kentlerden alırlar. Darbeler ve devrimler, kent isyanlarından doğar. Uluslararası Para Fonu'nun gıda ürünlerinin fiyatlarını serbest bırakmayı denediği her sefer meydana gelen açlık isyanları, dünyadaki tüm hükümetleri yıldırır. Ve Demokles'in bu kentli kılıcı, bir kısır döngü doğurur. Tarım ürünlerinin fiyatlarının yapay olarak düşük tutulmasıyla kentli seçkinler en savunmasız çiftçilerin yıkımına yol açar, onları artık satın almak zorunda oldukları çiftlik ürünlerinin fiyatlarının sübvansiyonuna bağımlı oldukları kentlere gitmeye zorlar. Eğer, kent tüketiminin yarısından fazlasının gıda ürünlerinden oluştuğunu düşünürsek, bu sürecin geriye çevrilemez doğasını da saçmalığını da tam anlamıyla kavrayabiliriz. Kentler, ilk kurbanları oldukları bir politikanın ezilenleri haline gelen serseriler ve yersiz yurtsuzlarla doludur. Bu döngüyü kırmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir: Döngüyü kırmaya niyetlenen hükümetler derhal kent isyanlarıyla karşılaşmışlardır. Kırsal kesimdeki yoksulluk -yukarda belirtildiği gibi, nüfusun çoğunluğunun yaşadığı- tersine çevrilemez hale gelmiştir.

Merkantilizm

Kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki bu karşılaşma, Erika'dan Atina'ya, Roma'ya ve günümüze kadar her zaman insanlık durumunun merkezinde yer almıştır. Her ne kadar

günümüzde dünya, kentlerin kırsal kesim karşısındaki zaferiyle (Spengler'a göre çöküşün en kesin alameti) nitelenirse de, günümüzün Afrika'da uygulananlar türünde "kentsel" politikalarının bir sanayi toplumunun doğuşunu hızlandırabileceğini düşünmek tarihi ve kuramı yanlış yorumlamak olur. Avrupa toplumlarının tarım çağından sanayi çağma geçişinin önce, kırsal kesim karşısında kentleri avantajlı duruma geçirmeyi amaçlayan benzeri politikalarca önlendiği hatırlanabilir.

Örneğin, Afrika'da uygulanan politikalarla rahatsız edici bir paralellik taşıyan Rönesans Avrupası ülkeleri de tarım ürünleri için mümkün olan en düşük fiyatları koruma amacındaydılar. Buğday hareketleri aynı şekilde düzenlenirdi; ihracat yasaktı, ithalat kolaylaştırılırdı. Bu tip politikalar 16. ve 17. yy Avrupası'nın politika oluşturucuları (Colbert vd.) tarafından uygulanmıştı. Bu, merkantilizm olarak tanınan politikaydı.

Merkantilizm (kendi başına bir öğreti olmaktan ziyade) günümüzde "ekonomi politik" diye anılan şeyin ana hatlarını çizen bir makaleler dizisidir. "Politik ekonomi" terimi (merkantilist düşünür Antoine de Montchrestien'in bulduğu) merkantilistlerin amacını açıkça tanımlar: Ekonomiyi politikanın hizmetine sokmak. Bu nasıl yapılabilirdi? Merkantilistlerin ilk hedefi, ülkeye altın girişini azamiye çıkarmak ve ülkeden altın çıkışını da sınırlamak oldu. Bu sonucu elde etmek için, merkantilistler altın ihracatını yasaklamayı salık verdiler. Ayrıca, "ticaret savaşı"na yol açmakla suçlanan az sayıdaki tekele hükümet desteği vermek yoluyla öteki ihracatların teşvik edilmesini önerdiler. Son olarak ulusal zenginliğin yurtdışında israf edilmesini önlemek üzere ithalatın kısıtlanmasını önerdiler.

İster ihracatı sübvanse ederek ister ithalatı kısıtlayarak refah artışı sağlansın, merkantilist düşünceye göre ticaret ve

sanayi daima refah artışı sağlamanın vektörleridir. Buna karşılık tarım farklı bir muamele görür: Buğday ihracatı yasaklanır, fakat ithalatı teşvik edilir. Rönesans Avrupası'nda (günümüz Afrikası'nda olduğu gibi) halkın yüzde 80'i köylüydü, merkantilistler tarımsal üretimin her zaman son sırada yer aldığı bir varlık kuramı öne sürmüşlerdi. *İnsanlık ve Siyaset Aritmetiği Üzerine Denemeler*'de (1671'de yazılmış ve 1690'da yayımlanmıştır) William Petty der ki, "imalat sanayiinde hayvan besiciliğindekinden, ticarette ise imalat sanayiindekinden çok daha fazla kazanç vardır". Kelimenin merkantilist anlamıyla tarımsal üretim pek az refah sağlar. Peki yüzde 80'i kırsal kesimde bulunan ekonomilerde yaşayan düşünürlerin böylesi bir kavramı olması nasıl mümkün olmuştur?

Avrupa örneğinde, merkantilist politikaların temellerini kavramak kolaydır. Her şeyden önce, siyasa uygulayıcılar, tarım krizini görme konusunda inanılmaz bir körlük sergilediler. 14. yüzyılın sonlarına gelindiğinde açlık ve hastalık salgınları Avrupa nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ını haklamıştı. Sonuç olarak insanlar azalmış, tarım büyük bir konu olmaktan çıkmıştı. Bu büyük bir yanlış hesap oldu: Daha 1650'ler kadar erken bir tarihte açlıklar ve hastalık salgınları Avrupa'ya geri döndü.

Merkantilizmin yükselişinin daha kökten bir açıklaması da vardır. Ortaçağların ikinci yarısına gelindiğinde Avrupa kendi siyasi sınırlarını tanımlıyordu. Merkantilistlerin önerileri, giderek daha genişleyen ve maliyeti artan savaşları karşılamalarını mümkün kılacak mali kaynaklar bulma sorunun baskısı altındaki hükümetlere hitap ediyordu.[5] Reka-

5 Orta çağlardaki feodal ordular, askerî güçleri her yıl azami kırk gün için hükümdarlarına ödünç verilen zırhlı şövalyelerden oluşurdu. Rönesanstan beri var olan modern devletler ise aksine, yılın her günü savaşabilecek düzenli ordular kurmaya giriştiler - bu nedenle de kraliyet maliyelerini kaçınılmaz biçimde tükettiler.

bet içinde askeriyeye yapılan takviyeler, Fransa'nın, İspanya'nın ve İngiltere'nin kamu maliyelerini çökertti. Bu harcamaları nasıl karşılayacaklardı? Kullanabildikleri mali kaynaklar nelerdi? Kırsal alanlar en kalabalık nüfuslu yerlerdi, fakat buralarda üretilen varlığın büyük kısmı, yine buralarda tüketiliyordu. Çiftçi ürettiğinin neredeyse tamamını tüketirken çiftçinin ürettiklerine nasıl bir vergi konabilirdi? Günümüzde böylesi bir politika, hükümet harcamalarını finanse etmek için hane üretimini vergilendirmekle eşdeğer olurdu. Kırsal bölgelerin parasal ve mali varlığı fazlasıyla güçsüzdü. Öte yandan sanayinin ve ticaretin yeri olan kentler, karmaşık bir piyasa alışverişleri ağının kesişim noktasında yer alıyordu ve bunun sonucu olarak da ağır vergilere tâbi tutulabilirlerdi. Böylelikle merkantilizm, kralların kasalarını doldurmak için sanayiye ve ticarete güvenmelerini önerdi. Krallar loncalara, zanaatkâr birliklerine ve ticaret şirketlerine kendi alanlarındaki uygulamaların tekelini verdiler; karşılığında da bunlar, çabucak hükümetlerin başlıca gelir kaynağı haline gelen vergileri ödediler. Kırsal kesimin katkısı dolaylı kalmalıydı: Kentlerde satılan gıda ürünlerinin fiyatları düşük tutulacaktı, öyle ki kentsel nüfus fazla olsun ve kolayca doyurulabilsin.

Bununla birlikte, kırsal kesimin yoksullaştırılmasının kentlere faydası olmuyordu. Gayet kötü denetlenen kırsal toplu göçün bir sonucu olarak er geç kitlesel açlık patlak verecekti. Kentsel topluluklar ancak kırsal kesimden yiyecek fazlalarını alabildikleri ölçüde hayatta kalabilirler -bu fazlaların bolluğu da sadece çiftçilerin ayakta kalmasına bağlıydı. Bu, François Quesnay önderliğindeki fizyokratik düşünürlerin 18. yy'da yaydıkları temel mesajdı: Kentler lehine yasal düzenlemeler yığınının kaldırılması ve gıda üretiminin dayattığı doğal eşitliğe yönelik olarak "bırakınız yapsınlar" tavrının alınması. 19. yüzyılın sanayi toplumları-

nın öğretisi haline gelen bu ekonomik liberalizm 18. yüzyılda kırsal kesimleri korumanın bir aracı olarak gelişmeye başlamıştı.

Gerçekten de, tarihçiler, tarımdaki ilerlemelerin, 18. yüzyılın kapanışında meydana gelen birinci sanayi devriminin başlıca nedenleri arasında yer aldığı fikrini sık sık savunurlar. Sanayileşme ilk olarak kırsal bölgelerde gelişmişti (sonradan "sahte sanayileşme" olarak anılacak olan yoldan). Bu, bir kez tarımsal üretimlerini artıran (sanayi mallarının -çoğu durumda tekstil ürünlerinin- üretimiyle gıda maddelerinin üretimi arasındaki dengenin daha iyi denetlenmesinin bir sonucu olarak) çiftçilerin boş zaman elde etmesinin sonucuydu. Bu çerçeve bugün de geçerlidir: Asya'nın kalkınması için kesin bir başvuru noktasıdır. Afrika tarımının yağmalandığı sonucuna varan aynı Dünya Bankası çalışması, Kore'de kırsal bölgelerin kentler tarafından sübvanse edildiğini de ortaya sermişti. Açıktır ki, Asyalı çiftçiler, kentlerin kendi fiyatlarını dayatmasına izin vermiyorlar. Deng'in Çini de, tarımsal zenginliği sanayileşmeye bir zemin olarak geliştirmek suretiyle bu fizyokratik kalkınma modelinden yararlandı.

Afrika ülkelerinin bu kalkınma modelinin dışında kaldıkları söylenebilir. Merkantilist devletler gibi mali kaynaklara aç, ama rüşvetle sarhoş Afrika ülkeleri, Eski Rejimin krallarının başlattığı soylu geleneği izleyerek kendi kırsal bölgelerini yoksullaştırıyorlar.

Rüşvet

Afrika'da hayatın üçüncü düzeyinde, ekonomik seçkinler tüm ulusları sömürürler. "Hangi ciddi adam, servetinin bir bölümünü İsviçre'ye yatırmaz ki?" sözü, sözlerini eylemleriyle destekleyerek Abidjan ve Cenevre arasında günlük

uçak seferleri başlatan Houphouet Boigny'ye[6] atfedilir. Afrikalıların liderleri tarafından dolandırılmaları, fazlasıyla bilinen bir konudur. Zaire'de Mobutu Sese Seko, öteki gelişmekte olan ülkelerin devlet başkanlarıyla birlikte hiç kuşkusuz dünyanın en zengin bireylerinden biriydi. Bu despotlar üretilen zenginliğin bir bölümünü gizlice almakla yetinmezler. Onlar, var olan her maden ya da petrol kaynağını harcayarak, yönettikleri ülkeleri en uç yoksulluğa sürüklerler.

Victor Naim'in Venezuella deneyimi analizi, aşağıdaki özet yorumu içerir ve bu yorum pek çok gelişmekte olan ülkeye uygulanabilir: "Tersine Midas dokunuşunun çarpıcı bir örneğinde, sistem, sistematik olarak altını -ya da petrolü- yoksulluğa dönüştürmüştü."[7] Venezuella'nın muazzam petrol gelirini tüketme tarzı, birçok gelişmekte olan ülkedeki rüşvetin sonuçlarının en mükemmel örneklerinden biridir. 1970'li yılların ikinci yarısında yükselen petrol fiyatları Venezuella hükümetinin, ülkenin sanayileşmesini destekleyeceği varsayılan yatırım fonları kurmasını mümkün kılmıştı. Afrika'daki Pazarlama Kurulları örneğine benzer olarak bu kamu fonları da, o sırada Venezuella'nın devlet başkanı olan Carlos Andres Peres'in çevresindeki lobi grupları tarafından çabucak saptırıldı. Rüşvetler ve aracılık paylarıyla girişilen müthiş yarışta, pratikte hiçbir ekonomik verimliliği olmayan aşırı büyük projeler üstlenildi. Ülkenin kesinlikle ihtiyaç duymadığı alüminyum ve çelik fabrikalarının yapımı, sadece kamu fonlarının saptırılmasını gizlemek içindi. Sonuç olarak Venezuella 1970-1990 döneminde, petrol kaynaklarına rağmen yoksullaştı. Sadece öteki ülkelerle kıyaslandığında değil, mutlak olarak da

6 Dumont'un *Démocratie pour l'Afrique*'de aktardığı gibi.

7 P. Lane ve A. Tornell'ın "İktidar,büyüme ve açgözlülük etkisi" adlı makalede aktardığı gibi, *Journal of Economic Growth* 1 (Haziran 1996): 213-241, bu yazı ayrıca izleyen örneklerin de kaynağıdır.

yoksullaşmıştı: Bir Venezuellalmın 1990'daki ortalama geliri, 1970'tekinden daha düşüktü. Rüşvet, ekonomiye, onu 20 yıl öncekinden daha az üretken hale getirmek suretiyle zarar vermişti.

Nijerya'da da aynı durum, aynı nedenlerle hüküm sürmektedir. Petrol gelirleri, hükümeti, sıfırdan yeni bir başkent inşa etmeye yöneltti, ve bu da doğrudan doğruya zenginliğin muazzam ölçülerde boşa harcanmasına yol açtı. Bizzat Nijerya Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan tahmini bir hesaba göre, yatırıma ayrılan 23 milyar nairanın sadece 500 milyonu akıllıca yatırılmış sayılabilir.

Bu "tersine Midas dokunuşunun" örnekleri saymakla bitmez![8] Sürecin merkezinde daima aynı olaylar zincirini buluruz: Kamu fonlarını saptırmak üzere rüşvetçi bir iktidar, boşuna yapılan harcamaları başlatır, yatırım fonları derhal çarçur edilir ve sosyal programlar başlangıçtaki hedeflerinden uzaklaştırılır.

"Afrika İçin Demokrasi"

David Landes'in belirttiği gibi, modern Batı dünyasının bir özelliği şudur: "Yönetici, isteyerek veya istemeyerek halkının servetinin keyfî ya da belirsiz tasarrufu hakkını veya uygulamasını terketmiştir." Bu ilk kez, Britanya Parlamentosu kralın mali kararlar verme iktidarına sınırlar koyduğu zaman gerçekleşmişti; sonra Kral George'un vergilerine tepki olarak Amerikan devrimi geldi; sonra da aristokratların mali imtiyazlarını kaldıran Fransız ihtilali. Günümüz demokrasilerinin tarihi, yöneticinin vergiler üzerindeki takdir iktidarına karşı verilen bu uzun savaşı yansıtmaktadır.

Denebilir ki, Afrika toplumları tarihte yukarda anılan dö-

8 Bir başka örnek, Trinidad ve Tobago'dur; bu ülke, petrol kaynaklarında gelir sağlamış fakat sonra 1970-1990 döneminde yoksullaşmıştır.

nüm noktalarına benzeyen bir yol ayrımına ulaşmıştır.[9] Rene Dumont, "Afrika için demokrasi"yi savunduğu zaman, bu savunmasını, kadınların sömürülmesi, kırsal bölgelerin sömürülmesi ve seçkinlerin rüşvet almasına karşı bir dizi şiddetli argüman temelinde yapmıştı. Demokrasi dolayımıyla eğitim erişilebilir bir hedef haline gelir. Eğitimin özellikle de kadınların eğitiminin sayesinde, bir toplum diğer tür maddi ve eğitimsel varlık birikimine yönelebilirdi. Eğitimsel bilgiler ve demokratik bir sistem, seçkinlerin keyfî iktidarının ortadan kalkmasına veya sınırlanmasına imkân vermek suretiyle, nihai olarak birbirini güçlendirir.

Bir ziraatçi olan René Dumont'un, yakın zamanda yaptığı bazı saptamalarla, 18. yüzyıl fizyokratı olan Quesnay'ın saptamalarının çakışma derecesini belirtmek rahatsız edicidir. Her iki düşünür de kent merkantilizmini, kırsal kesimin baskıcısı olarak suçlarlar. Quesnay demokrat değildi, ama piyasaların serbest işleyişinin insanlığı "özgürleştirmek" için yeterli olacağına inanıyordu. Quesnay, Diderot'nun Ansiklopedi'sindeki "tahıllar" ve "çiftçiler" maddelerinin yazarıdır. 19. yüzyıl tarihinin, kendi iradesine bırakılan bir piyasanın gerçekleştirdiği kurumsuzlaşma örneğini sunduğu düşünüldüğünde, görüşleri günümüzde epeyce naif sayılabilir. Fakat bu tip bir söylem kesinlikle miyadını doldurmuş değildir: Günümüzde bırakalım Afrika'yı Asya'da da yankısı gittikçe yayılmaktadır.

9 Tam bir benzerlik yoktur; eğer öyle olsaydı, her ülke, benzer bir maddi zenginliğe ulaşmak için Batı'nın adımlarını izlemek zorunda olurdu.

2. İki Şehrin Hikâyesi

Paul Bairoch'a göre, "doruk noktalarına eriştikleri anda çeşitli uygarlıkların gelir düzeyleri arasında büyük farklılıklar yoktur: 1. yüzyıl Roması, 10. yüzyıl Arap Halifelikleri, 11. yüzyıl Çini, 17. yüzyıl Hindistanı ve 18. yüzyıl Avrupası arasında."[1] Birinci sanayi devriminin başladığı sırada, Batı Avrupa ve Hindistan, Afrika ya da Çin arasındaki kişi başına gelir açığı muhtemelen yüzde 30'dan fazla değildi. Bu sanayi devrimiyle birdenbire değişti. 1870'te en zengin ülkelerin kişi başına geliri en yoksul ülkelerinkinin 11 katıydı. 1995'e gelindiğinde en zenginler, en yoksullardan 50 kattan daha fazla zengindi. Dolayısıyla, ülkeler arasındaki eşitsizlik olgusu "yeni"dir ve son iki yüzyılda gelişmiştir.

1980'lerin başlarına gelindiğinde zengin ve yoksul ülkelerin gelirlerinin yakınlaşacağına tanık olabileceğimizi düşünmek bile imkânsızlaşmıştı, çünkü en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki açığın genişlemesi, apaçık bir biçimde ekonomik gelişmenin kuralıydı. Bununla birlikte

1 Paul Bairoch, *Mythes et paradoxes de l'histoire économique* (la Découverte, 1994).

1980'lerin ortalarına doğru ekonomistler, istatistiksel verilerde "koşullu yakınlaşma" diye adlandırdıkları bir eğilim farkettiler: Yatırım, eğitim ve ticaret dolayımıyla yoksul ülkeler, zengin ülkelere yetişmeyi başarabilirdi. Bu tam da Asya'da kullanılmış formüldür- önce Japonya'da sonra pek çok Batılı tarafından Cehennemin Atlıları diye anılan dört ülkede: Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan'da - artık dünyanın geri kalanı tarafından yakından incelenen bir süreçte. Bu dört ülkenin başarıları (nüfusları toplam olarak 80 milyonu aşmayan) tüm Asya kıtası düzeyinde ve hatta daha büyük ölçekte tekrarlanabilir miydi? Bu tip zenginlik artışının en uç iki örneği, Hong Kong ve Singapur'un kanıtladığı gibi, muhtemel yanıt "evet"tir.[2]

Hong Kong ve Singapur

2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, bu iki büyük gecekondu kenti Britanyalılar tarafından Çinle (Hong Kong örneğinde) ve Malezya ve Endonezya'yla (Singapur örneğinde) ticaretlerinin depoları olarak kullanılıyordu. Günümüzde bu iki kent de önceki efendilerinden daha varlıklı hale gelmiş durumdalar ve her birinin kişi başına geliri de daha yüksek. Singapur dünyadaki en zengin on ülkeden biri, Kanada'yla aynı seviyede; Hong Kong da onlara yaklaşmakta ve İtalya'yla aynı düzeyde.

Savaştan sonraki ilk yıllarda Hong Kong Singapur'dan daha iyi yol almıştı. 1949 Çin devriminden kısa süre sonra yüz binlerce mülteci kente kaçmıştı, aralarında Şanghay'dan çok sayıda eski girişimci de vardı. Beraberlerinde

2 Analizim Alwyn Young'ın iki parlak makalesine dayanır: "İki Şehrin Hikâyesi", *NBER Macroeconomics Annual 1992*, ile, "Sayıların zorbalığı: Doğu Asya'nın büyüme deneyiminin istatistiksel gerçeklikleri ile yüzleşmek", *Quarterly Journal of Economics* 110 (1995): 641-680. Ayrıca Young'ın Çin konusunda ulaştığı yayımlanmamış sonuçlardan da yararlandım, bunun için ona teşekkür ederim.

büyük bir sanayi *know-how*'u getiren bu göçmenler, tez elden, sonraları Hong Kong'u gelişmekte olan ülkelerin *cursus honorum*'u haline getiren yola sokan bir sanayi zemini inşa ettiler. Önceleri Hong Kong'un sanayileşmesi tekstile dayandırılmıştı. Sonraları sanayileşmiş ülkeler himayeciliklerini artırırken, kent de giyim sanayi yönünde yayılarak daha işlenmiş ürünlere yöneldi, burada himayecilik için etkili normlar koymak daha zordur. 1970'li yıllar boyunca Hong Kong dereceli olarak faaliyet yelpazesini genişletti, kısa sürede dünyanın önde gelen oyuncak üreticisi ve elektronik ürünlerin (özellikle kuvartz saatler) önde gelen ihracatçılarından biri haline geldi.

1980'lerin başında, Hong Kong'un sanayileşmesinin doruğunda Çin, ekonomik liberalleşme yoluna girdi. Kaderin bir oyunuyla insanlar, Mao öncesi Çin'den bildikleri kapitalizmi canlandırmak üzere Hong Kong'dan Şanghay'a döndüler ve Hong Kong, Çin ve dünyanın diğer bölümleri arasındaki ticaretin deposu şeklindeki eski rolüne dönüş yapmaya başladı.

Singapur'un savaş sonrası deneyimi çok daha zordu. Nufusun eğitim düzeyi, dünyadaki en düşük düzeylerden biriydi[3] ve siyasi ortam gayet istikrarsızdı. Kent, 1950'li yıllarda Malezya'daki komünist ayaklanmayla sarsılmıştı, sonra da 1960'larda Endonezya ve Malezya arasındaki savaştan etkilendi. 1967'de Büyük Britanya askerî personelini kentten geri çekmeye karar verdiğinde, sanayileşme henüz başlamamıştı. 1967 yılı, Singapur için dönüm noktası oldu: Demir yumruklu Lee Kuan Yew kentin yönetimini ele aldı.

Singapur hükümeti, bir dizi yarı diktatörce reform ilan etti. Çalışma yasaları, tüm çalışma anlaşmazlıklarının, görevi "bir bütün olarak topluluğun çıkarlarını" gözetmek olan

3 1974 kadar geç bir tarihte nüfusun yüzde 75'inden fazlası hiçbir eğitim görmemiş durumdaydı.

bir hakem kurulunun yargısına tâbi kılınması yoluyla "basitleştirildi". Hükümet ayrıca, kamu fonlarını gözeten radikal bir reform da başlattı. 1970'lerin başlarında hükümet, gayri safi yurt içi hasılanın yüzde 10'unu aşkın kamu fonları fazlasından yararlanabilmişti. Daha sonraları kurulan zorunlu emeklilik fonları planı, 1970'li ve 80'li yıllar boyunca kentteki yatırımların yarısını kendi başına finanse etti. Son olarak hükümet, yabancı yatırımcılara elde edilen karın yüzde 90'ına varan vergi muafiyetleri sundu. Sonuç olarak Singapur dünyada uluslararası yatırımların yöneldiği başlıca yer haline geldi. Yeni bir Birleşmiş Milletler çalışmasına göre, Singapur gerçekte, 1980'ler ve 1990'ların ilk yarısı boyunca 60 milyar USD'ye yakın dış yatırım aldı- Endonezya'dan yaklaşık yüzde 50 daha fazla (ki nüfusu Singapur'un nüfusunun 30 katıdır) ve Hindistan'dan 20 kat daha fazla.

Singapur hükümeti ciddi iç ve dış kaynaklarının avantajını kullanarak, sanayi ödeneklerini artırdı. Önce tekstil sektörüne odaklandıktan sonra, kimya ve petrole, sonra oyuncak sanayine yöneldi, sonra elektronik ve bilgisayar sanayine ve son olarak da (1990'ların ilk yarısında) mali hizmetlere yöneldi.

1970 ve 1980 yılları arasında Singapur'un televizyon çıktısı, 50 faktör ölçüsünde arttı. 1980'lerin ilk yarısında Singapur'un hiçbir bilgisayar tecrübesi yoktu; 1980'lerin ikinci yarısına gelindiğinde dünyanın başlıca *hard disk* ihracatçısı haline geldi. Singapur'un pek az mali faaliyet sürdürdüğü bir noktadan Asya'nın en faal mali merkezlerinden biri haline gelerek gösterdiği gelişme de aynı ölçüde etkileyicidir.[4]

Singapur hükümetinin sanayilerini ileriye götürme oranı muhteşemdir ve pek çok gözlemciye göre neredeyse saçmadır. Sanayilerin hiçbirinin çılgın bir yarışta hükümet önün-

4 Tarih, Singapur'da kurulu Barings Bankası'nın (Britanya'nın en eski mali kurumlarından biri) iflasını kolayca unutmayacaktır.

de avantajlarını birleştirmeye yetecek zamanı olmamışken, bir de uzmanlaşma şeklindeki yeni aşamaya yönelmişlerdir. Ve bunun işe yaramış olduğu söylenebilir. Her bir aşamada gerçekçilikten uzak olduğu halde, hızla uzmanlaşmayla ilgili kararlara geçilmesi, Singapur'u dünyadaki en zengin kentlerden biri haline getirdi.

Genelleyebilir miyiz?

Asya'da da başka yerlerde de birçok ülke halihazırda Hong Kong'u ve Singapur'u referans noktası olarak alıyor. Mesela Afrika'daki Mauritius adasını ele alalım.[5]

Mauritius, "ilk günlerindeki" Singapur'a çok benzer olarak, 1968'de bağımsızlığını kazandıktan sonra bir siyasi istikrarsızlık dönemine girmişti. Durum öylesine tehlikeliydi ki, sonradan Nobel ödülünü kazanan ve adanın kalkınma beklentileri hakkında bir rapor yazmış olan James Meade, ciddi ücret kesintilerinin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştı. Siyasi bunalım, olağanüstü hal ilan edildiği ve bir çok parti ve sendika lideri hapsedildiği zaman doruğuna ulaştı. 1978'den 1982'ye kadar ada, başlıca ihracat maddesi olan şekerin fiyatının düşmesinden etkilendi. 1982'de demokratik yoldan seçilmiş bir hükümet iktidara geldiği sırada ilan edilen işsizlik oranı yüzde 20'ydi. O zamandan sonra, Mauritius'daki durum radikal biçimde değişti. Hükümet, kısıtlamasız (tarife-dışı) bölgeleri geliştirme kartını oynamaya karar verdi. Mauritius'un kendi ihracatlarına dayatılan kısıtlamalardan kaçınacak bir yol sunduğunu düşünen Hong Konglu sanayicilerin desteğiyle, hükümet, adanın tekstil üretimini 5 katına kadar çıkarmayı başardı. Hızlı büyümeyle geçen bir on yılın sonunda Mauritius, ücretlilerinin satın al-

5 Bkz. Paul Romer, "Yakınlaşma Kulüplerini Belirleyen Fikirler" Dünya Bankası'nın kalkınma Ekonomisi Yıllık Konferansı'nın tutanaklarından, 1992.

ma gücünü iki katma çıkarmayı ve böylelikle kendisi ve Afrikalı komşuları arasındaki açığı genişletmeyi başarmıştı. Mauritius'un büyüme modelini, düşük eğitim ve donanım düzeyleri zemininde veya ülkenin siyasi tarihi zemininde öngörmeye kalkışanlar, tıpkı James Meade'ın yaptığı gibi, ülkenin felakete doğru gittiği sonucuna varırlardı.

Tüm bu örnekler Afrika örneğinde mantığının nasıl işlediğini gördüğümüz "yoksulluk tuzakları"ndan kaçınılabileceğini göstermektedir.

Singapur'un son derece aleyhteki başlangıç koşulları bile -hiçbir ön sanayileşme olmaması, eğitimli nüfus olmaması- kentin, ekonomik olarak atılım yapmasını önlemedi. Bununla birlikte, Singapur hükümetinin kullandığı yöntemlerin ışığında, bu kendine özgü kalkınma modeli hakkında naif ve coşkulu yargılardan kaçınılmalıdır. Bu tartışmada sözkonusu olan şey, sürecin arzulanabilirliğinden ziyade, *gerçekleştirilebilirliğidir.* Singapur'da kullanılan yöntemleri savunmak veya eleştirmek bir şeydir; "nesnel koşullar"ın analizinden, ister arzulanır olsun ister olmasın ekonomik büyümenin imkânsız olduğu sonucunu çıkarmak başka bir şeydir. Lee Kuan Yew'in yöntemlerini eleştirmek bir şeydir; bu tip yöntemlerin neden Asya'ya zenginlik getirirken Afrika'ya yoksulluk getirdiğini kavramak başka bir şey.

Ulusların Zenginliği

Ekonomistler, bir ulusun zenginliğini belirlerken genellikle üç üretim etkenini ayırt ederler: Emek, sermaye ve teknolojik ilerleme. Sermaye ve emek geleneksel araçlar olarak değerlendirilir. Sermaye, aşınma ve eskime payları bırakılmak suretiyle ülkenin yatırımları toplanarak ölçülür. Emek ise kesin olmayan fakat genellikle benzer yöntemlerle düzeltilen kişi-saat sayısıyla veya işçilerin eğitim düzeyi göstergе-

siyle temsil edilir. "Toplam etken üretkenliği" olarak da düşünülen teknolojik ilerleme ise, bir ekonominin sermaye ve emeği bir araya getirme verimliliğini ölçer. Eğer, örneğin iki ekonomi aynı miktarda sermaye yatırıyor ve aynı sayıda işçi çalıştırıyorsa, fakat birisi hâlâ ötekinden daha yoksulsa, daha yoksul olan ekonominin daha düşük bir "toplam etken üretkenliği" düzeyine sahip olduğu söylenir. Aynı şekilde, önceki yatırım ve işçi çalıştırma oranlarını sürdürdüğü halde zaman içinde bir ekonominin büyümesi gerilerse, bu ekonominin toplam etken üretkenliğindeki büyüme oranının azalmış olduğu söylenir. Böylelikle "toplam üretkenlik", ekonomistlerin emek veya sermaye birikimiyle ölçülemeyen şeyleri havale ettikleri bir tür kara kutudur.

Büyüme kaynakları ne zaman emek, sermaye ve toplam etken üretkenliği olarak unsurlarına ayrılsa, ekonomistler, üretkenliğin ("teknolojik ilerleme"nin) tutarlı olarak, en azından üretimin geleneksel etkenleri kadar önemli rol oynadığını keşfederek şaşırmışlardır. Örneğin 1950-1973 döneminde, Fransa ABD'yi "yakaladığı" zaman, üretkenlikteki artışlar, Fransa'nın ekonomik büyümesinin yüzde 60'ı tutarındaydı. Pek çok başka sanayileşmiş ülkede de, teknolojik gelişme, savaş sonrası ekonomik büyümenin yarısına yakınını temsil eder.

Dört kaplan örneğinde bu unsurlarına ayırma, nasıl bir rol oynar? Bu ülkelerdeki zenginlik artışı, insangücü ve makine kullanımını artırmalarının otomatik bir sonucu mudur, yoksa bu ülkelerin "toplam üretkenliğine" mi atfedilmelidir? Şimdi rol oynayan güçleri yakından inceleyelim.

Eğer Dört Kaplan'ın zenginliği asıl olarak uzmanlaşma stratejileri, dünya pazarında kurdukları nişler, ya da hatta "Asyalılık değerleri"nin sonucu olan avantajları sayesindeyse, üretkenlik artışlarının çok güçlü olduğu sonucuna varmamız gerekir. Fakat gerçekte, bunun tam tersinin geçerli

olduğunu keşfediyoruz. Dünya ülkelerini toplam büyümeleri bakımından sıraladığımızda, dört Kaplan (Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan) dünyadaki en üretken beş ülke arasındadır (Botswana, elmas madenleri nedeniyle birinci sırada yer alır). Fakat ülkeleri yararlandıkları teknolojik ilerleme bakımından sıraladığımızda, sıra bozulur: Kaplanlar burada en iyi öğrenciler olacaklarına, vasat öğrenciler halindedirler, tembel öğrenci payesi de Singapur'undur (son 20 yıl boyunca hiçbir teknolojik ilerleme kaydetmemiştir).

Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi Dört Kaplan'ın büyümesi hemen hemen tamemen bu ülkelerin *iç* çabalarına atfedilebilir. Bu verileri tartışırken Paul Krugman Kaplanların zenginliklerini ilhamdan ziyade alınterine borçlu olduklarını belirtir.[6] Bunun en çarpıcı örneği, Singapur'dur: Büyümesinin neredeyse üçte ikisi olağanüstü tasarruf oranının sonucudur. Hem Güney Kore hem Tayvan'da büyümenin yaklaşık dörtte üçü sermaye ve emekten kaynaklanır. Yukarda belirtilen nedenlerle (başlangıçtaki geniş insan sermayesi) Hong Kong, daha dengeli bir büyüme yaşamasıyla diğerlerinden ayrılır, burada üç faktörün her biri büyümenin üçte biri tutarındadır. Sözün kısası, Asya'da kalkınma, temel olarak tasarruf yoluyla sağlanmıştır. Çin, bu stratejinin mükemmel bir temsilcisidir: 1995'te tasarruf oranı, ulusal gelirin yüzde 43'ydü, oysa aynı yıl, Alt Sahra Afrikası'nda bu oran yüzde 16'ydı.

Bu kıyaslamanın da açıkça ortaya koyduğu gibi, Dört Kaplan mucizesinin kavranması kolaydır. Ortada mucize yoktur. Adam Smith ve Martih Luther'in yazılarında belirtildiği gibi zenginlik, her bir bireyin çabalarının geri ödenmesidir. Bu, bu ilkeleri izlemek isteyen ülkeler için büyük bir

6 Paul Krugman, *Pop Internationalism* (Pop uluslararasıcılık, MIT Yayını, 1996).

umut ışığıdır. En basit çözümler -tasarrufun ve yatırımın teşvik edilmesi ve işgücünün eğitilmesi- yoksul ülkelerin zengin ülkeleri yakalamasına imkân verir görünmektedir.

YÜZDE OLARAK BÜYÜME ORANLARI

	Toplam büyüme	*Sermaye girdisi*	*Emek girdisi*	*Toplam üretkenlik büyümesi*
Güney Kore	10.3	4.6	4.5	1.2
Tayvan	9.4	3.2	3.6	2.6
Singapur	8.7	5.6	2.9	0.2
Hong Kong	7.3	3.0	2.0	2.3
Fransa (1950-1973)	5.0	1.8	0.2	3.0

Kaynaklar: Asya için Alwyn Young: "İki Şehrin Hikayesi", *NBER Makro Ekonomi Yıllığı* 1992'de; Fransa için Angus Maddison, *Dynamic Forces in Capitalist Development* (Kapitalist Kalkınmada Dinamik Güçler, Oxford Üniversitesi Yayını, 1991), s. 158, tablo 5.19.

Zenginlik ve Uluslararası Ticaret

Bu örneklerin ışığında, Dört Kaplan'ın kalkınmalarını dünya ticaretine göre düzenleme seçimi hakkında ne düşünmeliyiz? Açıktır ki, ihracat stratejilerinin sanayi başarılarına katkısı gözardı edilemez. Tersi bir örneği, tam tersi yönde kararlar alan eski Sovyetler Birliği ülkeleri sunmaktadır; bu ülkeler, en zengin ülkelere yetişmenin, işgücünü eğitmekten ve ekonomiyi hızla sanayileşmeye itmekten daha fazlasını gerektirdiğini gösterir. Fransız ekonomist Gaston de Bernis'in 1971'de Cezayir için önerdiği "sanayileştirici sanayileşme" ve kitle eğitimi alanında sarfedilen yadsınamaz çabalar, Cezayir'in sanayileşmiş ülkelere yetişmesi sonucunu vermedi; bu çabalar, aşırı üretim kapasitesi ve eğitimli işçiler arasında işsizlikle (ve bunlar İslâmî Kurtuluş Cephesi'ne katıldılar) sonuçlandı. Bu "içe dönük" sanayileşme stratejileriyle Kaplanların seçtiği stratejiler arasında nasıl ayrım yapmalıyız?

Cevap muhtemelen şöyle: Dünya pazarı sayesinde Batı ülkelerinin kurmak için bir yüzyıldan fazla zaman harcadıkları piyasa ekonomisine Asya ülkeleri birkaç yılda kavuşabildi. Sovyetler Birliği'ndeki anekdotu hatırlayalım: Eğer plancılar Lenin heykellerinin üretim hedeflerini miktara göre belirlerlerse, bol miktarda fakat kolay kırılan heykeller üretilir; üretim hedefleri ağırlığa dayandırılırsa, az sayıda fakat her biri acaip ağır olan heykeller üretilir. "Piyasa", üreticiler ve tüketiciler arasındaki ilişkinin manipülasyona maruz kalmasını önleyen şeydir: Piyasa, fiyatlar ve kalite standartlarının oluşturduğu tutarlı bir sistemdir. Dolayısıyla Asya ülkelerinin, pazar "paylarından" ziyade bir piyasa "yapısı" ithal ettikleri açıktır.

Bu açıdan şunun belirtilmesi ilginçtir: Tayvan, Güney Kore, Hong Kong ve Singapur tarafından yapılan ulusal tercihler önemsizdir, çünkü bu ülkelerin her biri, fiyatlar ve kalite bakımından dünya pazarının gerekliliklerini kabul etmişlerdir. Hong Kong'da hükümetin oynadığı tek rol, arazilerin uzun süreli kiralanmasını (ki buralar aslında hükümetin mülkiyetinde kalır) idare etmekti. Öte yandan Güney Kore'de kalkınma, birkaç büyük kartel etrafında odaklanmıştı; bu kartellerin lobi gücü, ülkenin iki eski devlet başkanının rüşvet nedeniyle suçlanmasıyla apaçık gün ışığına çıkmıştı. Kaldı ki, Tayvan hükümetinin aksine Güney Kore hükümeti, uzun bir süre "himayeci"ydi ve ulusal şirketleri, dış rekabetten ihtiyatla korumuştu. Kendimizi, Asya ülkelerinin ekonomik "liberalizmi" konusunda kandırmamalıyız. Hükümet, çoğu kez, büyüme stratejilerinin başlıca aktörüdür. Eğer hâlâ liberalizmden söz edebiliyorsak, bunun sebebi, seçilen stratejilerin onaylanmasında dünya pazarının oynadığı temel roldür. Planlı niteliğine rağmen, Kore'nin stratejisi, Kore mallarının ticaretini yapabilmek için piyasa fiyatlarını ve düzenlemeleri kabul etmektir. Dolayısıyla, hi-

mayecilik Kore'de Zaire'dekiyle aynı sonuçları vermez. Aynı şey rüşvet için de geçerlidir: Güney Kore'de rüşvet, dış kurallara tâbi olan bütün bir sürecin sadece bir parçasıdır, Zaire'de ise hiçbir sınırlama yoktur.

Asya ekonomilerinin iç örgütlenmesinde dünya pazarının oynadığı kilit rol için Çin mükemmel bir örnektir. Kendi içinde geniş bir ekonomisi olan ülkeler dış ticarete daha az eğilimli olurlar, ekonominin bu geleneksel mantığına uyarak, Çin de dünyanın en kalabalık ülkesi oluşuyla, en kapalı ekonomiye sahip ülkelerden biri olmalıydı. Örneğin ABD ve Brezilya sınırlı dış ticaret içindeyken, Fransa çok ve Belçika daha da çok dış ticaret yapar. Fakat 1975'te hâlâ dünyanın en kapalı ülkelerinden biri olan Çin (yüzde 5'ten az ithalat oranı ile) artık, zenginliğine oranla Fransa (ithalat oranı yaklaşık yüzde 20) kadar çok ticaret yapıyor. Ticaretteki bu açılmanın bir nedeni, Çin eyaletleri arası ticaretin çoğu kez dünya pazarı dolayımıyla yürütülmesi basit olgusudur. Alwyn Young'a göre, Çin'i 1.2 milyar nüfuslu bir ülke olarak düşünmekten ziyade, dünyanın geri kalanıyla ticaret içinde, her biri 50 milyon nüfusa sahip 25 ayrı ilin toplamı olarak düşünmek daha iyi olabilir.[7]

Yaklaşan Altın Çağ

Dünya Bankası'na göre, Asya'da büyüme oranı, önümüzdeki 20 yıl boyunca yılda ortalama yüzde 7.5'e ulaşabilirdi. Yıllık yüzde 10 büyüme oranları -daha önce, Avrupa'nın savaş sonrası "altın çağı" sırasında bile görülmemiş- halihazırda Çin'de, Tayland'da ve Malezya'da alışılmış düzey haline gelmiştir. Henüz 15 yıl önce hayal bile edilemeyecek büyük bir atılım gerçekleşiyor. Açıktır ki, savaş sonrası Avrupa'nın ve

7 Alwyn Young, sözlü katkı, Uluslararası Para Ekonomisi Semineri, Paris.

Japonya'nın ABD'yi yakalamasına izin veren mekanizmanın çok daha büyük ölçekte tekrarı olan bir "yakalama/yetişme" olgusu işbaşında. Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki açığı daraltma yönünde bu yavaş yavaş ortaya çıkan hareket, 21. yüzyılın büyük umudu olarak adlandırılabilir. Eğer gerçekleşirse, belki de gün gelip tarihçilerin, ülkelerin tarihinde 19. ve 20. yüzyılların önemsiz bir ara dönemden ibaret olduğu sonucuna varmalarına imkân tanıyacak. Sanayi devriminin Batı'ya sağladığı hemen hemen tek ayrıcalık, o zaman, öteki uygarlıklara kendilerini uyarlamaları için bir şans verecek kadar uzun sürmüş olması olacak.

Bu ekonomik yakalamaya siyasi bir yakalama da eşlik edecek mi? Afrika bağlamında demokrasi sorununa değinmiştim. Fakat Asya için teşhisin değiştirilmesi şarttır, çünkü orada Batı'da olanın ya da Afrika'da olabilecek olanın tersine, demokrasi büyümeyi tetikleyen güç değildir, fakat belki de, halihazırda gerçekleşmekte olan büyüme demokrasiye yol açar.

Tamamen ekonomik terimlerle Asya'da demokrasi, gelmekte geç kalmıştır, çünkü yenidendağılım konusundaki çatışmalar, Afrika'daki veya Latin Amerika'daki kadar vahim değildir. Birincisi, 1. Bölümde belirtildiği gibi, kent ve kırsal kesim arasındaki çatışma Asya'da Afrika'daki kadar keskin değildir. İkincisi, gelir farklılıkları daha az dile getirilir: Güney Kore ve Tayvan dünyadaki en eşitlikçi ülkeler arasındadır (Fransa'dan daha eşitlikçi ve neredeyse İsveç'e denktirler). Son olarak, sosyal adalet için kritik önem taşıdığı aşikâr olan eğitim düzeyi konusuna, en çok, Asya'da hakettiği değer verilmiştir: Eğitim, büyüme zorunluluğu adına çabucak kendini dayatmıştır. Ekonomik kalkınmada can alıcı etken olarak ortaya çıkan eğitim, siyasi sorunların gelecekte yeniden değerlendirilmesini alevlendirecek muhtemel kıvılcım olarak da görülebilir. Eğitimin zorunlu ola-

rak genel, evrensel bir biçim aldığı kapitalist bir dünyada (sanayi öncesi ekonomide olduğu gibi sanatların bir kuşaktan ötekine aktarıldığı özgül biçimden ziyade), eğitim düzeyinin yükselmesinin er geç güçlü demokratik özlemlere yol açacağı sonucuna direnmek gerçekten güçtür.

Kapitalizm ve demokrasi gelişmekte olan ülkelere ihraç edilmeli mi, bu ülkelerin kültürleri otomatik olarak Batı modelini benimsemek ve kendi değerlerinden vazgeçmek zorunda mı kalır yoksa bir yandan global pazarın kurallarını özümserken her bir kültürün korunmasına izin veren incelikli bir diyalektiğe mi tanık oluruz? Japonya, uzun süre, bir yandan kendi kültürünü korumayı başarırken dünya pazarına girmekle elde edeceği tüm çıkarları kavramış olan ilk Asya ülkesi olarak anıldı. Bununla birlikte günümüzde geleneksel Japon değerlerinin korunması yargısı, artık pek o kadar açık değildir. Japon kültürünün temelleri (otoriteye saygı ve kadınların ikinci sınıf statüsü), süreçte temel bir rol oynayan kadınlar için daha yüksek eğitim standartları oluşmasıyla çöküyor. Sorunu Louis Dumont'un ifade ettiği gibi artık klasikleşmiş terimlerle ortaya koyarsak, Japonya'nın hiyerarşik toplumunun dereceli olarak yok olduğunu, yerini, piyasa ekonomisinin güçlü bir rol oynadığı daha eşitlikçi bir topluma bıraktığını söyleyebiliriz.[8]

Hakikaten, globalleşme hakkındaki tartışmanın merkezî paradoksu, görünüşe bakılırsa, kendilerini, ortaya çıkan globalleşmenin şokunu dindirmeye uğraşırken bulan Batılı ülkelerin zor durumuyla ilişkilidir. Günümüzde globalleşme zengin ülkelerde -artık yoksul ülkelerde değil- korku yaratmaktadır. Fazlasıyla doğru fırlatılmış bir bumerang gibi Batı modeli de yaratıcılarına geri dönmektedir. Zengin

8 Louis Dumont, *Homo aequalis* (Gallimard, 1976).

ülkeler, kendi yarattıkları piyasa ekonomisi kanununu kabul etmeye hazır olacaklar mıdır, tıpkı eski Yunan kentlerinin, onların tanrılarını benimsemiş olan Roma İmparatorluğu'nun boyunduruğuna girmeleri gibi?

3. Batı Dünyasının Büyük Korkusu

"Geçtiğimiz birkaç yılda, 4 milyar insan bir anda dünya ekonomisine girdi" diyen Sir James Goldsmith, şöyle devam eder: "Dünya ekonomisine bu yeni girenler, gelişmiş ülkelerin işgücü ile doğrudan rekabet içindedirler. Bunlar, aynı global emek pazarının parçası haline gelmişlerdir."[1] Bu şekilde ikaz ediliyoruz. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmak üzereyken, ABD başkanlığı için bağımsız aday olarak Bill Clinton ve George Bush'la yarışan Ross Perot, 1992'de aynı ölçüde korkutucu sözler sarfetmişti. Perot, Meksika'nın üretiminin ABD piyasalarını yalayıp yutarken çıkardığı "müthiş emme sesini" duyabildiğini söylemişti. Perot, ABD'nin ürünlerinin Güneyli rakipleriyle karşı karşıya kaldığında tüm rekabet güçlerini kaybedeceklerini, ABD ekonomisinin ya dükkânı kapamak ya da Meksika'yla aynı çizgiye düşmek gibi kötü bir seçim yapma durumuna düşeceği tahminini yapmıştı. Fakat tam tersi gerçekleşti: Meksika çok büyük açık verdi ve sonuç olarak bü-

1 James Goldsmith, *The Trap* (Tuzak, Carroll&Graf, 1993), s. 26-27.

yük bir mali bunalıma girdi ve peso'nun değeri fevkalade düştü.

Ama herkes biliyordu ki (ya da bilmeliydi ki), bunalımdan önce, peso fazla değerlenmişti. Meksikalı işçilerin düşük ücretlerinin verdiği tehlike işaretlerine rağmen, "güçlü" bir peso, Amerikalılara Meksika pazarını istila etme imkânı verdi. Meksika'nın borçlarını geri ödeyecek fazlaları piyasaya sürebilmesi için, pesoyu "zayıf" hale getirecek bir mali bunalım gerekti. Bu hikâyeden çıkarılacak ders evrenseldir: Her zaman malların alım ve satımlarının dengede olduğu bir değiş tokuş oranı vardır ve bu nedenle "global" rekabet gücünün yitirileceği korkusu saçmadır. Daha açıkçası, Meksika örneğinin kanıtladığı gibi, değiş tokuş oranlarında bir dengesizliğin meydana gelmesi mümkündür fakat bunlar genellikle çabucak düzeltilirler. Daha 1742'de ticaret üzerine denemelerinde David Hume'un belirttiği gibi, bir ülkede gelişmiş ticaretin ilk sonucu, "daha yoksul devletlerin, tüm yabancı pazarlarda daha zenginlere daha ucuza satmasını mümkün kılması"[2] suretiyle altın bolluğunun, ülkenin ürettiği malların fiyatını artırmasıdır. Hume'un tartıştığı parasal uyarlamalar altının dalgalanmalarından ziyade değiş tokuşun dalgalanmaları olarak kavrandığı taktirde bu alıntı, her şeyi açıklar.

Dolayısıyla zengin ülkelerin yoksul ülkelerle yaptıkları ticarette korkmalarını gerektiren şey "global" bir zarar değildir. Eğer yoksul bir ülke zengin bir ülkeye 100 USD değerinde mal satarsa, er geç 100 USD değerinde mal satın alacaktır. Gerçekten de Büyük Plinius'un[3] yaptığı kötücül tahminleri yakından inceleyen tarihçilerin, Plinius'un sadece Romalıların alımlarını hesaba kattığını, satışlarını tahminle-

2 David Hume, *Essays, Moral, Political and Literary* (Ahlakî, Siyasi ve Edebî Denemeler, Oxford Üniversitesi Yayını, 1963).

3 Bkz. Yukarıdaki giriş bölümü.

rine dahil etmediğini farketmeleri uzun sürmemiştir. Plinius Asya'nın veya Arabistan'ın Roma ürünlerine ne kadar harcadığını tahmin etmiş olsaydı, daha ciddi bir rapor verebilecekti: Romalıların satışları, ortalama olarak, alımlarını dengeliyordu.[4] Burada sözkonusu olan şey, alımlar ve satışlar arasındaki dengesizlik değildir, fakat bu ikisinin *grupsal uyumdur*: Hangi gruplar satıcı olacaktır, hangileri alıcı.

Rekabet Gücü

Hume'un denemesi, düşünce tarihinde ününü korumuştur çünkü karşıt görüşün, yani sonsuz üretim fazlalarına sahip olmanın hem mümkün hem de genellikle istenir olduğunu savunan merkantilist görüşü en sert eleştirenlerden biridir. Merkantilistlerin zararla ilgili takıntısı, asıl olarak dönemlerinin altın ve gümüşle haşır neşir olmasına bağlanabilir. William Petty'nin belirttiği gibi " ticaretin büyük ve nihai etkisi genel olarak zenginlik değildir, fakat özellikle ne yok edilebilen ne de öteki metalar gibi dönüştürülebilen ve her zaman ve her yerde değerli olan gümüşün, altının ve mücevherlerin bolluğudur: Oysa şarabın, tahılların, kuşların, etin vs. bolluğu zenginliktir gerçi ama *hic et nunc*."[5] Petty'nin düşünce çizgisini izleyerek zenginliği, neredeyse, galibi hazineyi ilk bulacak denizci olan bir hazine avına benzetebiliriz. Kişi gömülü hazinenin aranmasına odaklandığında, rekabet daima kötüdür. Öteki tekneleri de bu kişinin kendi kullanımı için kiralamak iyi olabilir, ama ötekilerin de hazineyi kendileri için aramaları, daima kötüdür: O zaman hazineyi ilk bulan kişi olma tehdidini yaratmış olurlar. Mer-

4 Bkz. Nicolet, *Rendre à César*; Bkz. Ayrıca Paul Veyne, *La Société romaine* (Le Seuil, 1991).

5 William Petty, *Essays on Mankind and Political Arithmetic* (İnsanlık ve Siyasi Aritmetik Üzerine Denemeler, 1. Baskı: 1676).

kantilistlerin, uluslararası rekabetin daima kötü olduğu inancının temel açıklaması, budur.

Bu değinmeler, 18. ve 19. yüzyıllarda merkantilizme bir tepki olarak ekonomi politiği yeniden keşfeden Smith ve Ricardo gibi klasik düşünürlerin, niçin ilk iş zenginliğin (servetin) tanımını gözden geçirmeye kendilerini adadıklarını kavramayı kolaylaştırır. Smith ve Ricardo (ve Malthus) için bir ülkenin zenginliği, sadece altın stoklarıyla değil, halkının emeğiyle ve işgücünün optimum kullanımını sağlaması gereken araçlarla ölçülmelidir. Bu yaklaşım açıktır ki, odağımızı merkantilistlerin "hazine avı"ndan radikal biçimde uzaklaştırır. Artık yabancı rekabetin benim hazinemi çalacağından korkmam, çünkü hazinem, çalışmamdır ve onu hiç kimse benden uzaklaştıramaz, ve emeğimi mümkün olan en iyi biçimde kullanacak görevlere başvurmakta daima tamamen özgürümdür. Bu, büyük önem taşıyan bir konudur ve sonraları *rekabet gücü* kuramı olarak bilinen kuramı bulan klasik ekonomistlerin (özellikle Ricardo'nun) başlıca katkısı budur.

Adam Smith modern dünyayı, her bireyin bir işte uzmanlaştığı ve kalanını piyasalara bıraktığı bir dünya olarak tanımlamıştı. Bu tip uzmanlaşmaya yönelten mantık basittir: Ben, ötekilere kıyasla, en hünerli olduğum dalı seçerim. Ben belki mükemmel bir börekçiyim ve aynı zamanda mükemmel bir ayakkabı yapımcısıyım - belki bana börek satan börekçiden daha bile iyi bir börekçiyim. Ama önemi yok: Eğer, ayakkabı imalatçısı olarak börekçiliğimden daha iyiysem, tüm zamanımı ayakkabı yapmaya adarım ve böreklerimi satın alırım. Mükemmel olduğum faaliyetten elde ettiğim gelir, kendi ekmeğimi yapmaya harcayacağım zamanı mutlaka karşılayacaktır. Elbette ki, kendi ekmeğimi kendim yaptığım zamanların özlemini çekebilirim. Bununla birlikte nostalji, hiçbir zaman, ekmeğimi gerçekten bana yaptıracak

kadar güçlü olmayacaktır. Bu geçmiş özlemi, hiçbirimiz aslında geçmişe geri dönmek istemediğimiz için, özellikle yoğun olabilir. Ricardo'nun belirttiği gibi ülkeler arasındaki ticaret de aynı ilkelere uyum sağlayacaktır: Her bir ülke, *rekabet* üstünlüğünü kullanabileceği alanda uzmanlaşacaktır. Böylece, belirli bir ülke hem tarımsal üretimde hem de sanayi üretiminde mükemmel olsa bile, eğer sanayi üretimi, öteki ülkelere göre en iyi olduğu alansa, bu ülke, yiyecek ithal edip sanayide uzmanlaşarak kâr edecektir.

Tarih bu bakımdan gayet insafsız olduğunu göstermiştir. Ticaretin her yerde ve her zaman kendi kendini doyurmanın bir etkeni olduğu fikri, teorik olarak naif ve tarihsel olarak yanlıştır. Büyük Britanya sanayi üretiminde uzmanlaşarak, tarım ürünlerini ithal eder ve çiftçi nüfusunun varını yoğunu yitirmesine yol açar. Tersine, Güney ülkeleri Büyük Britanya'yla ticaret yaptıklarında, Britanya mallarını ithal ederler, bu da onların küçük sanayilerini kesintiye uğratır. Her iki durumda da ticaretin sonucu olan değişimden doğrudan etkilenenler için, bu değişim acımasızdır. Belki bu noktada "globalleşme"nin 19. yüzyılda, birinci sanayi devriminin izinde nasıl ortaya çıktığını hatırlamak uygun olabilir. Bu bizim, Güney ülkelerinin niçin Kuzey ülkeleriyle ticaretten korktuklarını ve niçin bu kadar çok insanın, artık böyle bir ticaretten korkma sırasının Kuzey ülkelerine geldiğini savunduğunu kavramamıza yardım edecektir.

Yıkıcı Bir Güç Olarak Ticaret

19. yüzyılın ilk yarısında Ricardo, Büyük Britanya'nın nasıl tarımı diğer ülkelere bırakması ve görece en iyi olduğu alanda, yani sanayide nasıl uzmanlaşması gerektiğini göstermişti. Söylenmesiyle yapılması bir oldu. 18. yüzyılın başında Britanya nüfusunun yüzde 70'i kırsal kesimdeydi fa-

kat 1840'a gelindiğinde bu oran yüzde 25'e düşmüştü. 19. yüzyılın sonunda Britanya'nın kırsal nüfusu tamamen yok olmuştu.

Dickens'ın veya Marx'ın eserleri, bu geçişin ne kadar ağır koşullarda gerçekleştiğini ortaya koyar. Ön saflardaki kuşak için Ricardo'nun kuramının sonuçları muazzamdı. Yerli ürünlerin yerini ithal yiyeceklerin alması önlenemezdi. Bu rekabetle varını yoğunu yitiren çiftçiler kırsal kesimi terketmek, sağlıksız koşullarda ve sefalet içide yaşadıkları, işçi sınıfı hayatının tehlikelerini keşfettikleri kentlerde fabrika işi aramak zorunda kaldılar. Jean Fourastié'ye göre, "geçiş durumlarının dramı, hayat tarzının ta Virgil'den beri değişmediği Quercy'deki (Fransa'nın bir bölgesi) izole bir çiftlikten büyük bir Kuzey kentinin bozuk yapılaşmış kenar mahallelerine taşınmayla örneklenebilir."[6] Bu dramın niteliğini tam olarak kavramak için Ricardo'nun programını Güney ülkeleri bakımından inceleyelim.[7]

Büyük Britanya tarımı terkedip sanayi üretiminde uzmanlaşmaya karar verdiğinde, karşı yöne yönelmiş ve "sanayisizleşmeye" gönüllü ülkeler bulmak zorundaydı. Hangi ülkeler, buna adaydılar? Britanya'nın sanayileşmesine yetişmeye çalışan ve bu nedenle sınırlarını Britanya ürünlerine kapatan Avrupa ülkeleri değil. Pratikte ticaret sadece Britanya yönetimi altındaki ülkelerle gerçekleştirilebilirdi. Hindistan Britanya ürünleriyle dolup taştığı zaman, sonuç, bu ülkenin sanayi zemininin tamamen yıkılması oldu. 19. yüzyılın ilk yarısında Hindistan, bir tekstil ihracatçısıydı. Bir tür ipek kumaş olan "baskılı pamuk bezi"ne büyük talep vardı ve Hindistan'ın küçük sanayisi geyet iyi gelişmişti.

---

6 Jean Fourastié, *Le grand espoir du XXème siècle* (Presses Universitaires de France, 1958).

7 Sıradaki, Paul Bairoch'nun *Le tiers monde dans l'impasse* (Gallimard, 1983) adlı kitabına dayandırılmıştır.

Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise, Hindistan'ın tekstil tüketiminin dörtte üçü Büyük Britanya'dan ithal ediliyordu. Ricardo'nun kuramına uygun olarak, Hindistan, Britanya sanayileşmesinin karşılığında sanayisizleşiyordu.

Fakat trajedi burada bitmedi. Hindistan'a hangi ürünler en büyük rekabet üstünlüğünü sağlayacaktı? Buğday ya da gıda ürünleri değil çünkü Büyük Britanya en azından Amerikan İç Savaşı'na kadar bunları ABD'den satın almayı tercih etti. Hindistan, pamuk, jüt ve indigo (çivit) ihracında daha iyiydi. Ticaretin yeni bir sonucu olarak, 19. yüzyılın başlarında Asya'nın tahıl deposu olan Hindistan, artık kendi gıda ihtiyacını karşılamayan ürünlerin tarımında uzmanlaşmış hale geldi ve sonuç olarak da temel ürünleri ithal eder oldu. Bu uzmanlaşmanın sonucu olarak büyük kıtlıkların başgöstermesi uzun sürmedi: Dünya olaylarının elverişsiz olduğu her seferde de Hindistan kendini gıda ithal edecek parayı denkleştiremez halde buldu.

Ne yazık ki rekabet gücü kuramının dramı bu kadarla bitmez. Britanyalılar Hindistan'ın afyon bitkisi yetiştirmeye çok uygun olduğunu farkettiler, bunun başlıca pazarı yakındaki Çin'di. Ama Çinliler, afyonun nüfuslarına verdiği yıkıcı etkilerin farkındaydılar ve serbest ticaretin zararına da olsa, afyon ticaretini yasaklamak istediler. Ne çıkar: Büyük Britanya, limanlarını afyon ithalatına açmaya zorlamak üzere Çin'e savaş ilan etti. 1842'de imzalanan Nankin Anlaşması, "Afyon Savaşı"nı Büyük Britanya ve serbest ticaret lehinde sonuçlandırdı: Afyonun Çin'e girişi serbest kaldı. Bunun felaket boyutlarındaki etkilerini önlemek, bir yüzyıl ve bir komünist devrim gerektirdi.

Rekabet gücü kuramının belirsiz tarihine daha binlerce örnek verilebilir. (Çay hariç tüm tahılları bırakmak zorunda bırakılan) Seylan'dan, Osmanlı İmparatorluğu'na ve Latin Amerika'ya (her ikisi de 19. yüzyılın akışı içinde sanayi

zeminlerini kaybetmişlerdir), günümüzde Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük kısmına varana kadar pek çok ülke, 19. yüzyılın başlıca sanayi ülkesi olan Büyük Britanya'yla ticaret yapmanın sanayisizleştirmeci etkisini yaşamıştır.

Bu tip olaylar, Ricardo'nun, bir ülkenin sanayileşmesinin başka bir ülkenin sanayisizleşmesi anlamına gelir şeklindeki varsayımına atfedilebilecek bir korkuya -basitleştirmek uğruna, *sanayisizleşme korkusu* diyeceğim- sebep olur. Bu korku, uluslararası işbölümünün bazı ülkeleri, ekonomilerinin kalan kısmı için herhangi bir itki sunmayan, ikincil faaliyetlerle sınırladığı ve "sanayileştirici sanayileşme"yi[8] en zengin ülkelere ayırdığı fikrinin bir yansımasıdır.

Yeni Sanayisizleşme

"Globalleşme"nin Üçüncü Dünya Ülkeleri için 19. yüzyıldaki son derece travmatik doğası, bu ülkeleri, "kendini merkez alan" stratejiler -yani dünya ticaretinin menzilinin ötesinde işleyen kalkınma stratejileri- izlemeyi tercih etmenin yararlarına olacağını düşünmeye yöneltti. Günümüzdeyse, Asya'nın Dört Kaplanı'na bakan yoksul ülkeler, kendi sanayileşmelerini güçlendirmek için dünya ticaretine bel bağlayabileceklerini kavrıyorlar. Temel bir nitel değişim zaten gerçekleşti: 1970 ile 1990 arasında, gelişmekte olan ülkelerin ihracatı içinde mamül ürünlerin payı, yüzde 20'den yüzde 60'a çıktı. Birincil ürünlerin ihracatında uzmanlaşmış bir gelişmekte olan ülke imajı kaybolmuştu. 1990'da Üçüncü Dünya ülkelerindeki ve eskinin planlı ekonomilerindeki işgücünün yüzde 17'si zaten doğrudan ya da dolaylı olarak sanayi ihracatı sektöründe çalışıyordu. Her şey, yoksul ülkelerin bu eğilimi pekiştirmek istediğini gösteriyor.

---

8 Gaston de Bernis, *Economie International* (Dalloz, 1976).

Ticaret korkusu devam ediyor, ama aniden saf değiştirmiş olarak. Artık zengin ülkeler, "globalleşme"nin kendi sanayisizleşmelerinin habercisi olmasından korkacaklar. Bu ülkeler, 1980'li yıllarda himayeciliği yeniden kurmaya çalışan ülkelerdir. Bu nükseden korku hakkında ne düşünmeliyiz? Şimdiye kadar bize rehberlik eden rekabet gücü kuramını aklımızda tutalım. Dünya ticaretinin, Güneyin sanayileşmesinin motorlarından biri haline geldiği ve bunun sonuçlarından birinin de Kuzeyin kısmi sanayisizleşmesi olduğu açıktır. Bununla birlikte bu sürecin Kuzey ülkelerini kırsal döneme geri götürmeyeceği de açıktır. Güneyin sanayileşmesi Kuzeyi, Kuzeyin işlenmiş mallar ihraç ettiği bir alışveriş uzmanlaşmasına yöneltiyor. Dolayısıyla zengin ülkelerin risk altında olduğu nokta, "eski tarz", baskıcı, "sanayisizleştirici" bir sanayisizleşme korkusu noktasında değildir. Zengin ülkelerdeki geleneksel sanayinin bütün sektörleri, şimdi devam eden süreç tarafından tehdit ediliyor. 19. yüzyılda Britanyalı çiftçilerin örneğindeki gibi, bazı işçiler de, bu dönemden itibaren, kademeli olarak işçi sınıfı hayatının güvenceli çerçevesi haline gelmiş olan şeyi terketmek zorunda kalacaklar. Tekstil, giyim, çelik fabrikaları, gemi yapımcılığı gibi yüzyıllık sanayiler Güneyin baskısı altında kapanmaya zorlanıyorlar. Ama tersine de, yeni beceriler, yeni sanayiler, yüksek hızlı trenler, yazılım vs., gelişmekte olan ülkelerin sunduğu pazarlar sayesinde büyük ilerlemeler kaydediyor. Eğer zarar etme korkusunu bir yana bırakırsak, bu yeni pazarların (ne olurlarsa olsunlar) değer bakımından ithal edilen ürünlere kabaca denk olacağını biliriz. Fakat eğer 19. yüzyıl dersini iyi çalışmışsak, biliriz ki, dünya ticareti, her ülkede büyük ölçekli yeniden dağıtım etkileri yapabilir. Çağdaş global alışverişlerin "net" etkisi ne olacaktır? Bu dönüşümlerin sonucu olarak kim kazanacak ve kim kaybedecek?

Makroekonomik Uyarlanma

Yeni-Ricardocu düşünürler tarafından geliştirildiği şekliyle standart uluslararası ticaret kuramında yoksul ülkelerle ticaretin sonuçları şöyle analiz edilir:[9] Artık tarımla ilgilenmeyen sanayileşmiş bir dünyada Yeni-Ricardocu ekonomistler zengin ülkeleri, "yüksek katma değerli" malların -yani az emek fakat büyük miktarda sermaye (daha çok makine) gerektiren malların- üretiminde rekabet gücüne sahip görürler, yoksul ülkeleri de büyük miktarda emek ve az sermaye kullanan malların üretiminde rekabet gücüne sahip sayarlar. Bu nedenle zengin ve yoksul ülkeler arasındaki ticaret, zengin ülkelerin iş piyasalarında dengesizliğin artmasına sebep olacaktır. Gerçekte ihracat mallarıyla az sayıda iş alanı yaratılır ve Güneyden yapılan ithalatın bir sonucu olarak da pek çok iş alanı ortadan kalkar. Dolayısıyla iki etken, "genelde" emek aleyhine ve sermaye lehine biraraya gelecek ve işleyecektir. Güneyden yapılan ithalatların sonucu olarak işlerini kaybeden işçiler yeni iş bulmak zorunda kalacaklar; bunu yaparken ücretleri aşağı çekecekler ve sermayedarlar kâr marjlarını yükseltmek için bu koşullardan yararlanacaklardır. Bu kâr marjları aşağıdaki nedenle büyümeyi sürdürecektir: İhracat sektörleri büyük miktarda sermaye kullandıkları için, işçi nüfusunun tersine, sermayedarlar yükselen talepten kâr sağlayacaktır; sermaye kıt ve dolayısıyla maliyetli hale gelecek, ve sermayedarlar bir kez daha globalleşmeden büyük kâr sağlayacaklardır. Bu analiz bazen, globalleşmenin sermaye lehine ve işçiler aleyhine işleyen, sermayedarların işçilere "ücret kısıtlama"sını dayat-

9 Heckscher, Ohlin ve Samuelson'ın geliştirdiği şekliyle yeni-Ricardocu kuram, uluslararası ticaret hakkındaki tüm metinlerde sunulur. Bkz. Örneğin Paul Krugman ve Maurice Obstfeld, *International Economics: Theory and Policy* (uluslararası Ekonomi: Kuram ve Politika, Scott, Foresman, 1988).

tıkları ve böylelikle kârlarını artırdıkları bir tarz olduğu şeklindeki ifadelere yol açar.

Bununla birlikte globalleşmenin zengin ülkelerdeki işçiler "pahasına" işlediği hakkındaki "kanıt", tamamen yanlıştır. Bu kanıt, Kuzey ülkelerinin sermayeye dayalı mallar ihraç ettiği ve emeğe dayalı mallar ithal ettiği fikrine dayandırılır. Ama kısaca söylersek, durum böyle değildir. Daha 1955 kadar erken bir tarihte Wassily Leontief ABD'nin öteki ülkelerle ticaretinde emeğin ve sermayenin paylarının bir kıyaslamasını yapmış ve oranların, kuramın öngördüğü oranların tamamen tersi olduğunu bulmuştu. Dünyadaki en zengin ülke olan ABD sınırlarının dışından satın aldığı mallardan daha emeğe dayalı mallar ihraç etmekteydi. "Leontief paradoksu" (modelinin tanındığı şekliyle) çok etkileyiciydi:[10] Zengin ülkeler tarafından ihraç edilen mallar çok emek ve az sermaye gerektirir.

Eğer sermaye, Kuzey-Güney farkının tüm sebebi değilse, bu farkı yaratan nedir? Kuzeyin hangi rekabet gücü (Güneyle kıyasla) alışveriş yapısından sorumludur? Yanıt çok kolaydır: Kuzeyin rekabet gücü, çalışan nüfusu içindeki vasıflı emek oranın daha büyük olmasında yatar.

Ekonomistler bu yeni bulgunun ışığında ihracat ve ithalat verilerini, bir ülkenin ihracatında vasıflı emeğin payını ve ithalatında vasıfsız emeğin payını irdelemek suretiyle yeniden incelediler. Zengin ülkelerin ezici çoğunluğu için sonuç gayet inandırıcıydı: İhraç ürünleri, ortalama üretimden

10 Genelde mali piyasaların uluslararasılaşmasının artmasına rağmen, "globalleşme"de sermayenin rolü aslında şimdilik çok sınırlı kalır. Büyük Britanya'nın tasarruflarının yaklaşık yarısını yabancı ülkelere yatırdığı dönemlerin çok çok uzağındayız. Günümüzde zengin ülkelerin sermayesinin yüzde 1 ilâ 2'si Güney ülkelerine yatırılmaktadır. Bu rakamlar, yoksul ülkelerin kendi sermaye birikimlerinin yüzde 10'undan daha azını temsil ederler. 1980'li yılları (borç bunalımının yoksul ülkeleri zengin ülkelere sermaye sağlamaya zorladığı on yıl) bir yana bıraksak bile, sermayenin rolü, dünyanın kutuplaşmasını açıklamaktan çok uzaktır.

daha fazla vasıflı emek tüketiyor ve ithal ürünler de çok daha fazla vasıfsız emek içeriyordu. "Naif" uluslararası ticaret kuramının öngördüğü gibi, zengin bir ülke ne zaman, 100 dolar değerinde mal alıp satarak yoksul bir ülkeyle ticaret yaparsa, ihracatla yaratılan iş sayısı, ithalatla ortadan kalkan iş sayısından daha küçük olur. Fakat sebep, ihracattaki 100 USD'nın emeği kötü ve sermayeyi iyi ödüllendirmesi değildir; sebep, ihraç ürünlerinin daha yüksek vasıflı bir işçinin az sayıdaki çalışma saati için daha iyi ücret sağlayacak olmasıdır. Eğer ihraç ürünleri vasıflı işçiler için kârlı ve vasıfsız işçiler için tehlikeli ise, ticaretin ücretlerin kârlara oranını çarpıtacağından korkmamalıyız; daha ziyade, bunun, ücretlerde daha büyük eşitsizlikler yaratacağından korkmalıyız. Globalleşmenin sonuçlarına çalışma dünyasının içinde bakmamız gerek.

Yeni Rekabet Gücü

Dünya pazarının, zengin ülkelerin emek piyasalarına etkisine yaklaşmanın çok uygun bir yolu, Robert Reich'ın *The Work of Nations*'da (Ulusların Çalışması)[11] önerdiği tipolojiyi benimsemektir. Reich Amerikan toplumunu dört kategoriye böler.

Reich'ın ilk kategorisi, "sembol analizcileri"nden -faaliyetleri doğrudan doğruya global ekonomiye bağlı olan "problem çözücüler"den- oluşur. Bu grubun üyeleri, "globalleşme"nin bütün nimetlerinden yararlanırlar. Denebilir ki, bu grup globalleşmenin tüm yeni alışveriş ve üretim fırsatlarını sunduğu kişilerden oluşur; internet kullanıcılarından mesela.

İkinci grup, eğitimcilerden, sağlık işçilerinden ve refah

11 Robert Reich, *The Work of Nations* (Uluslararın Çalışması, Knopf, 1991).

devletine doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunanlardan ya da refah devletiyle ilişkili faaliyet yürüten herkesten oluşur. Marksist dilde, bunların, işçi sınıfının üretim ve yeniden üretim işlevlerini yerine getirdikleri söylenebilirdi: Eğitim, sağlık hizmeti, emeklilik vd. (Fransa'da bu bireylerin büyük kısmı, devlet adına çalışır; ABD'de bunların büyük bölümü özel sektördedir.)

Reich'ın üçüncü kategorisi, lokanta çalışanları ve ev temizlikçileri gibi "kişisel" hizmet işçilerinden oluşur.

Dördüncü kategori, Reich'm "tekdüze üreticiler" diye adlandırdığı grubu oluşturur: Hizmetler sektörünün "tuş işçileri" yani bilgisayarlara veri girişi yapanlar ve tüm öteki "işinden olma" riski altındakiler, çünkü işleri tekrara dayalıdır ve hiçbir özel vasıf ya da müşterilerle yüz yüze ilişki gerektirmez.

Sembol analizcilerinin globalleşmeden yarar sağlamaları garanti altındadır; tekdüze üreticilerin ise globalleşmeden zarar görmeleri kesindir. Öteki iki grubun üyelerine birinci grubun zenginliği destek olacak mıdır yoksa onlar da son grubun üyelerinden (artık öyle çokturlar ki) değer düşürücü rekabete maruz kalacaklar mıdır? Bu sorunun yanıtı, işbaşındaki mekanizmaların yoğunluğuna ve çeşitli grupların demografik evrimine bağlı olacaktır.

"Sembol Analizcileri"

"Globalleşme" hangi mekanizmalarla sembol analizcileri (Reich'ın onları adlandırdığı şekliyle) için zenginlik artışına yol açar? Ricardocu kuram çerçevesinde günümüzde zengin ülkelerin rekabet gücünü, görünüşe bakılırsa bu bireyler oluşturur: Yoksul ülkelerin artan talebinden yararlanan, onların ürünleridir ve bu, refahlarını otomatik olarak artıran bir olgudur. Ama, "sembollerin" (yani fikirlerin) üreti-

cileriyle globalleşme arasındaki hakiki ilişki bu yorumun öngördüğünden daha inceliklidir.

Nesneler ve fikirler arasında basit ve temel bir fark vardır: Nesneler tüketilecekleri her sefer için üretilmek zorundadırlar, fakat fikirlerin onları kullanacak herkes için sadece bir kere üretilmeleri yeter. Bir nesne olarak, kişisel bir bilgisayarı düşünün (PC), genellikle bir seferde sadece bir kişi tarafından kullanılır. Şimdi de bir bilgisayarın işlemesini sağlayan bir yazılım programını düşünün, aynı anda bir milyar insan tarafından kullanılabilir.

Ekonomik terimlerle bir "fikir" "rakipsiz bir kamu malı" sayılacaktır.[12] "Kamu" kelimesi, çeşitli tüketicilerin aynı anda belirli bir malı kullanabileceklerini belirtir, tıpkı bir nehri geçmek isteyen herkes için bir kez inşa edilmiş bir köprü gibi; "rakipsiz" "aşırı kalabalıklaşmaya maruz kalmayan" anlamındadır. Paris'teki Austerlitz Köprüsü'nde akşam 6'da trafik tıkanabilir. Öte yandan Windows yazılımları asla "aşırı kalabalıklaşmayacaktır." Eğer bir milyar Çinli yarın bu yazılımı kullanmaya başlamaya karar verse, bugünün kullanıcılarının kullanımları kısıtlanmayacaktır. Gerçekten de yazılım ağlarının bir sonucu olarak yazılım, onlar için daha yararlı hale gelmiş olabilir. Şurası açıktır ki, "fikirlerin" pazarı büyürken yeni fikirler icat etmek de daha karlı hale gelecektir. Aynı icat, hiçbir ek üretim maliyeti getirmeksizin sonsuz kere satılabilir. (Elbette ki, telif hakları yasaları sıkı sıkıya uygulanmalıdır.)

Böylelikle ("sembol analizcileri"nin ürettiği "fikirler" için büyük bir pazar açılımı yaratan) "globalleşme"yle icatlar ve yeni teknolojiler silsilesi arasında neredeyse otomatik ola-

12 Bkz. Paul Romer, "Uzun vadeli büyüme kuramında sermaye birikimi" *Modern Business Cycle Theory* (Modern İş Döngüsü Kuramı), der. R. Barro (Harvard Üniversitesi Yayını, 1989); Gene Grossman ve Elhanan Helpman *Innovation and Growth in the Global Economy* (Global Ekonomide Buluşlar ve Büyüme, MIT Yayını, 1991).

rak bir dinamik kurulur. Bu kurama göre, çağdaş kapitalizmin markası olarak görünen heybetli bir icatlar patlamasını, dünya ticaretine borçluyuz. Kuzeyde "fikirlerin" üretimine yatırım yapmak, şimdiye kadar olduğundan da "kârlı" hale geliyor, oysa Güneye bu fikirlere karşılık düşen nesnelerin üretimi bırakılmış durumda. Bu yeni işbölümünü sınayacak pek çok örnek var: Yazılımlar Kuzeyde tasarlanır, bilgisayarlar Güneyde yapılır; Kuzey Afrika veya Asya'da imal edilen ayakkabıların tasarımları ve pazarlama kampanyaları Kuzey'de yapılır; Televizyon dizileri Kuzeyde üretilir; televizyon aygıtları Güneyde.

Eşitsizlik Korkusu

Fourastié, ekonominin "üçüncü sektörleşme" [tertiarization]* (halen gerçekleşmekte olan devrimi tam olarak betimleyen bir terim) "20. yüzyılın büyük umudu" olarak görmüştü, çünkü bu, entelektüel çalışmanın kol emeğinin yerini almasına imkân verecekti. Bu gelişme, bugüne kadar sürüyor. Şimdilerde, onun, Fourastié'nin öngörmediği bir yönünü keşfetmekteyiz: Fikir üreten ekonomiler, nesneleri üretenlerden daha az eşitlikçi. Fikirleri olmayanları dışlama eğilimi, zenginliği olmayanları dışlama eğiliminden daha güçlü gibi görünüyor. Günümüzde yaratılan dünyanın, geçmişin dünyasından daha eşitliksiz ve daha "açık" olmasının nedenlerini başka yerlerde aramak gereksiz.

Dünya ticareti, fikirlerin üretimine doğrudan veya dolaylı erişenler için ücretleri artırırken Kuzeyin vasıfsız işçilerinin işlerinin Güney tarafından ele geçirilmesine imkân vermek suretiyle, eşitsiz zenginleşmenin (refahın) motoru olarak iş görüyor. İcatların üretimini başlatıp yaymak suretiyle dün-

(*) Hizmet sektörünün hakim hale gelmesi - ç.n.

ya ticareti muhtemelen, uzun dönemli büyüme saiklerini yaratıyor; bununla birlikte böyle yaparak ücretlilerin birliğini kesintiye uğratıyor, kazananlar ve kaybedenler arasında -diyelim Maastricht anlaşmasından yana oy kullananlarla bu anlaşmaya karşı oy kullananlar arasında- artan bir gerilim doğuruyor.

Korkulan, Güney ülkelerinin bize, bizden satın alacaklarından fazlasını satması değildir: Eğer bize 100 USD değerinde mal satarlarsa, er geç bizden 100 USD değerinde mal alacaklardır. "Geriletici sanayisizleşme"den de korkmamalıyız: Tersine, Güney ülkeleri bizi, yüksek katma değerli sektörlere kâr getiren sanayileşmeye itiyorlar. Son olarak korkulacak şey yaratılan iş sayısının, yok olan iş sayısından daha az olacağı da değildir: Yaratılan ve yok olan iş sayıları aynı olsa bile (ki durum bu değildir) bunun vasıfsız işçilere yararı olması çok zordur; yeni işler onlara sunulmayacaktır.

Ticaretin işlerini yok ettiği vasıfsız işçilerin kaderi ne olacaktır? Ticaret kuramının öngördüğü gibi, vasıfsız emeğe talebin düşmesi, tam da, 1980'li yıllarda iki çok farklı kurumsal ortamda, ABD'de ve Fransa'da gerçekleşen duruma denk düşer. ABD'de en az vasıflı işçiler, ücretlerinin yüzde 30 düştüğünü gördüler. Fransa'da vasıfsız işçiler işsizlik oranlarının hızla ve aniden yükseldiğini gördüler -1970'te yüzde 3'ün altındayken 1990'da yüzde 20'ye yaklaştı- oysa vasıflı işçiler için işsizlik oranı üç aşağı beş yukarı aynı kalmıştı. Yeni eşitsizliklerin kaynağının ticaret olduğunu kanıtlamaya yeterli veri var mı? Vasıfsız iş talebinde kayıp yaşandığını vurgulamak başka şeydir, dünya ticaretini bundan sorumlu tutmak başka bir şey. Pek çok çalışma, ticaretin yeni ücret eşitsizliklerinin kaynağı olabileceği fikrini reddeder.[13] Bu çalışmalar,

13 Bu konuda ciddi sayıda inceleme vardır; bunların çoğu da ticaret hesaplarının eşitsizlikler üzerinde gözardı edilebilir bir etkisi olduğu sonucuna varmaktadır. Bkz, örneğin R. Lawrence ve M. Slaughter "1980'li yıllarda uluslararası ti-

yoksul ülkelerle rekabetten etkilenen işçi yüzdesinin gerçekte çok küçük olduğunu -toplam işgücünün sadece yüzde 2'si veya yüzde 3'ü- vurgularlar. Fransa'da halen yapılan en kötümser tahminler bile net 300.000 işin yok olduğu şeklindedir (oysa işsiz işçilerin sayısı 3 milyondan fazladır).[14] ABD'de Güney ülkelerinden yapılan ithalattaki artışın, imalat sanayiindeki vasıfsız işlerin yaklaşık yüzde 6'sını yok ettiği tahmin edilmektedir. Fakat imalat sektörü, Amerikan işgücünün sadece yüzde 18'ini istihdam etmektedir. İşsiz kalan işçilerin bir bütün olarak ekonomiye yaptığı "dalga" etkisini hesaba katsak bile, bu küçük oranlar, Güneyle rekabetteki eşitsizliklerin -ister uluslararası ticaretin ister göçün sonucu olsun- beşte birinden fazlasını atfetmemize imkân tanımaz. Fransa'da, sonuçta olduğu gibi, uluslararası ticaret gerçekte, özellikle tarımda ve ayakkabı sektöründe vasıfsız işler *yaratır.*

Bütün olarak ticaret ve eşitsizlik arasındaki ampirik ilişki zayıftır ve Fransa'da, ABD'de ve pek çok başka zengin ülkede belki de hiç yoktur - niteliksel ilişki, tam da kuramın öngördüğü yönde gitse bile. Sanki globalleşme sadece eşitliksiz toplumlarda ortaya çıkar gibidir - sanki eşitsizlik yönündeki eğilim aslında önce gerçekleşmiş, uluslararası ticaretteki yeni eğilimlere yol hazırlamıştır.

---

caret ve Amerika'da ücretler: dev bir emme sesi mi ufak bir hıçkırık mı?" *Brookings Papers on Economic Avtivity (Microeconomics)* 2 (1993): s. 161-226; Sachs ve H. Shatz, "ABD imalat sanayiinde ticaret ve işler", *Brookings Papers on Economic Activity* 1 (1994): s. 1-84. Adrian Wood *North South Trade, employment and Inequality: changing Fortunes in a Skill Driven World* (Kuzey Güney Ticareti, İstihdam ve Eşitsizlik: Vasıf Güdümlü bir Dünyada Değişen Kaderler, Clarendon, 1994) adlı kitabında farklı sonuçlara ulaşır. Öteki ekonomistler gibi Wood da, ticaretin önemsiz rakamlarının ücret eşitsizliklerinden sorumlu tutulamayacağı sonucuna varır, ancak, Wood'un sonucu, teknolojik gelişmenin *bütünüyle* yoksul ülkelerle ticarete içerden verilen yanıt olduğu varsayımına dayanır. Böylesi aşırı bir hipotez çağdaş teknolojik ilerlemenin doğasını hesaba katmaz - aşağıda 4. bölümde geliştireceğimiz bir noktadır bu.

14 Bkz. Örneğin H. Bonnaz, N. Courtot ve D. Nivat, "Le contenu en emplois des échanges industriels de la France avec les pays en voie de développement," *Economie et Statistique* sayı 279 (1994): s. 13-34.

4. Üçüncü Sanayi Devrimi

Artan eşitsizlik, 20. yüzyıl sonunda kilit meselesidir. Avrupa'da kendini asıl olarak istihdam şeklinde ortaya koyarken, ABD'de tümüyle ücret farklılıkları şeklinde ortaya çıkar. 1980'li yıllar boyunca genç Afrikalı Amerikalılar'ın ücretleri üçte bir oranında geriledi. 1990'a gelindiğinde Amerikalı vasıflı işçiler, otuz yıllık refah kazanımlarını kaybetmişlerdi: Ücretlerinin satın alma gücü, 1960'ların başlarındaki düzeye dönmüştü. Bu arada genel müdürlerin gelirleri, vasıflı işçilerin gelirlerinin 30 katıyken 150 katma fırlamıştı. 1973 ve 1993 arasında üretilen zenginlikteki yaklaşık üçte bir artıştan nüfusun sadece yüzde 20'si yararlandı; kalan yüzde 80'in gelirleri ya aynı kaldı ya da azaldı. Amerikan toplumunun 1980'li yıllarda yaşadığı refah artışının üçte ikisi, nüfusun sadece yüzde 1'inin eline geçti.[1] Sanayi dünyasının tarihinde, böylesine bir ekonomik eşitsizlik patlaması daha önce asla kaydedilmemişti. Şimdi bunların ge-

1 Kaynak: Lester Thurow, *The Future of Capitalism* (Kapitalizmin Geleceği, Morrow, 1996). Bkz. Ayrıca *Quarterly Journal of Economics*'in ücret farklılıklarına ayrılmış ve Şubat 1992 tarihli özel sayısı.

lişmesini izleyelim ve dünya ticaretinin sonucu olan eşitsizliklerle karşılaştıralım.

ABD'deki Eşitsizliklerin Kökenleri

Fransızlar daima ABD'nin kendi ülkelerinden daha az eşitlikçi olduğu fikrini taşımışlardır. Bununla birlikte, 1980'li yıllara kadar, bu görüş doğru değildi. 1970'lerin başlarında Fransa zengin ülkeler arasında ücret eşitsizlikleri dalında altın madalyanın sahibiydi, fakat sonraki 15 yılda ABD'deki eşitsizlikler hızla arttı. Şimdi en zengin yüzde 20'nin gelirinin en yoksul yüzde 20'nin gelirine oranı, ABD'de 9/1, Fransa'da 7.5/1'dir.

1776'da ABD küçük toprak sahiplerinin oluşturduğu gayet homojen bir toplumdu ve böylelikle döneminin en eşitlikçi ülkelerinden biriydi.[2] Bununla birlikte 19. yüzyıl boyunca ve 2. Dünya Savaşı'na kadar, bu eğilimi çağdaş gözlemcilerden çoğu kez saklayan akerdeon benzeri ani kaymalara rağmen, eşitsizlikte yaman bir yükseliş oldu. Başlıca akordeon benzeri kayma 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra gerçekleşti. Savaş, gözlemcileri şaşırtarak sonraki 20 yılda da daralmayı sürdüren ücret ölçeğini ansızın baskılamıştı. Bu nedenle "Büyük Baskı"[3] diye anılan bu durum sayesinde eşitsizliğin artışı, bir an için durdu. 1968'e gelindiğinde ABD 1776'da bilinen gelir dağılımına geri dönmüştü.

1960'ların sonunda eşitsizlik yönünde başka bir eğilim başgösterdi. 1970'ler boyunca göze çarpmayan bu eşitsizlik artışı, 1980'lerde apaçık hale geldi. 1979-1987 döneminde sadece lise diploması olan çalışanlar satın alma güçlerinin

2 Jeffrey Williamson ve Peter Lindert, *American Inequality: A Macroeconomic History* (Amerikada Eşitsizlik: Makroekonomik bir Tarih, Academic Press, 1980).

3 C. Goldin ve R. Margo "Büyük baskı: ABD'de yüzyıl ortasında ücret yapısı", *Quarterly Journal of Economics* 107 (Şubat 1992), s. 1-34.

yüzde 20'sinden fazlasını yitirmişlerdi. İstihdam edildikleri halde, yoksulluk sınırının altında kalan işçileri anlatmak üzere "çalışan yoksullar" terimi türetildi. 1970'lerin başlarında bu işçiler, çalışan nüfusun yüzde 10'unu oluşturuyorlardı; 1990'ların başında ise yaklaşık yüzde 20'sini.

Bu yoksullaşmanın sorumlusu neydi? Bir şüpheliler listesi çabucak hazırlandı. Bu listede globalleşmeye (3. Bölümde incelenmişti) ek olarak, hizmet ekonomisine geçiş, göç, sendikaların dağılması ve devletin yasal müdahale alanının daraltılması yer alıyordu; bunların hepsi de pek çok incelemenin konusu oldular. Ama bunlara kısaca değinmeden önce, hiçbir etkenin, halihazırdaki durumun tek sorumlusu olamayacağını belirtmeliyim.

Hizmet Ekonomisine Geçiş

Yeni çalışma dünyasını tanımlamanın en basit yolu, hizmet ekonomisinden söz etmektir. Halen çalışan nüfusun yüzde 20'sinden daha azı sanayide, yüzde 5'ten azı ise tarımda istihdam edilmektedir. Bu da çalışan nüfusun dörtte üçünden fazlasının "hizmet sektörü"nde[4] istihdam edildiği anlamına gelir. Hizmet faaliyetlerindeki artış, kısmen sanayi olarak sınıflanmasına alışılmış belirli işlerin kategorisinin değişmesi yüzündendir. Eğer bir muhasebeci aynı sanayi şirketinde çalışmayı sürdürürken kendi adına da çalışırsa, aslında yaptığı işlerde hiçbir değişiklik olmadığı halde, istatistiksel olarak "sanayi" işleri yüzdesini azaltır, "hizmet" işlerinin payını artırır. Üstelik, "ortalama" rakamlar, büyük ölçekli bir sosyal köken farklılığını saklar. Örneğin Fransa'da erkeklerin yaklaşık yüzde 40'ı hâlâ "mavi yakalı işçi"dir, bunun da Fransız toplumunun "zihinsel imgeleri"nde sana-

4 Hepimiz, bu kategorileştirmenin tatminkâr olmaktan ne kadar uzak kaldığını biliyoruz.

yinin oynadığı rol üzerinde belirli bir ağırlığı olduğu apaçıktır. Fakat bunun ötesinde ve daha da önemlisi, üçüncü sektörleşme fikri, olgunun sebep olduğu heterojenliğin olağanüstü derecesini saklar. Sanayide mavi ve beyaz yakalı işçiler arasında pek çok bağ vardı, fakat, bir banker ile McDonald's'da hizmet veren biri arasında pek az ekonomik, sosyal ya da kurumsal bağ vardır.

Üçüncü sektör işleri konusunun arkasında, iş (çalışma) fikrinin kendisiyle çelişen iki portre vardır. Birincisi, 21. yüzyılın bilgisayar bağlantılı entelektüel işlerinin (Robert Reich'm "sembol analizcileri"nin işi) oluşturduğu tablodur; öteki ise, "iğreti işlerin" (yani ev işçiliği ve hizmetçilik gibi işler) tam sanayi toplumu tarafından ortadan kaldırılmış olduğunu düşündüğümüz sırada ansızın yeniden ortaya çıktığı arkaik bir resimdir. Fransız toplumunun ABD'ye bakış şekli, bu iki yanlılığın mükemmel bir örneğidir: "siberdünya"dan büyülenme ve McDonald's'daki işlerden iğrenme biraradadır.[5]

Yaygın varsayımların tersine, 1980'li yıllar boyunca ABD'de ev işlerinin, temizlik işlerinin ve yiyecek-hizmet işlerinin sayısında önemli bir *azalma* oldu. ABD'de 1990-1995 döneminde yaratılan işlerin üçte ikisi ücretlerin ortalamanın üzerinde olduğu sektörlerdeydi. İstihdamdaki en keskin artışlar sanayi hizmetleri, tıp hizmetleri ve mali mesleklerde yaşandı. Kaldı ki, iş vasıfsızlaşmasına yönelik hiçbir eğilim, ekonominin üçüncü sektörleşmesiyle doğrudan ilişkili değildir. Tersine, üçüncü sektörleşme vasıflı işler yaratır ve vasıfsız işleri yok eder.

Fransa örneğinde vasıfsız işlerin yavaş yavaş yok oluşu, Fransız ekonomisinin 1970'ler ve 1980'lerde yaşadığı üçüncü sektörleşmeyle doğrudan ilişkilidir. Bu, Fransız Ulusal İstatistik Enstitüsü'nden Dominique Goux ve Eric Ma-

5 Fransızlar, fast-food işlerini ABD'deki sahte tam gün istihdamın gizli yüzü olarak değerlendirirler.

urin'in yürüttüğü bir araştırmanın sonuçlarında açıkça görülür.[6] Goux ve Maurin'e göre, Fransa'da 1980'lerde vasıfsız emeğe talebin düşmesi artık hiç gizemli değildir: Bu, özünde yaklaşık bir on yıl kadar önce ABD'de hakim olan yapıya benzerlik gösteren bir yapıya doğru istihdamın evrilmesi yüzündendir. Bu, üçüncü sektörleşmenin işleri vasıflılaştırdığı yönünde bir başka kanıttır.

Öteki Suçlular

Vasıfsız işin değersizleşmesine üçüncü sektörleşmenin yanı sıra çeşitli etkenler de karıştırılmıştır. En yaygın olarak anılanlar, göç, iş piyasasının devletin yasal düzenleme alanından çıkarılması ve sendikalaşmadaki denetlenemeyen gerilemedir.

Göç, sosyal ve siyasi bedellerin açıkça gayet yüksek olduğu bir alandır. 1980'ler boyunca ABD'nin iş piyasasına çoğu vasıfsız olan yaklaşık 10 milyon göçmen işçinin girdiği tahmin edilmektedir. Sadece göç, tüm vasıfsız işçilerin yüzde 20'sinden daha fazlasını sağlamaktadır. Bunun gibi, iş piyasasının devletin yasal düzenleme alanından çıkarılması ve ABD'li işçilerin sendikasızlaşması da önemli etkenler haline gelmiştir, sendika üyeliği 1980'ler boyunca yaklaşık 10 puan düşmüştür. Vasıfsız işçilere zarar veren bu etkenler, bu işçilerin son yıllarda vasıflı işçilere göre yoksullaşmasını açıklamaya yeterli midir? Yanıt olumsuz olmak zorundadır, çünkü vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki dengeyi bozan başka bir etken daha vardır: Amerikan toplumunun eğitim düzeyinin yükselmesi.

Ticaretin, üçüncü sektörleşmenin ya da göçün sonucu olan değişimleri bir yana bırakırsak, bir grubun bir başka

6 Dominique Goux ve Eric maurin, La transformation de la demande de travail par qualification en France (çalışma raporu, INSEE, 1995).

gruba göre konumunun özgül demografik etkenlere bağlı olmasını bekleyebiliriz. Eğer temizlikçi kadınlar azsa, çok oldukları duruma göre tabii ki daha iyi ücret alacaklardır. Genel olarak eğer az sayıda vasıfsız işçi ve çok sayıda vasıflı işçi varsa, vasıflı işçilerin göreli durumu, eğitim imkânını mutlu azınlığın bulabildiği öbür duruma göre daha aleyhlerinedir. Bununla birlikte ABD'de kitlesel eğitimin uygulanması, pek çok tahmine göre, yukarda anılanların her birinden daha önemli bir etkendir. Vasıfsız işçileri olumsuz etkileyen etkenleri (göç, sendikasızlaşma veya globalleşme) inceleyen ekonomistler, bu etkenleri vasıflı işçileri (ekonomide eğitim düzeyindeki yükselmeyle ve eğitimli işçi sayısındaki artışla temsil edilen) etkileyen olumsuz etkenlerle kıyaslayarak genellikle, vasıflı işçilerin, -vasıfsız işçilere göre- 1960'larm ve 1980'lerin etkisini hissetmesi gereken işçiler oldukları sonucuna varırlar. Fakat olan bu değildi: Daha iyi eğitimli işçiler, kendilerine karşı işleyen demografik etkenlere rağmen, gerçekte konumlarının, vasıfsız işçilerin konumlarına göre iyileştiğini gördüler.[7]

Bu paradoksu nasıl açıklayabiliriz? Bunu dikkatlerimize sunan ekonomistler, aşağıdaki açıklamayı yaptılar: Eğer vasıflı emek kendisine karşı işleyen demografik etkenlere dirençliyse, bu temel olarak, üretim tekniklerinin evrimine bağlı olarak, eğitim talebinin artış eğilimi göstermesindendir. Üçüncü sektörleşmenin kısmen bu şekilde işlediğini görmüştük. Fakat üretim işlerinin "değerlileşmesi", zengin ülkelerin sosyal dönüşümünde, bir sanayi ekonomisinin üçüncü sektör ekonomisine dönüşmesinden çok daha büyük bir etkendir. Goux ve Maurin'in araştırmasına göre,

7 Bkz. Örneğin G. Borjas, R. Freeman ve L. Katz, *On the Labor Market Effects of Immigration and Trade* (Göçün ve Ticaretin İşgücü Piyasasına Etkileri Hakkında, Chicago Üniversitesi Yayını, 1992); L. Katz ve K. Murphy, "Göreli ücretlerde değişimler, 1963-1987: Arz ve talep etkenleri" *Quarterly Journal of Economics* 107 (Şubat 1992): s. 35-78.

tüm bir dizi işin dönüşümü yönündeki eğilim, Fransız ekonomisinin her bir alt sektöründe ve aslında her sektörde görülebilir: "Uzman ya da yönetici mesleklerin oranındaki artış, her bir faaliyet grubuna ve her bir sektöre özgül dönüşümleri yansıtır. Sanayide mühendislerin ve teknisyenlerin oranının artması, büyük ölçüde çeşitli sanayi alt sektörlerinin kendi içlerinde yeniden düzenlenmesi sebebiyledir. Aynısı üçüncü sektör için de geçerlidir: uzman ve yönetici mesleklerin oranının artması, bu sektördeki her bir faaliyet grubuna özgü dönüşümleri yansıtır."[8]

Başka bir deyişle, nereye bakarsak bakalım ve gözlem için seçtiğimiz ayrıntı düzeyi ne olursa olsun, emek, artan bir değerlileşme süreci içindedir - toplumun kendisine uymayı başaramayan mensuplarını dışarı iten bir süreç. Kaldı ki globalleşme veya üçüncü sektörleşme ekranının arkasında, günümüzde tanık olduğumuz kitlesel eşitsizlik patlamasının kökeninde, tekniklerdeki devrim yatmaktadır.

Üçüncü Sanayi Devrimi

Eğer "üçüncü sanayi devrimi" diyeceğimiz büyük bir yapbozun bir parçasından (kuşkusuz şimdiye kadar en az temel olan) başka bir şey olmadığını dikkate almazsak, "globalleşme"nin gerçekte ne anlama geldiğini kavrayamayız. Birinci sanayi devriminden (demiryollarını yaratan) iki yüzyıl sonra ve (otomobili ve uçağı üreten) ikinci sanayi devriminden bir yüzyıl sonra, hepimizi sanal yolculukların sonsuzluğunun sabit motoru haline getiren bir devrimle kaçınılmaz biçimde karşı karşıyayız: Bilişim devrimiyle.

Birinci sanayi devrimi, 19. yüzyılda bu devrimi yaşayan ekonomilere yüzde bir civarında yıllık büyüme oranı sağla-

8 Goux ve Maurin "La transformation de la demande de travail par qualification en France".

mıştı. İkinci sanayi devrimi, 20. yüzyıl boyunca yılda ortalama olarak yüzde 2 büyüme oranına imkân verdi. Bilimsel keşiflerin evrimi hakkındaki tahminlerimi saklı tutarak, üçüncü sanayi devriminin bize daha da "iyi"sini sağlayacağını söylemeye cüret edeceğim.

Bununla birlikte yaşanan dönüşümlerde en çok konuşulan şey, bilişim devriminin yılda yüzde 2, 2.5 ya da 3 büyüme oranı sağlayıp sağlamayacağı değildir. Burada ciddi ölçüm hataları olabilir. Neredeyse, sanki büyüme fikri -verili bir dönemin başında ve sonunda üretilen malların niceliğini nasıl kıyaslayacağımızı bildiğimizi varsayar-, tüketim mallarının (bilgisayarlar kadar televizyonların ve otomobillerin de) ömrü, ürün yenilenmesi yüzünden sürekli kısaldığı için yok olacaktır. ABD Ticaret Bakanlığı, bu alandaki ABD istatistiklerinin, bu sorunun bir sonucu olarak büyümeyi her yıl belirli bir yüzde oranında eksik tahmin etmekte olabileceği olgusuna dikkat çekmiştir.

Çok daha temel bir düzeyde, üçüncü sanayi devriminde sözkonusu olan başka şey, hangi tip bir emek örgütlenmesi yaratacağıdır -ya da daha basit bir ifadeyle, bu devrimin sonucunda hangi tip bir sosyal birliğin ortaya çıkacağıdır.

O-Halkası Kuramı

1993'te Michael Kremer, teknolojinin sosyal gerçekliği oluşturma tarzını ifade etmek amacıyla, "ekonomik gelişmenin O-halkası kuramı"nı önermişti.[9]

O-halkası, simit biçiminde kauçuk bir contadır. Böyle bir contanın işlevini görmemesi, *Challenger* uzay mekiğinin patlamasına yol açmıştı. Mekik, yüzlerce ekibin işbirliğini ve ciddi sayıda bileşenin birleştirilmesini gerektirmiş ve

9 Michael Kremer, "Ekonomik gelişmenin O-halkası kuramı", *Quarterly Journal of Economics* 108 (Ağustos 1993): s. 551-575.

NASA'ya milyarlarca dolara mal olmuştu. Tüm bu çalışmalar ve mürettebatın hayatı kaybedildi çünkü bir conta işlevini gerektiği gibi yapamadı. Kremer'ın bu örnekten çıkardığı ders basitçe şöyledir: Herhangi bir verili montaj bandında, bir bileşenin en küçük bir işlevsizliği, tüm bitmiş ürünün kalitesini riske sokar. Sonuç olarak, ortak bir sürece katılan işçiler, benzer beceri düzeylerinde olmalıdırlar. Atom mühendislerinden oluşan bir ekip, ücreti ne kadar düşük olursa olsun, orta düzey bir araştırma asistanı çalıştırma maliyetinin altından kalkamaz. En iyi hukuk firmaları, en iyi sekreterleri çalıştırırlar ve onlara daha ortalama firmaların sekreterlerine ödediklerinden fazlasını öderler. Kremer, Charlie Parker'ın ve Dizzy Gillespie'nin birlikte çalıştığını, Donny ve Marie Osmond'un da birlikte çalıştığını hatırlatır: En iyiler birlikte çalışır, orta düzey olanlar da öyle.

Eğer bu vasıf eşleşmesini, kendi başına bir olgu olarak düşünürsek, bilişim devriminin bu eşleşmeyi hangi ölçüde şiddetlendireceğini tasavvur edebiliriz. Bilgisayar teknolojisi, bileşenlerin biraraya getirilmesini seri üretim dönemi boyunca olduğundan çok daha esnek hale getirerek, üretimin çok daha ademi merkezî imalat süreçleri kullanmasına imkân verir. Günümüzde bir firma, hesaplarını gözden geçirmek ve ürünlerinin tasarımı için birçok taşerondan yararlanabilir. Her üretim biriminin çok daha geniş bir sürecin homojen bir alt birimi haline geldiği bir süreç yaşanıyor. Fransız Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün sağladığı veriler, bu sürecin gücünün kanıtlarını sunar. 1986 ve 1992 arasında on kişiden fazlasını istihdam eden Fransız şirketlerindeki işçilerin homojenliği,[10] yüzde 20'yi aşkın oranda arttı. Eğer bu şekilde devam etselerdi (edemedikleri açıktır) sa-

10 Bir firma içindeki ücret farklılıklarıyla ölçüldüğü gibi. Bkz. Francis Kramarz, Stefan Lollivier ve Louis-Poul Pele, Fransa'da ücret eşitsizlikleri ve firma özgülünde telafileri (çalışma raporu, INSEE, 1994).

dece 20 yıl içinde şirketler tamamen aynı ücreti alan çalışanlardan oluşacaktı.

Kişisel performanstaki hafif farklılıklar sonuç olarak gelirde ciddi farklılıklara yol açabilir, bu da, yetersiz bilgiyle incelendiği taktirde anlaşılamayabilir.

Uzay mekiğinin üretiminde çalışmayı başaranlara bir bütün olarak projedeki işinin önemiyle bağlantılı bir ücret ödenecektir. Sonuç olarak bu üretim sürecinin bir parçası haline gelen bir bilgisayar operatörünün aylığı ile, neredeyse süpermarkette yapacağı işlerin aynısı sayılabilecek bir işle yetinmek zorunda kalan birinin aylık ücreti arasında ciddi bir fark olacaktır.

"O-halkası" üretim dünyasında yapılan pazarlıkta ücret, bireyin sunduğu hizmetin niteliği kadar ağırlık taşımaz. Hiçbir firma, "kendi" ürününün kalitesinden fedakârlık etmek istemez, fedakârlığı reddetmek, daha az kazanç anlamına gelse bile. Fabrika artık, savaş sonrası yıllardaki gibi koruma engeli sunmaz. Faaliyetler dizisinden dışlanan her birey, daha az kaliteli faaliyetlere dönebilir, bazen çok daha az kazanarak. Dolayısıyla, bireysel kariyer yörüngeleri de çok daha oynak hale geliyor.[11]

Yeni Eşitsizlikler

O-halkası dünyasının temel bir özelliği, eşitlikçilikteki gerilemedir ve bu, ekonominin "globalleşmesi"nin yol açtığından çok daha önemlidir. Eğer uluslararası ticaret veya göç, çağdaş eşitsizliğin başlıca nedeni olsaydı, eşitsizlik olgusunun gruplararası eşitsizliklerle sınırlı olduğunu gözleyecek-

11 İşinin kalitesi hakkında kuşku duyulmaya başladıktan sonra, bir zamanlar Fransa'nın en iyi tenis hakemi olarak ünlenmiş olan Jacques Dorfman Roland-Garros'dan kıyı turnuvalarında hakemlik yapmaya düştü. Kuşkular sürdükçe de hiçbir ücret pazarlığı düşüşünü durduramadı.

tik; daha az eğitimli işçiler yoksullaşacak ve daha eğitimli olanlar zenginleşecekti. Oysa çok daha yaygın bir güç, iş başında: Bu da *her bir sosyo-kültürel grup içinde* eşitsizlik patlamasıdır. Eşitsizlik olgusu, her bir yaş grubu, her bir eğitim katmanı ve ekonominin her bir sektörü içinde meydana geliyor. Tıpkı "tüm bir deniz fikrinin her bir su damlasında olması" gibi (Spinoza'nın söylediği gibi) 1970'li yılların başından beri kendini dışavurduğu şekliyle tüm bir eşitsizlik fikri de, emek piyasasının her katmanında aşikârdır.

ABD'de ücret eşitsizliğinin yüzde 60'ından fazlası, genç işçiler ya da eğitimli insanlar ya da sanayi işçileri arasındaki ücret farklılıklarına atfedilebilir. Daha da şaşırtıcısı, ABD'deki ücret eşitsizliklerinde yaşanan artışın üçte birinden fazlası, hayatlarının akışı içinde bireylerin gelirlerindeki oynamalara atfedilebilir. Dolayısıyla çağdaş kapitalizm, her bir sosyal grup, her bir insanın hayatı içinde bir zamanlar gruplar arasındaki rekabetle sınırlı olan gerilimler yaratmak suretiyle yeni tür bir sefalete yol açmaktadır. Eşitsizlik olgusunun bu "parçalı" niteliği (ki en küçük parçası bütünü temsil eder) globalleşmenin, göçün ya da herhangi bir başka sektörel etkenin, eşitsizlik olgusunun asıl sebebi olduğu düşüncesini sürdürenler için kavranabilir olmaktan uzaktır. Bu sebeplerin hiçbiri geniş meslek grupları arasındaki eşitsizliğin artmasını açıklayamaz. Bunlar eşitsizliğin her bir yaş grubunda ya da her bir sektörde niçin arttığını da kesinlikle açıklayamaz.

O-halkası kuramında temsil edildiği şekliyle emek piyasasının segmentasyonu, çok daha güçlü bir açıklama planı sunar - ikinci sanayi devriminden miras kalan üretim tarzlarının yerini yeni emek örgütlenmesinin almasını açıklayan bir plan. O-halkası kuramı ayrıca, "globalleşme"nin, devam eden süreç için yanlış açıklama olmasına rağmen, niçin iyi bir mecaz olduğunu da açıklar: Her bir birey ken-

dini daha geniş bir dünyayla rekabet içinde hisseder, pratikte rekabet sınırlı kalsa bile. İşlerin biraraya gelmesindeki yeni esneklik, işbölümünde çok daha güçlü bir segmentasyonun da ekonomilerin uluslararası alışverişlere karşı geçirgenliğinin artmasının da sebebidir.

Bilişim devriminin en ünlü şirketlerinden ikisinin, Apple'ın ve Microsoft'un kaderleri kıyaslandığında kapitalizmin yeni doğası kolaylıkla kavranabilir. Pek çok gözlemci, Macintosh'un yaratıcısı Apple'm Microsoft'tan daha yaratıcı olduğunda hemfikirdir. 1995'e kadar Microsoft Macintosh'ların neredeyse 10 yıl önce sahip olduğu kullanıcı dostu düzeyine ulaşan bir yazılımı (Windows 95) geliştirmemişti. Bununla birlikte Apple şimdi bunalımda, ve Microsoft serpilip gelişiyor. Sebep şu: Apple "himayeci" diye adlandırılabilecek bir stratejiyi benimseyerek temel bir hata yaptı: En iyi olduğu alanda, yazılım üretiminde uzmanlaşmak yerine, bilgisayar ve yazıcı üretmeye de çalıştı. Öte yandan Microsoft "açık" bir strateji seçti, bilgisayarların üretimini Compaq'a ve Dell'e, yazıcıların üretimini de Hewlett-Packard'a bıraktı. Sonuç olarak Apple iflasın eşiğinde, fakat Microsoft, piyasadan azami kazanç sağlama konusunda IBM'i de geçti. Microsoft sadece uzmanlık alanında kalan ürünler üreterek zayıf taraflarını sınırlamak suretiyle O-halkası dünyasına katıldı. Apple ise, tam bir ürün dizisiyle ölçülen büyük fabrika kavramında kaldı, böylelikle de kendisini, her bir ürününün yer aldığı zincirin en zayıf noktasında savunmasız hale getirmiş oldu.

Bu örnek bizi, işlemekte olan sürecin tam özüne götürür ve "globalleşme" diye adlandırdığımız şeyin özünü kavramamızı mümkün kılar. Yeni "eşleşmeler" yaratmak suretiyle O-halkası üretim tarzı, yoksul ülkelerin içine girebilecekleri yeni cepler yaratır (Örneğin Asya'da yapılan belirli bilgisayarlar ve yazıcılar Microsoft tarafından kontrol edilen

ürünler dizisinde küçük bir pazar payı [niş] buluyorlar[12]). Fakat bu yoksul ülkeler, kabaca söylersek, kapitalizmin dönüşümünün onlara açtığı yeri dolduruyorlar. Güney ve Kuzey arasındaki oyunu daha açık hale getiren, büyük "Ford-tipi" fabrikanın iç çözülmesidir. Ayrıca, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan sosyal uzlaşmayı kesintiye uğratan da budur.

Fordizmin Sonu

Sanayi devrimleri ve sosyal adalet arasındaki ilişki durağan değildir. 19. yüzyılda birinci sanayi devrimi, tarımsal üretimdeki ilerlemelerin sefalete düşürdüğü köylüleri, onları içine almak için hiçbir şekilde hazırlanmış olmayan kentlere fırlatmıştı. Bu çağ, Marx'ın pek çok militan izleyicisinin kapitalizme içkin gördüğü bir rahatsızlığı betimlemek için, "çalışan sınıfların büyük sefaleti" ve "işçilerin koşulları" gibi ifadeler üretmiştir. Sımsıkı iç içe geçmiş bir dizi siyasi ve sosyal neden, ki kendilerini ikinci sanayi devriminde ortaya koyacak ve işçilerin hayatlarını radikal olarak değiştireceklerdir, bu analizin yanlış olduğunu ortaya koydu.

"Düzenleme" ekolünün[13] Fransız düşünürlerinin empatik bir şekilde vurguladıkları gibi, kapitalizm, bir ya da birkaç sanayi devriminin bir piyasa ekonomisinin değişmeyen kurallarına eklenmesinden ibaret değildir; daha ziyade, kapitalist sistemin işlemesi için aynı anda işgörmek zorunda olan üretim tekniklerinin ve sosyal kuralların bir birliğidir. Halen gerçekleşmekte olan üçüncü sanayi devrimi, ikinci

12 Compaq ve Hewlett-Packard hâlâ tamamen Amerikan şirketleridir.

13 Bu ekolün "kurucu" denemesi Michel Aglietta'nın *Régulation et crises du capitalisme* (Calmann-Levy, 1976)'dır. Bkz ayrıca Robert Boyer, *La théorie de la régulation: une analyse critique* (La Découverte, 1987); Robert Boyer ve Yves Saillard, *La régulation: l'état des savoirs* (La Découverte, 1996).

sanayi devriminin akışı boyunca -yani, bütün 20. yüzyıl boyunca- yazılmış olan sosyal sözleşmeyi tahrip ediyor. Bu sosyal sözleşme, kimi zaman adlandırıldığı adıyla "Fordizm" yokoluyor. Bu bunalımın anahatlarını çizerken, günümüzdeki devrimin teknolojik yönüyle doğrudan ilişkili olanı, öteki sosyal uzlaşmalara atfedilebilecek olandan dikkatle ayırmak canalıcı önem taşır. Yeni sanayi devriminden kaynaklanan çözülmeyi, siyasi etkenlerden kaynaklanan çözülmeden ayırtetmeye çalışmak zorundayız.

Artık çözülmekte olan toplumsal sözleşme, nasıl oldu da Fordizm diye bilinir oldu? Henry Ford bir gün işçilerinin ücretlerini iki katma çıkarmaya karar verdi. Ünlü kamusal açıklaması, Ford'un, işçilerinin otomobillerini satın alabilmesini istemesiydi. Bunu düşünüp taşınıp söylemiş değildi. Ford işçilerinin otomobil alımları, Ford'un satışlarında çok önemsiz bir oran tuttu, oysa maliyetler içindeki payları çok daha ciddi miktardaydı. Bununla birlikte Ford'un savı ciddiye alındı ve pek çok yanlış anlamaya yol açtı. Ford'un işçilerinin ücretlerini artırma nedeni aslında, çok yüksek bir işçi giriş çıkışı oranıyla karşı karşıya olmasıydı. Ford işçilerini montaj bandına bağlamak için onlara ciddi ücret artışları vermeye karar verdi ve bu da Ford'un fabrikaları içinde gerçek bir işçi sınıfı topluluğunun oluşmasına yol açtı. Bu girişimin sonucu ikna ediciydi: Üretkenlik kazanımları hızla Henry Ford'un sağlamış olduğu ücret artışlarını ödedi ve Ford bu girişimi "iyi iş" olarak ilan etmek suretiyle özetledi. Ücretler ve üretkenlik arasındaki bu kârlı karşılıklı bağımlılık, Fordizmin özüdür. Montaj bandı çalışması, üretkenlikte ciddi kazanımlara yol açar ve bu kazanımlar kısmen işçilere döner. Marx'ın öngördüğü gibi işçi sınıfının kaçınılmaz göreli yoksullaşmasının yerine tam tersi gerçekleşti: İşçilerin gelirleri, üretilen zenginliğe endekslendi.

Henry Ford'un, işçilerinin sarhoş olup olmadığıyla ilgilen-

diği, ama İngilizce konuşabilip konuşamadıklarıyla ya da hatta okur yazar olup olmadıklarıyla ilgilenmediği söylenmiştir.[14] Bununla birlikte günümüzde eğer verimli bir üretim biriminde yer almak isteniyorsa, hiç kimse okur yazar olmamayı ya da yaşadığı ülkenin dilini bilmemeyi kaldıramaz. "Fordizm"in sonu, kapitalist aygıtın çekirdeğinden vasıfsız işçilerin hakikaten dışlanmasının başlangıcını gösterir.

Ortaya çıkan kapitalizmin ilk günlerinde sayıları artan serseriler, "artık işçiler" ve "Eski Rejim" taraftarları, adım adım 19. yüzyılın ücretlileri haline gelecek olanların ilk saflarını oluşturdular.[15] Günümüzün terimleriyle, büyük Fordist fabrikanın dışındaki çalışmanın uzağında kalışın çalışma kavramının ciddi bir yeniden inşasına yol açıp açmadığını ve hakikaten dışlamadan ibaret bir süreç olup olmadığını kendimize sormak zorundayız.

O-halkası kuramının sınırları boyunca, burada gerçekte yürürlükte olan ikili bir süreç görebiliriz. Eğer büyük Fordist fabrikanın sonunu üretim merkezlerinin daha küçük, daha "profesyonel" ve büyük ölçüde çok daha homojen birimler olarak yeniden yapılanmasının işareti olarak yorumlarsak, vasıflı işçilerin sadece pek az yabancılaştırıldığını görebiliriz. Vasıflı işçilerin sistemle bağları özsel kalır fakat bu bağların yeri hakkında çok daha büyük bir belirsizlik vardır. Microsoft'ta çalışma hayatına başlayan bir bireyin, kariyerini nerede sona erdireceği hakkında hiçbir fikri yoktur; fakat Ford ya da Renault'da çalışma hayatına başlayan biri, pratikte çalışmasını aynı yerde sona erdirmeyi de garantilemiştir.

Vasıfsız işçilerin maruz kaldığı dışlanma, vasıflı işçilerinkinden radikal biçimde farklıdır. Gelecek kuşaklar için oluşturulan eğitim çalışmaları ne olursa olsun, düşük vasıf-

14 Bkz Edward Behr, *L'Amérique qui fait peur* (Plon, 1995).

15 Robert Castel, *Les métamorphoses de la société salariale* (Fayard, 1994).

lı işçilerin kaderleri, zaten belirlenmiş gibi görünüyor. Bu işçilerin yabancılaşmasının yeni bir ücret sözleşmesine zemin oluşturmaya hizmet etmesi, pek mümkün değildir. Zengin ülkelerde düşük vasıflı işçilerin bir geçiş döneminin -vasıfsız emeğe talebin aniden çöktüğü bir dönemin- uygunsuzları olmaları çok daha muhtemeldir.

5. Uygun Eşleşme

Üçüncü sanayi devrimi, "yeni çağ eşitsizliklerinin"[1] gelişinde büyük bir etken olsa da, tek etken değildir. Okullar, aile ve hatta ulus da şimdi, Fordist fabrikanın yaşadığı bunalımı yaşıyor. Geçmişte bu kurumların sunduğu sosyal karışım potansiyeli, üretim alanında gözlenene benzer türde yeni bir bölümlenmeye (segregasyon) yol açmaktadır. Görünüşe bakılırsa, olağan sosyalleşme yerleri artık, bir "uygun eşleşme" -yani türdeş bireyler arasında seçici ilişki- sürecinin merkezleri haline geliyor. Üretim alanındaki eşleşmenin niçin maksimum türdeşlik ilkesini izlemek zorunda olduğunu açıklamamıza yardım eden O-halkası etkisi, bir bütün olarak toplumda da yürürlükte gibi görünüyor.

Okul

Okul, imkânların yeniden dağılımında merkezî bir rol oynar. Eğer emek bunalımı globalleşme yüzünden olsaydı,

1 Bu ifadeyi, Jean-Paul Fitoussi ve Pierre Rosanvallon'un kitabının adından ödünç aldım. *Le nouvel âge des inégalités* (Le Seuil, 1996).

ideal çözüm, kesinlikle kitlesel eğitim olurdu. Yürürlükteki mantığı hatırlayalım: Yoksul ülkelerle ticaret düşük vasıflı işleri yok eder ve yüksek vasıflı işler yaratır. Dolayısıyla nüfusta değişim olmamışsa, ani bir vasıfsız işçi fazlası ve vasıflı işçi kıtlığı ortaya çıkar. O halde bu eşitsizliğin himayecilikten çok daha etkin bir çaresi, nüfusun eğitim düzeyini yükseltmek olurdu, çünkü vasıflı işgücündeki yeterli bir artış, vasıflı ve vasıfsız işçi oranlarını dengeleyebilirdi.

Bununla birlikte ne yazık ki eşitsizliklere karşı mücadelede eğitimi evrensel çözüm olarak görmek isteyenlerin heyecanını yatıştırmak zorundayız. Nitekim bazı ekonomistler yeni eşitsizlik çağının kökenlerini tam da kitlesel eğitime dayandırmaktan çekinmezler.[2] Bu sav paradoksal görünebilir ama aslında vasıfsız emeğin kazanç kaybına karşılık düşen bir sezgidir.

Az sayıda vasıflı işçi ve çok sayıda vasıfsız işçinin bulunduğu bir toplumda, vasıflı işçilerin en iyi kullanımı, onlara, vasıfsız işçilerin astlar olarak çalıştığı işler vermektir. Bu, her şeyden önce, yüksek vasıflı mühendislerin vasıfsız işçileri istihdam eden fabrikaları çalıştırdığı son derece hiyerarşik üretim merkezleri yaratan Fordist fabrikanın kilit kavramıdır. Bununla birlikte nüfusun vasıf düzeyinin yükselmesi, bu eşleşmenin mantığını değiştirir. Vasıflı işçi sayısı artınca, artık başka bir mantık işlemeye başlayabilir: Vasıflı işçiler artık daha büyük bir topluluk oluşturdukları için, çok daha türdeş üretim birimleri içinde gruplaşmaları teşvik edilir. Toplum, *eğitimin bir sonucu olarak,* fabrikanın sosyal kaynaşma rolü oynadığı ve üretilen zenginliği içeride yeniden dağıttığı bir dünyadan, daha eğitimli işçilerin kendi aralarında oldukları, yapmak istemedikleri "düşük" işleri

2 Bkz. MIT'nin iki çalışma raporu: Michael Kremer ve Eric Maskin'in Vasıf Temelinde Ayrımcılık ve Eşitsizliğin Yükselişi (1996); Daron Acemoğlu'nun Eşleşme, Heterojenlik ve Gelirin Evrimi (1995).

ötekilere taşeron verdiği eşitsizlikçi bir üretim tarzına geçer. Bilişim devrimini yansıtmak bir yana, bu yeni "uygun eşleşme" mantığı aslında toplumun, işgücünün yeni bileşimine verdiği mantıksal yanıt olacaktır.

Böylelikle naif globalleşme kuramlarından doğan içbakışları çürüten sonuçlara ulaşılır. Bu kuramlara göre, nüfusun *kısmen* eğitilmesi, iş kayıplarının *kısmî* etkisini dengelemeye yeterlidir, çünkü, ötekilerin eğitimi sayesinde vasıfsız bir işçi, her zaman, iş aradığı piyasanın tıkanıklığından yarar sağlayabilir. Standart kuramda, vasıfsız kalan işçiye, komşusunun vasfının yükselmesi doğrudan doğruya yarar sağlamasa bile, *yardımcı olur.* Burada sunduğumuz yeni kuramlarda ise tam tersi olur. Bir bütün olarak toplumun vasıf yükseltme çabalarına katılmayan bir işçi, geride kalır. Dolayısıyla "klasik" globalleşme kuramlarının bakış açısından, nüfusun yüzde 80'inin lise diploması almasını hedef koymak, geride kalan yüzde 20 de dahil, herkes için çok iyidir. Fakat eğer uygun eşleşme kuramına inanıyorsak bu, kalan yüzde 20 için *felaket* demektir: Nüfusun yüzde 80'inin okuyabildiği bir dünyada okuma yazma bilmemek, bu yüzde 20 için aşılmaz bir engeldir. Eğer günümüzde "okuryazarlık" "İngilizce konuşmak" ya da "bilgisayarları anlamak" demekse, modern dışlamanın düğüm noktasına gelmiş oluruz. Bu sav kesinlikle, kitlesel eğitime yönelik atılımın yavaşlatılması gerektiğini savunmaz. Ama, eğitimin niçin dışlamayı güçlendirme tehdidi taşıdığını kavramamıza yardım eder.

"Uygun eşleşme", eğitim sisteminin kendi içinde de zaten yürürlüktedir. Fransa'nın farklı sosyal kökenlere sahip çocuklarını sınıflarda yan yana getiren Üçüncü Cumhuriyet okul sistemi, az sayıda öğretmenin bulunduğu bir okul sisteminin mantıksal örgütlenmesi olarak yorumlanabilir. Öğrencilerin ve öğretmenlerin sayıları kritik boyuta ulaşır ulaşmaz, ana babalar, çocukları için daha seçici bir eğitim

stratejisi belirlediler: Eğitimi, devlet okullarının ilk günlerinde olduğundan çok daha özel tarzda bölümleyen daha dar topluluklar oluşturdular. Bu durumda "iyi" okullar "en iyi" okullar haline gelirler çünkü, ortalama okulların sahip olduğundan daha geniş bir öğrenci ve öğretmen havuzundan yararlanabilirler, arkadan ortalama okullar gelir. vs.

Fransız sosyolog Agnès van Zanten'in belirttiği gibi "bu seçme stratejilerini, en çok orta sınıf aileler, özellikle de, en iyi okulların yakınında yaşamak için gerekli araçlara sahip olmasalar bile karmaşık seçme ve eşleşme sistemlerini deşifre etmek ve yönlendirmek için gereken hizmetlerden, bilgiden, zamandan ve sosyal ağlardan yararlanabilen meslek sahibi aileler kullanır."[3] Ancak bu seçme stratejilerindeki tek entrikacı, anababalar değildir. Okullar da, bazen bilinçsizce buna katkıda bulunurlar. Van Zanten'in sözleriyle "öğrencilerin görece türdeş gruplara bölünmesi -öğrencilerin yeteneklerine ya da seçeneklerine dayalı programların yaratılması gibi pedagojik araçların kullanılması- okul müdürleri ve öğretmenleri için, öğrenci sayısının artmasından ve iç heterojenliğin büyümesinden doğan öğretim ve disiplin problemlerinin çıkardığı güçlüklerin üstesinden gelmenin en iyi yollarından biridir." Van Zanten şu sonuca varır: Daha imtiyazlı koşullardaki anababaların, açık veya gizli bir tehditle karşılaştıklarında... daha az imtiyazlı mahallelerdeki okullara, ortaokullara ve liselere (hatta bazen ilkokullara) yönelecek olması, sosyal sınıflar arasındaki gizli hiyerarşilerin yeniden yapılanması iyiden iyiye kışkırtır. Bu hiyerarşiler prestijli 'Avrupa programları'ndan 'müzik' ya da 'tiyatro' sınıflarına kadar bir dizi seçenek biçimini alır." Bu her şeyi anlatıyor. Fordist fabrika tablosundaki gibi, devlet okulları, kitlesel eğitimin paradoksal etkisini hissederler:

3 Agnès van Zanten, "Fabrication et effets de la ségrégation scolaire", *L'exclusion: l'état des savoirs*, içinde. Der. S. Paugam (La Découverte, 1996).

Daha bölünmüş hale gelirler böylelikle de yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunurlar.

Aile

Yeni eşitsizlikten mustarip kurumlar listesine aileyi de katmak, garip hatta naif görünebilir. Ama gelin, biçimi ve içeriği ayıralım.

Biçim bakımından, istihdam bunalımını betimlemekte kullanılan ifadelerin, ailenin "işlevsizleşmesini" anlatmakta kullanılan ifadelerden daha çok benzediği hiçbir şey yoktur. Emek incelemeleri alanında uzmanlaşmış ekonomistler, şirketlerdeki işçi giriş çıkışı oranını "ayrılma oranı" olarak anarlar; tıpkı benim yaptığım gibi, bir şirketin ve bir çalışanın mantıksal olarak "evliliği"ni tarif ederken de "eşleşme"den söz ederler. Aslında aile kuramları, iş piyasasının işleyişini açıklamak için sunduğum analiz tipinden önce gelir. İş piyasasındaki bölümlenme (segmentasyon) hakkındaki yeni kuramlar aslında doğrudan doğruya Amerikalı bir ekonomist olan Gary Becker'ın geliştirdiği ve "aileye ekonomik yaklaşım"ı şekillendirdiği modellerden esinlenir.[4] Bu iki farklı dünya arasındaki benzerliği göstermek için Becker'ın tezini kısaca sunacağım.

Becker'ın iddialı amacı, ekonomik analizin yöntemlerini insan hayatındaki en samimi davranışlara -özgül olarak da aile içindeki bireylerin davranışlarına- "ihraç" etmekti. Ekonomik analiz yöntemleri, aslında, az sayıda kavramla özetlenebilir.

Bir sorunu inceleyen bir ekonomist öncelikle arz ve talep etkenleri üzerinde odaklanır. Eğer iki etken arasındaki

4 Gary Becker, *A Treatise on the Family* (Ailenin Bilimsel İncelenmesi, Harvard Üniversitesi Yayını, 1991 ikinci baskı). Uygun eşleşme kavramını Becker'den ödünç aldım.

"alışveriş koşulları"nı anlamak istiyorsak, etkenlere kesin fiyatları koymamız bile gerekmez. Kentlerde erkeklerden fazla sayıda kadının yaşadığını (ve kırsal kesimde de bunun tersinin geçerli olduğunu) bilen bir ekonomist, bu fikirleri aile ilişkilerine uyguladığı zaman "fiyat" ne olursa olsun, kentteki evlilik "piyasaları"nın erkeklerin lehine olacağı; örneğin en azından bekâr bir erkeğin kentte kırsal kesimdekinden daha çabuk evleneceği sonucuna varabilecektir. Bu analiz, gerekirse, sosyal-mesleki bakımdan ya da yaş grupları için de yapılabilir.

Ekonomistlerin kullandığı ikinci kavram, piyasadaki iki varlığın birbirinin yerine geçebilirliği ya da birbirini tamamlayabilirliğidir. Eğer birinin kıtlığı, ötekinin bolluğuyla dengelenebiliyorsa, bir üretim faktörünün ya da bir tüketim malının ötekinin yerine geçtiği söylenebilir. Örneğin çay ve kahve birbirinin yerine geçebilen mallardır. Eğer kahve yoksa ve çay varsa, dünya durmaz, tüketiciler pek de güçlük çekmeden kahveden çaya geçerler. Kısacası kahvenin kıtlığı sadece kısmen de olsa, çay tüketimini artıracaktır. Öte yandan kahve ve şeker birbirini tamamlayan etkenlerdir: Eğer şeker piyasadan çekilirse, kahve tüketimi zarar görür, çünkü kahve içenlerin bazıları kahveye katmak için şeker gereksinimi duyarlar.[5]

Evlilik ilişkileri alanına gelince, burada geçerli olan açıktır ki, erkek ve kadının birbirini tamamlayıcığı değildir; bir çiftin paylaşacağı özelliklerin niteliğidir. Eğer evliliğin ana hedefi mali zenginliği paylaşmaksa, ki ikame edilebilir bir maldır, o zaman eşlerden zengin olanı, öbür eşin zengin olması-

5 Aynı satırlarda ekonomist Douglas North 14. yüzyıldaki büyük veba salgınından sonra ani bir çiftçi kıtlığı yaşandığının altını çizeek feodalizmin gerilemesinden söz eder. North, feodal gücün gerilemesi kadar köylü hayatının dönüşümünü de toprağın -çiftçileri tamamlayan üretim etkeninin- görece bolluğuna atfeder. Bkz. Douglas North ve robert Thomas, *The Rise of the Western World* (Batı Dünyasının Yükselişi, Cambridge Üniversitesi Yayını, 1973).

na daha az ihtiyaç duyacaktır. Öte yandan eğer ana hedef, kişinin kendisiyle aynı estetik zevklere sahip bir eş bulmasıysa, o zaman, çiftin paylaşmak isteyeceği özellikler birbirini tamamlayıcı nitelikte olacaktır: Şeker tüketiminin kahve tüketimini desteklemesi gibi, eşlerden birinin konsere gitme zevkini, ötekini de orada bulma zevki güçlendirecektir.

Becker'a göre, eğer aşk, maddi refahtan ayrılırsa ve evlilik asıl olarak bir zevk konusu haline gelirse, "evlilik piyasaları" uygun eşleşme dolayımıyla işler - yani çiftler geçmiştekinden daha türdeş hale gelir, her birey, kendi zevklerini paylaşan veya kendisine benzeyen bir eş arar. Çiftlerin biraraya gelişi paradan ziyade aşk temelinde oluştuğu zaman, daha eşitlikçi hale gelmez. Bir eşin zenginliğini değil de zevklerini paylaşmaya kalkışmak, aslında daha da seçici olmaktır, çünkü burada hiçbir telafi mekanizması araya giremez. Yoksul düşmüş bir aristokratın zengin bir burjuvayla evlenebildiği ya da becerili bir genç adamın ustasının kızıyla evlenebildiği bir dünya, aynı değerleri paylaşan bireylerin bir grup oluşturmaya eğilim gösterdiği bir dünyaya yol açıyor. Bazı tahminlere göre, ABD'de hanehalkları arasındaki gelir eşitsizliklerindeki artışın yarısı, uygun eşleşme eğiliminin artmasıyla açıklanabilir.

Fakat aslında, uygun eşleşme stratejileri kendilerini en çok boşanma oranındaki değişimler dolayımıyla ortaya koyar. Becker'ın analizine göre, bu değişimler, gelir artışıyla ilişkilidir, özellikle de kadınların gelirinin artışıyla. Bir kadın kendisini özerk hale getiren bir maaşa erişebildiği zaman, üzerine kurulu olduğu mutluluğun paylaşılması idealinden tatmin olmadığı (kadının ya da erkeğin bakış açısından bu böyle olabilir) bir evliliği yeniden değerlendirmeye almasının önünde hiçbir şey, geçmişte durabildiği gibi, duramaz. İşgücü piyasası ayrılığın maddi açıdan çok daha az sorun yaratacağı yeni bir özgürlüğün fırsatlarını su-

nar, böylelikle hayatının akışı içerisinde, kadının "zevklerini" daha da özgürce ifade etmesine izin verir.

Çiftlerin hayatlarındaki ve işgücü piyasasının işleyişindeki paralel dönüşümler bu analizden çıkarsanabilir. Bir kez bireylerin mesleki kaderleri kimliklerinin tanımına can alıcı katkıyı yapan değişken haline gelince, iş piyasasının insanları etkileyen kaprislerinin, çaresiz bir şekilde evli çifte yönelik bir tehdide dönüştüğünü kavrayabiliriz. Eğer meslek hayatında partnerlerden biri başarılı, öteki de başarısız olursa, başlangıçtaki neredeyse özdeş koşullara rağmen çift, aralarında oluşan yeni eşitsizliğin tehdidi altına girecektir. Başlangıç noktalarının özdeşliği veri alındığında, çağdaş dünyayı kaderlerin eşitsizliğinin artmasıyla tanımlamak zorundaysak (buna "grup içi eşitsizliklerde artış" denmektedir), boşanma oranlarında da artış kesinlikle beklenmelidir.

Sosyologlar boşanma konusuna daha geniş bir açıdan yaklaşırlar fakat onlar da benzer bir sonuca ulaşırlar: Bir çiftin ilişkisi, artık eşit olmayı özleyen iki kişi arasındaki bir sözleşmeye dayanmaktadır ve taraflardan biri artık bu sözleşmeden mutlu olmadığında serbestçe iptal edilebilmesi sözleşmenin en temel niteliğidir. François de Singly'nin belirttiği gibi: "Bireysel olarak kendini gerçekleştirmeyi başarma yönündeki sosyal baskı altında modern çiftler, her bir eşin kimlik değişimlerinin ritmini izlemek zorundadırlar. Değişiklik zorunludur: Eşlerden her birinin üstlendiği işlevlerin yeniden tanımlanması değişikliği kesin kılar, bu da ayrılığı yaratır ve sonunda başka çiftlerin oluşmasına yol açar."[6] Singly'ye göre, evlilik hayatının apaçık aksaklıkları, aslında, Batı toplumlarına özgü bir dinamiğin sonucu olarak yorumlanabilir. Norbert Elias'a göre bu dinamik,

6 François de Singly, *Le soi, le couple, la famille* (Nathan, 1996).

"'ben'in tek yasa koyucu olduğu düzenlemenin iç ilkelerinin"[7] ahlâki kurallar ve nezaket gibi sosyal normların zorla yerini almasıdır.

Becker'ın işgücü piyasasının yeni rolü hakkındaki açıklaması ve Singly'nin çağdaş bireycilik hakkındaki daha geniş kapsamlı açıklaması, birbirini güçlendirir. Çağdaş çiftlerin temelini oluşturan eşitlik duygusu, hiyerarşik toplumların çöküşünde -Louis Dumont'un açıkça bir piyasa ekonomisinin ortaya çıkışıyla içten içe bağlantılı olduğunu gösterdiği çöküşte-[8] bir etkendir. Bu belki de, tesadüfen aynı soyadına sahip iki erkeğin buluşma yeridir: Tıpkı René Dumont'un Afrika hiyerarşik sistemlerinin kadınların sömürülmesine etkilerini ortaya koyması gibi, Louis Dumont da çağdaş *Homo aequalis*'in ortaya çıkışının giderek daha güçlenen piyasa ekonomisinden nasıl koparılamayacağını gösterir.

Kaldı ki, evliliğe zemin oluşturagelen hiyerarşik sistemlerin çöküşünün zengin ülkelerdeki boşanma oranındaki yükselişin sebebi olması beklenmelidir. Bununla birlikte Irène Théry'nin "evlenmeme" dediği olguya yönelik yeni eğilim karmaşıktır: "Kazanılan özgürlüğün çatışma kaynaklarını dönüştürmesi ve kaçınılmaz olarak artırmasıyla artık herkes en değerli mülkiyeti olduğunu ileri sürdüğü şeyin, yani bireysel ve açık bir yol olarak tamamlanan özel hayatın tehdidi altındadır"[9] Ailenin bu dönüşümü modern bireyin yaşadığı güçlüğün mükemmel bir ifadesidir. Kişi ailesinden ya da işinden "boşanmak"ta serbest olmak ister; bununla birlikte kendini boşanmanın kural haline geldiği bir dünyaya fırlatılmış bulunca, başdönmesi hisseder. Pascal Bruckner'in söylediği gibi, demokratik insan kendisini gele-

7 Norbert Elias, *The Civilising Process* (Uygarlaşma Süreci, Blackwell, 1996; 1. Basımı 1939'da yayımlandı.)

8 Louis Dumont, *Homo aequalis* (Gallimard, 1976).

9 Irène Théry, *Le démariage* (Odile Jacob, 1993).

neklerden kurtarma peşindedir, fakat bunu başardığı zaman da geleneklerin nostaljisine kapılır.[10]

Bu sürecin felsefi yönünü, Aydınlanma Çağı ve Romantizm arasındaki geleneksel karşıtlık zemininde kavrayabiliriz. Robert Legros'nun *L'Idée d'Humanité* adlı kitabında betimlediği gibi, Aydınlanma da Romantizm de aynı "modern" varsayımdan yola çıktılar: "Hayvan doğası"nın varoluşu anlamında bir "insan doğası" yoktur; sadece sosyal yapımlar vardır. Fakat bu aynı çıkış noktasından birbirinden radikal olarak farklı iki içerik dizisi ortaya çıktı. Aydınlanma için insan, kültürel ve dinî geleneklerden (ki yanlış olarak insan, bunları "doğası"na ait sayabilmişti) "kopmak" suretiyle özgün olarak kendisi haline geldi. İnsanın evi olan toplumla ilişkisinde "özerklik" arayışı, böylelikle insanın niteliği haline geldi. Romantikler içinse, tersine, insanlık sadece kendi yaratmış olduğu belirli uygarlıkların, dinlerin ve dillerin içinde ve bunların sonucu olarak var oldu. Aydınlanma'nın insanı bunlardan sıyırma projesi insanı insanlıktan çıkarıyordu: "Özerklik" sadece "ihtiyaçların" tatmini arayışına yöneltti ve insanın kendi "doğasına ait" olduğuna kanaat getirdiği bu yapay ihtiyaçlar aslında insanı hayvan düzeyine indirdi.

Romantizm Aydınlanma'nın bir eleştirisidir fakat Aydınlanma Çağı da Romantizmin önceden bir eleştirisi olarak görülebilir. Uygarlıkların insan için "doğal" olduğunu kabul etmek, (Romantiklerle birlikte) onların kendi kendilerine ortaya çıkmadıklarını kendimizden gizlemek olur. Uygarlıkların ilerlemedeki otoritesini kabul etmek, yarattıkları bakımından insanın özgürlüğünü inkâr etmektir. Fakat Romantiklerin Aydınlanma eleştirisi de aynı ölçüde geçerlidir: Özerklik kendi başına bir amaç olduğu zaman kesinlikle "insanlıktan çıkarıcıdır."

---

10 Pascal Bruckner, *La mélancolie démocratique* (Le Seuil, 19990).

Çağdaş kapitalizmin yaşadığı dönüşümlere mükemmelen uyan bu karşıtlık, modern insanın iki çelişkili eğilimini keskinleştirir: İnsanlık tarihinin "globalleşme"nin temsil ettiği yeni sayfasını paylaşma arzusu ile bu sürecin "insanlıktan çıkaracağı" ve insan toplulukları için fazlasıyla geniş bir dünya yaratacağı korkusu.

Ulus

Ulus da bir "uygun eşleşme" sürecinin öznesidir. 19. yüzyılda geniş ülkelerin küçük ülkelerden daha değerli olduğu düşünülürdü, çünkü geniş bir ülkenin iç piyasası geniş ve dolayısıyla ekonomisi de daha güçlü olurdu. Almanya'nın ve İtalya'nın oluşumları, ABD'nin günümüzde hâlâ referans noktası olarak hizmet ettiği bir modele dayanıyordu. Militan ABD himayeciliği ABD şirketlerini muazzam ölçek ekonomileri arasına sokmayı ve böylelikle onları ortaya çıkan kapitalizmin devliğine tam uyumlu partnerler haline getirmeyi başardı. Sonuçta ortaya çıkan model, büyük bir pazarı, iç pazarı korumaya yetecek güçte federal bir devleti ve iç pazarı birleştirecek ortak bir para birimini[11] kapsar. Bu modeli, günümüzde Avrupa'nın inşasına yönelik çabaların temeli olarak da, 19. yüzyılda ulusal birliğe yönelik çabaların temeli olarak da kolaylıkla tanırız.

Bununla birlikte, artık, dünya pazarının her ülkeye mümkün olan en geniş pazarı sunmasıyla büyük bir iç pazarın küçük bir iç pazardan daha iyi olduğu fikri geçerliliğini yitiriyor. Küçük bir ülke artık siyasi bir vücut oluşturmak için büyük bir pazarın yararlarından mahrum kalmak zorunda değil. Sonuç olarak geniş ülkelerin zenginliği artık dağılmakta olan bir görüntü sunuyor ve 1990'lı yıllarda pek

11 Günümüz Avrupası'nın durumunda olduğu gibi, ortak para biriminin kurumsal statü kazanması uzun zaman aldı.

çok küçük ülke ortaya çıkabildi. Bu ülkelerin büyük kısmı Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasının sonucu ortaya çıktı fakat en zengin ülkeler içindeki (İtalya, Belçika ve İspanya mesela) ayrılıkçı akımlar da bu eğilimin gücünü göstermektedir. Sadece Singapur ve Hong Kong'un başarısı bile, geniş bir iç pazarın büyümenin zorunlu bir koşulu olduğu fikrini geçersizleştirmeye yeter.

Sonuç olarak ekonomi politikçiler artık geniş ülkeler *aleyhine* yeni savlar ortaya atıyorlar.[12] Buradaki temel sav, nüfusun heterojenliğinin, ciddi bir yeniden dağılımı zorlaması ve geniş ülkenin ekonomisini borç ve enflasyonla aşırı yüklemesiyle ilişkili. Daha türdeş olan küçük ülkeler bu riske maruz kalmazlar. Ulusal birliğini yitiren Çekoslovakya, Çekleri ve Slovakları birlikte yaşamaya zorlamanın getirdiği siyasi yükten kendisini kurtardı. Öte yandan yapay bir şekilde birleşik Walloon-Flaman topluluğunu devam ettiren Belçika maliyetli bir yeniden dağıtım sisteminin yükünü taşıyor; sonuç olarak Belçika OECD ülkeleri arasında en yüksek kamu borcu olan ülkelerden biri - İtalya'nın hemen arkasında (o da borçlarını, kuzey ve güney bölgeleri arasındaki, kültürel bir niteliği olmamasına rağmen çok dile getirilen heterojenliğe borçlu.)

Dolayısıyla bu literatürün geliştirdiği radikal biçimde yeni fikir, ekonomik entegrasyonun siyasi toplulukların ihtiyaç duyduğu büyüklüğü kısıtlamasıdır. Bu fikir, şu temel varsayıma dayanır: Globalleşme geniş iç pazarlarından yararlanmak için geniş ülkeleri sürdürme zorunluluğunu azaltır. Dolayısıyla "ulusal" politikalar sık sık düz ve basit politikaların reddi olarak yorumlanan bir bunalım yaşarken, yerel ve bölgesel politikaların önem kazanması şaşırtı-

12 Alberto Alesina ve Enrico Spaloare, Ulusların Büyüklüğü (çalışma raporu, Harvard Üniversitesi, 1995); Patrick Bolton ve Gérard Roland, Ulusların Dağılışı (çalışma raporu, Université Libre de Bruxelles, 1995).

cı değildir. Böylelikle, sonuçların ekonomik düzeyden ziyade siyasi düzeyde görülmesi, globalleşmenin çelişkileri arasında dikkat çeker; ülkeler ne dünya pazarına göre fazla küçük hale getirilmelidir, ne de kendilerine biçilen temel rolü -demokrasinin sınırlarını çizmek- yerine getiremeyecekleri kadar geniş olmalıdırlar.

Tek Bir Dünya mı?

Fransız yönetmen Roger Planchon'la, geçenlerde, dünyanın dört bir yanından görüntülerin baskınına uğramış bir toplumda tiyatronun rolü hakkında bir söyleşi yapıldı. Planchon, kendisine göre tiyatronun rolünün globalleşmeyle güçlendirildiğini çünkü sadece tiyatronun bir parça iş ve bu işi seyredenler arasındaki insani yakınlığı sürdürmeyi başardığını söyledi.

Planchon'm cevabı, sosyal hayatın pek çok başka alanına da uygulanabilir. Toplumların aniden daha geniş bir dünyaya açılması, görmüş olduğumuz gibi, daha yakın sosyal ilişkilere talebi artırır. Sanki ekonomik hayat ve siyasi hayat karşıt yollar izlemiş gibidir. Biri açılırken öteki kapanır.

Siyasi hayatın daralması, bunalım ve dönüşümlerin oluşmasının zeminini hazırlayacağından kuşku duyulmayacak iki ciddi problem yaratır. Birincisi yeni bir "uluslararası birliktelik" arayışı zorluklarla karşılaşacaktır. Piyasanın kendi kendine yeterli olduğu şeklindeki naif liberal hipotezi kabul etmezsek, çağdaş dünyanın etrafında organize edileceği temel ilkeler hakkında düşünmek zorundayız, bunlar ister ticaretle ilgili olsun ister (örneğin) uluslararası bir halk sağlığı politikasının nasıl oluşturulacağı hakkındaki insani ilkeler olsun. Doğası gereği devletsiz olan fakat siyasi alanları daraldığı için devletlerden yoksun da kalan dünya, sonuçlarını, "tarihin sonu" görüşünü savunanların en ileri görüşlü-

lerinin bile öngöremediği, eşi benzeri görülmemiş bir maceraya doğru körlemesine gidiyor.

Avrupa'nın -global denge alanında bir birliktelik arayışında ve globalleşmenin gerektireceği kuralların oluşumuna verebileceği destekle- belki de temel bir rol oynayacağı çerçeve, işte budur. Öte yandan Avrupa, ekonomik globalleşmenin Avrupa ülkelerinin "iç" bütünlüğüne müdahale gerekçesi olabileceğini sanıyorsa, acı bir uyanışa doğru gidiyor demektir. Bu, bir bakıma boşanmaların önüne geçmek amacıyla, görücü usulünü savunmaya benzer, çünkü siyasi meşruiyetin genişlemek bir yana, alışverişlerin açılmasının sonucu olarak aslında daraldığı gözardı edilmektedir.

6. İşsizlik ve Dışlama

Eğer fabrikanın, ailenin veya ülkenin "aksaklıkları" eşitsizlik bunalımının belirtisi olarak yorumlanabilirse, Avrupa'nın istihdam bunalımı deneyimini de bu şekilde açıklayabilir miyiz? Avrupa ülkeleri ABD'deki kadar yüksek ücret farklılıkları artışı kaydetmiş görünmüyorlar. Pek çok Avrupa ülkesi 1970'li yılları ücret ölçeğinde değişiklik yapmadan tamamladı ve ücret farklılıklarındaki artış, ancak 1980'li yılların en sonunda, o da zor farkedilecek ölçüde, kendini göstermeye başladı.[1] Fakat ABD'de işsizlik 1973'ten beri hemen hemen aynı kaldığı halde, Avrupa, gerçek bir uygarlık bunalımı olan bir alt üst oluş yaşadı, bu da kitlesel işsizliğin kaçınılmaz görünen yükselişiydi.

Hakikaten, Amerikalıların sanayi toplumlarının bunalımını ücret farklılıkları bakımından yaşamalarıyla, Avrupalıların işsizlik olarak yaşamaları arasında neredeyse kusursuz

1 Emlâk sahipliğindeki farklılıklar doğası bakımından tamamen farklıdır: Faiz oranlarındaki artış ve nüfusun yaşlanması bu farklılıkları şiddetle artırmıştır. Aynı şekilde, gelir eşitsizliklerindeki artış da (ücret eşitsizliklerinden fazlasını içerir) işsizlikle otomatik olarak artar.

bir denklik vardır. Paul Krugman'ın söylediği gibi "parasız Amerika" ve "işsiz Avrupa" tek bir olgunun iki ayrı yüzünü temsil ederler. Farklı toplumlar, onları zıt yönlere itiyormuş gibi görünen fakat aslında aynı yöne götüren bu olguya farklı kurumlarla tepki verdiler: Yeni bölümlenme biçimlerinin tehdidi altına girmiş topluluklar.

Kitlesel İşsizlik

Avrupalılar işsizliği çok ani keşfettiler. Örneğin Fransa'da işsizlik 1973'te aktif nüfusun yüzde 3'ünde kalmıştı. 1976'ya gelindiğinde yüzde 6'yı geçmişti. 1996'da ise yüzde 12'ye ulaşmıştı. Ekonomi politikalarının hedefi işsizliğin massedilmesi olan hükümetlerin tümü de, kontrol edilemeyen güçlerin yönettiği işsizlik yüzünden birbiri ardına düşürüldü. Bununla birlikte geriye baktığımızda 1970'li yıllar boyunca işsizlikteki artışın ilk bakışta göründüğünden çok daha az şaşırtıcı olduğunu söyleyebiliriz. Fransa, basitçe, istisnai bir dönemin sonuna gelmişti: Savaş sonrası "altın çağ" kabaca, Avrupa'nın ABD'yi yakalama dönemi olarak biçimlenmişti. 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Fransa'da kişi başına gelir ABD'deki kişi başına gelirin yüzde 40'ı tutarındaydı; 1975'e gelindiğinde ise bu oran yüzde 80'e yükselmişti. Ölçüm hataları olabileceğini de hesaba katarsak, Fransa'nın 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde ABD kadar zenginleştiğini söyleyebiliriz. Fransa'nın daha yavaş büyüme hızına -ya kendi yüzyıllık ortalamasına (20. yüzyıl boyunca yılda 2.1) denk düşen oranlara ya da "altın çağ" boyunca ABD'de yaşanan oranlara (yılda 2.5) eşit oranlara-[2] dönmesi kaçınılmazdı.

1960'lardan 1980'lere Fransa'da işsizlik oranındaki değ-

2 Bu fikri *Misfortunes of Prosperity* (Zenginliğin Talihsizlikleri, MIT Yayını, 1995), adlı kitabımda geliştirdim.

şimler analiz edildiğinde, ya bu oranın 1970'lerin ortalarından sonra aniden yükseldiği sonucuna varırsınız ya da işsizliğin 1960'larda düşük oranlıyken (yüzde 2) 1980'lerde yüksek fakat istikrarlı bir orana (yüzde 9-10) çıktığını gösteren bir "basamak" grafiği çizersiniz. Bu "basamak"lılığın mantıksal doğası, büyümedeki gerileme temelinde kolaylıkla açıklanabilir. Tüm diğer koşullar aynı kaldığında, yüzde 2.5 büyüme döneminde yüzde 5 büyüme döneminde olduğundan daha az işçi çalıştırılır, çünkü işe alınacak yeni işçiyi arama, eğitme ve donanım sağlamak için gereken çabalar, zayıf büyüme durumunda güçlü büyüme durumunda olduğu kadar ödüllendirilmez. Ekonomik büyüme yavaşladığı zaman iş ve donanım talebinin uzun dönemli bir gerilemeye maruz kalması kaçınılmazdır. Ve bu iki değişken arasında güçlü bir koşutluk kurmak mümkündür.

Eğer büyüme oranı tekrar 1960'lardaki seviyesine çıkabilseydi, işsizliğin bugünkünden ciddi ölçüde düşük olacağına kuşku yoktur. Bu da insanı, bu sağduyulu sav zemininde ancak güçlü büyümeyi teşvik eden bir politikanın işsizlik sorununu çözebileceğine inanmaya itiyor. Fakat ne yazık ki yasa gücüyle büyüme sağlanamayacağına göre bu sav geçersizleşir, çünkü büyüme, sermaye birikimine ve teknolojik ilerlemeye bağımlıdır (2. Bölümde yoksul ülkelerle ilişkili olarak gördüğümüz gibi). Ve teknolojik ilerleme ciddi ölçüde yavaşlamıştır! Teknolojik ilerleme Fransa'ya "altın çağ" boyunca kendiliğinden yılda yüzde 3 "fazladan" büyüme sağlamıştı, fakat 1970'lerin ortalarından beri bu "fazla" yılda yüzde 1'in altındadır. Teknolojik ilerleme 1960'lı yıllarda muazzamdı çünkü Avrupa ülkeleri Amerikan buluşlarınından serbestçe yararlanabiliyorlardı. Günümüzde teknolojik ilerlemenin hızı, ilerlemenin sınırına ulaşmış ülkelerin hızına düşmüş durumdadır; bu da daha

yavaş, daha belirsiz ve yıkıcı güçleri çoğu kez net bir yöne sahip olmayan bir hızdır.

Bununla birlikte işsizliği massetmekte en başarılı ülkelerin en güçlü büyümeye sahip ülkeler olduğunu düşünmek yanlış olur. 1973'ten 1993'e ABD'nin ortalama büyüme oranı Fransa'nınkiyle tamamen aynıydı: Yüzde 2,3. 1973'ten beri Fransa'da işsizlik dört katına çıktı, fakat ABD'de hemen hemen aynı kaldı. Dolayısıyla bu fark, büyümeden başka etkenler yüzünden olmalı.

Fransa'da ve ABD'deki işsizliğin kıyaslanması, açıklayıcıdır. 1980'lerin sonlarında ekonomik döngüsünün zirvesindeki Fransa'nın işsizlik oram yüzde 9 civarındaydı. 1990'ların ortalarında döngüsünün alt noktasındayken ise yüzde 12 civarında bir işsizlik oram vardı. ABD'deki durum için aşağıdaki rakamları karşılaştırmamız gerekir: 1997'de ekonomik döngüsünün yüksek bir noktasındayken ABD'nin işsizlik oranı yüzde 5'ti; 1980'lerin başlarında döngüsünün en alt noktasındayken ise bu oran yaklaşık yüzde 8'di. ABD'de ve Fransa'da işsizliği kıyaslarken bu dalgalanmaları dikkate almak zorundayız. Doğru bir analiz için yüksek noktaları yüksek noktalarla (ABD'nin yüzde 5 oranını Fransa'nın yüzde 9 oranıyla) ya da düşük noktaları düşük noktalarla (ABD'nin yüzde 8 oranını Fransa'nın yüzde 12 oranıyla) kıyaslamalıyız.

Devam edersek, bu kıyaslama bizi aşağıdaki sonuçlara götürür: Bir yandan Fransa, döngüyü tersine çevirerek işsizlik oranını yüzde 12'den yüzde 9'a düşürmeyi seçebilirdi. (Bunun açtığı tartışma, ekonomi politikasının merkezinde yer alır). Öte yandan eğer kabaca döngüdeki yüksek noktaları -Fransa için yüzde 9 ve ABD için yüzde 5- kıyaslamaya odaklanırsak, farkın sebeplerinin neler olduğunu ve durumun nasıl değiştirilebileceğini sormamız gerekir.

Bu konuda binlerce makale yazılmıştır. Bunları, dile geti-

rilen çeşitli yaklaşımları öne çıkarmaya kalkışmaksızın kısaca özetleyeceğim.[3]

Genel bir sonuç, tek bir başlıca neden bulunamayacağıdır; daha ziyade çoklu, birbirini bağlayan belirleyicilerle uğraşıyoruz. Örneğin Fransa'nın *salaire minimum interprofessionel croissable* (indeks ayarlamalı asgari ücret) istihdamı önler ve belki de işsizlik oranının yüzde birinden sorumludur; Fransa'da ABD'dekinden daha kapsamlı olan işsizlik yardımları yaklaşık yüzde yarımdan sorumludur; işten çıkarma maliyetleri ve fazla mesaiyi düzenleyen çeşitli yasalar ve benzerleri de bir diğer yüzde birden sorumlu olabilir. Kalan açık, farklı istatistik yöntemlerinin kullanılmasına atfedilebilir: ABD'de işsizler genellikle çalışmak istemeyen bireyler olarak anılır, çünkü işsizlerin bir bölümü, düşük işsizlik yardımlarını başvurmaya değer bulmaz.[4] (Açıktır ki bu etkenlerin göreli önemi hakkındaki tartışmaya yer var; ben, genel mutabakatı sunmaya çalıştım.)

Yukardaki verilerle tartışmayı sonuçlandırmak, işsizliğin esas bir özelliğinin altının çizilmesini engeller. Tıpkı ABD'deki "ortalama" ücret rakamlarının bunlara eşlik eden eşitsizlikteki ciddi artışı açıklamakta başarısız olması gibi, ortalama işsizlik rakamları da en önemli meseleleri gözden ırak tutar: Eşitsizlikleri ve bunun sonucu olan dışlama potansiyelini. Ortalama oranların belirleyicilerini analiz etmeye çalışmaktansa, işsizliğin daha ayrıntılı bir incelemesini yapalım.

---

3 Mükemmel bir alan araştırması için Bkz. Charlie Bean, "Avrupa'da işsizlik", *Journal of Economic Literature* 32 (Temmuz 1994): s. 573-619.

4 Bu önemli nokta konusunda Bkz. C. Sorrentino, "İşsizlik göstergelerin uluslararası kıyaslanması", (*Monthly Labor Review*, [ay] 1993): s. 3-19.

Vasıfsız Emeğe Talebin Düşmesi

Avrupa'daki işsizliğin anahtarı, aslında, Amerika'daki ücret eşitsizliklerinin de anahtarıdır. Büyümedeki gerilemenin kaçınılmaz sonuçlarının ötesinde istihdam bunalımı öncelikle, vasıfsız emeğe talepteki yeni azalmanın bir yansıması olarak görülmelidir.

Fransa'da 1970'lerin başlarından 1980'lerin sonlarına kadar yükselen işsizlik oranının incelenmesi, eğitim düzeylerine bağlı olarak işçilerin kaderleri arasındaki tutarsızlığın ciddi ölçüde arttığını ortaya koyar. 1970'lerin başlarında vasıflı işçilerin işsizlik oranı (yüzde 2.5) vasıfsız işçilerin oranına (yüzde 3.5) epey yakındı. 1970'ler ve 1980'lerde şiddetlenen istihdam "bunalımı", aslında vasıfsız emeğin bunalımından başka bir şey değildi: 1990'a gelindiğinde vasıflı işçilerin işsizlik oranı yüzde 4.5'ti, oysa vasıfsız işçilerin işsizlik oranı neredeyse yüzde 20'ye ulaşmıştı. İşsizlik oranlarının da gösterdiği gibi, bunalım sadece vasıfsız işçileri etkilemiş görünüyor; ABD'de olduğu gibi Avrupa'da da vasıfsız işçiler, vasıfsız emeğe talebin görünüşe bakılırsa evrensel düşüşünün kurbanlarıydılar. Bunalım ABD'de ücret kesintileri olarak kendini gösterdi, fakat Avrupa'da istihdamdaki gerileme olarak kendini gösterdi.

İşsizliğin vasıfsız işçileri vasıflılardan daha fazla etkilemesinin en azından iki nedeni vardır. İlki, açık bir asimetridir: Vasıflı bir işçi daima vasıfsız bir işi de yapabilir, oysa tersi mümkün değildir. Liseyi yeni bitirmiş biri yaz boyunca pizza satabilir, ama liseden atılmış biri düzenli bir istihdam beklerken, matematik dersi veremez. Bu bizi dosdoğru ikinci nedene, eğitim hakkındaki temel sorunun tam kalbine götürür: Eğitim daha iyi işler yaratmanın bir aracı haline mi geldi yoksa, sadece, belirsiz hale gelmiş bir iş piyasasında, bazı bireyleri ötekilerin üstü olarak terfi ettirmenin bir

mekanizması olarak mı iş görüyor? Ekonomik literatürde bu iki uç görüşün de savunucuları vardır. 1970'lerin ortalarında Michael Spence, eğitimin, işe alma süreci boyunca işverenler için sadece bir "işaret" olarak iş gördüğü görüşünü savunan bir deneme yayımladı.[5] Bu kurama göre okulda neyin öğretildiği kesinlikle hiçbir kendinde değer taşımaz. Hesaba katılan tek şey, bireyin öğrenme ve rekabetçi koşullara tepki verme yeteneğidir, yani sosyal bilim mi yoksa matematik mi öğrettiğimiz hiç farketmez.

Eğitim uzmanlarının yaptığı araştırmalar, çoğu kez, bu hipotezin değerini doğrular. Örneğin Christian Baudelot ve Michel Glaude'un "Eğitimde elde edilen dereceler, çoğaldıkça değersizleşiyor mu?"[6] başlıklı makalesinin sonuçları, Spence'in yaklaşımını kısmen doğrular. Baudelot ve Glaude, ücretler, okulda geçirilen yılların mutlak sayısından ziyade elde edilen derecelerin hiyerarşisiyle doğrusal ilişkili olduğu zaman ücret yapısının ciddi ölçüde istikrarlı olduğunu buldular. En eğitimli yüzde 10 arasında yer alan öğrenciler, ücret durumlarını, kendilerini izleyen yüzde 10'a göre koruma eğilimindeydiler, ve bu böyle sürüyordu. Lise diplomasına sahip insan sayısı artarken, diplomanın değeri azalır fakat lise diplomasının temsil ettiği aynı eğitim durumundakilerin -ortalamaya görece- konumlarının değeri azalmaz. Ücret hiyerarşileri ile eğitim hiyerarşileri arasındaki tekabüliyet veri alındığında, Spence'in betimlediği türden bir mekanizmanın muhtemelen işlediğini kabul etmek zorunda kalırız.

Okulun süresini uzatmak, tek tek öğrenciler için akılcı

5 A. Michael Spence, *Market Signaling: Informational Transfer in Hiring and Related Screening Processes* (Piyasa Alarmı: İşçi Alımlarında ve Bağlantılı Görüntüleme Süreçlerinde Enformasyon Aktarımı, Harvard Üniversitesi Yayını, 1974).

6 Christian Baudelot ve Michel Glaude, "Maaşlar katlanarak değer mi kaybediyor?" *Economie et statistique* 225 (Ekim 1989): s. 3-16.

bir strateji olmaya devam eder fakat bir bütün olarak toplum için saçma ve acıklı olurdu. Eğer ortalamadan sapma, sadece uzun vadede sözkonusuysa, toplumun ortalamayı yükseltmek için harcayacağı her çaba, boşuna olurdu.

Uluslararası düzeyde eğitim durumu açıkça zenginleşmeyi belirleyen bir etkendir Kaplanların kanıtladığı gibi. Bununla birlikte ülke içi düzeyde eğitim açıkça, vasıflılaşmanın bir öğesi olarak iş gördüğü ölçüde işgücünü farklılaştıran bir araç olarak da iş görür.

Ancak Fransa ve ABD arasında çarpıcı bir temel fark vardır: İşsiz kalan Amerikalı bir vasıfsız işçi, yeni bir iş bulmak için vasıflı bir işçiden daha fazla zaman harcamaz. Daha önce gördüğümüz gibi bu işçinin erişebileceği işler sürekli olarak nitelik bakımından gerilemektedir; bununla birlikte işsizlik çalışma dünyasından dışlanmayla sonuçlanmaz. Fransa'da eğitimsiz ve işsiz biri iş aramak için vasıflı bir işçinin iki katını aşkın zaman harcar. Farkın özü burada yatar: ABD'de işsizlik insanın çabucak değiştirebileceği "sıradan" bir durumdur, fakat Fransa'da kaçılması güç bir yoksulluk tuzağıdır.

İşsizlik niçin Fransa'da bir dışlama aygıtı olarak iş görüyor, fakat ABD'de (çok sayıda işçinin yaşadığı) bir geçiş noktası oluyor? Başka bir deyişle, neden Fransa'da işsizlik olgusu girilebilecek işlerin sayısına etki yaparken, ABD'de ücret uçurumu olarak kendini gösteriyor? Öncelikle, ücretler ve istihdam arasındaki ilişki bakımından bırakınız yapsınlar kuramlarını ve bu kuramlara yöneltilen Keynesci eleştirileri incelemeden bu soruyu yanıtlayamayız.

Bırakınız Yapsınlar ve Keynescilik

Bırakınız yapsınlar ekonomi yaklaşımında, istihdam dengesizlikleri işgücü "piyasası"nda kendiliğinden erir. İşsiz iş

arayanlar, hepsi bir iş bulucaya kadar, ücretlere aşağı yönde bir basınç uygularlar. Burada, istihdam edilmek isteyen herkesin istihdam edileceği bir "denge" maaşı mutlaka vardır fikri deneysel kanıtlara dayanmaz; daha ziyade alaycı bir görüşün sonucudur: Ücretler dibe vurursa, herkes bir iş bulacaktır. Dolayısıyla herkesin çalıştırılabileceği bir ücret (muhtemelen çok düşük) mutlaka vardır. Düşük ücretlerin sosyal bakımdan tatminkâr olup olmadığı, apayrı bir konudur ve bunun, toplumun siyasi ve yeniden dağıtım tercihleriyle çözülmesi gerekir.

Keynes'in eserlerinin özünde, işgücüne talebin salt ücret pazarlıklarından doğduğu fikrinin eleştirisi vardır. Açıklaması gayet basittir. İşsizlik durumunda Keynes, ücretlilerin pazarlık gücündeki azalmayı yansıtır biçimde ücretlerin düşeceğini ilk kabul edendir. Fakat fiyatlar da ücretlere endekslendiğinden, onlar da azalacaktır. Dolayısıyla işsizliğin (dolarla ifade edilen) nominal ücretlerde bir azalma yaratması çok muhtemeldir, ama *reel* ücretlerde de (yani, enflasyon payı çıkarıldıktan sonra kalan kazanılmış ücret) bir azalma yaratması şart değildir. Kaldı ki sorun -genel ekonomik durumun belirlediği- fiyatların ücretlerden daha hızlı azalıp azalmayacağı (veya daha yavaş yükselip yükselmeyeceği) sorunudur. Eğer genel ekonomik durum lehteyse, fiyatlar gerçekten de ücretlerden daha hızlı artarlar ve reel ücretler düşer, bu da iş bulma lehindedir; durgunluk döneminde reel ücretler, nominal ücretlerdeki azalmaya rağmen artacaktır. Bunu anlamamız için, 1930'larda olanları hatırlamamız yeterli. ABD'de Büyük Bunalım sırasında nominal ücretler üçte birden daha fazla düşmüştü, fakat fiyatlar ücretlerden daha hızlı azalmıştı. Reel ücretlerin bu dönem boyunca artmış olması olgusu, açıktır ki, ücretliler yüzünden değildi, daha ziyade bunalımın kendisi yüzündendi. Bu nedenle Keynes, ücretlerin istihdamı belirlemediği sonucuna

varır; daha ziyade istihdam (ekonomik durumun bir sonucu olarak sanayinin işçi çalıştırma kararı) (reel) ücretleri belirler.

O halde istihdamı ve ekonomik durumu belirleyen nedir? Gayet basit, sanayinin pazarlarındaki değişimler. Keynes'in belirttiği gibi, firmaların, üretim ve işçi çalıştırma kararları için, gerekli üretim donanımına sahip olmanın yanı sıra ürünlerini satacak pazarlar bulması gerekir. Keynescileri klasik ya da "neo-klasik" düşünürlerden ayıran şey, tek başına bu değerlendirme değildir; daha ziyade bu pazarların bulunma tarzının analizidir. Smith'in ya da Ricardo'nun modelini izleyen bir ekonomist, pazar arayan bir firmanın fiyatlarını yeterince düşürdüğü taktirde daima pazar bulacağını ileri sürecektir. Yeni müşteriler arayışında firma ister istemez ücretlilerin (ve Keynes'e göre rantiyelerin de) alım gücünü yükseltecektir.

Keynesciler için bu oluş sırası, umulan dengeye yol açmaz, çünkü pazar yoksunluğu çeken bir firma, hemen fiyatlarını düşürmeye kalkışmayacaktır. Bunun yerine öncelikle işçi çıkaracak ve sonuç olarak fiyatlar ne kadar düşürülürse düşürülsün, asla "tam istihdam" yaratmaya yetecek pazarlar bulunamayacaktır, çünkü işsizlerin hiçbir alım gücü yoktur. Dolayısıyla Keynesci yaklaşımda, işçi çıkarma sürecinin yavaşlamasına katkıda bulunabilecek her şey, toplumun işlemesi bakımından iyidir. Aynı şekilde deflasyonun önüne geçebilen ne olursa olsun, zorunlu olarak doğru yönde bir adım olacaktır çünkü eksik istihdam yönündeki döngüyü önleyecektir. Son olarak, işçilerin -ister istihdam edilsinler ister edilmesinler- alım güçlerini korumalarını sağlamak için harcanan her türlü çaba da olumlu olacaktır.

Keynes ekonomi politikte yeni bir çağın öncüsüydü - malların arzı meselesinin bu mallara taleple ilişkisinde önemsiz hale geldiği bir çağın. Keynes'in vaad ettiği kapita-

lizmin muzaffer geleceği üreticilerin değil de tüketicilerin (özellikle işsiz tüketicilerin) çözümün merkezine oturtulması ve refah artışının harcamaya eşit olduğunun kavranmasıdır.

Phillips Eğrisi

Eğer ücret pazarlıkları, işsizliğin doğrudan sebebi değilse, oynadıkları rol tam olarak nedir? Bunlar, enflasyonu belirlerler. Keynes sonrası ekonomistler, Phillips eğrisini[7] kabul ederek bu fikri somutlaştırırlar; bu eğri, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi aşağıdaki şekilde ifade eder: İşsizlik fazlasıyla yüksek olduğunda, ücretler ve fiyatlar düşer, işsizlik fazlasıyla düşük olduğunda ise ücretler ve fiyatlar artar.

1960'lı yıllarda büyüme doruğundayken, "tam istihdam" gerçekten de Phillips korelasyonunun öngördüğü ücret patlamasına yol açmıştı. Phillips eğrisinin mantığı -hemen hemen tam istihdamla enflasyon tehdidinin gelmesi- genel kabul gördü.

Phillips eğrisinin mantığına göre (simetri esasına dayanarak), 1970'li yıllarda Avrupa ülkelerini etkileyen büyümedeki gerilemenin ve işsizlikteki artışın ücretleri aşağı iten bir baskı yaratması beklenirdi. Fakat işler başka türlü gelişti. İlk (1973) petrol fiyatları şokunu izleyen on yıl boyunca katma değer içinde ücretlerin payı, sürekli bir yükseliş kaydederek Fransa'da yüzde 63'ten yüzde 69'a çıktı, oysa işsizlik iki katma çıkmıştı. 1970'lerin belası olan "stagflasyon" (işsizlik ve enflasyonun bir bileşimi), iki beladan birini seçmek zorunda olduğumuzu ama aynı anda iki belayı birden

7 Phillips eğrisini A.W.H. Phillips "Birleşik Krallık'ta işsizlik ve para-ücret oranındaki değişim oranı arasındaki ilişki, 1861-1957", başlıklı makalesinde tanıttı; *Economica* 25 (1958): s. 283-299.

seçmemiz gerekmediğini söyleyen Phillips eğrisiyle açıklanamadı.

Nasıl oldu da işsizlik oram artarken, ücretlilerin pazarlık gücü olumsuz etkilenmedi? Yıllar boyunca çeşitli açıklamalar yapıldı. Reel ücretlerin katı bir biçimde geğer kaybetmesi temeline dayanan ilk açıklamalardan biri zamanla yetersiz bulundu. Bu açıklamaya göre, işsizlik ücret artışını olumsuz yönde etkileyeceği için, ücretlerin alım gücünün evrimi, Phillips eğrisinin mantığına uygun hale gelecekti. Bununla birlikte, alım güçlerindeki bir kaybı kabul etmeleri gerektiğinde işçiler çok daha "inatçı" olurlar. Ücretliler, petrol fiyatlarının dört katma çıkmasını, ücret kesintileri yoluyla benimsemeyi reddettiler ve işsizliğin artmasına rağmen, firmaları gereken uyarlamaları yapmakla yükümlü tuttular.[8] Bu açıklamada aksayan şey şudur: Petrolün maliyeti Fransa'nın gayrisafi yurt içi üretiminin yalnızca yüzde 3'ü tutarındaydı. O sırada ekonomik büyüme de yılda yüzde 3'e denk düştüğüne göre, *eğer reel ücretler sabit kalmış olsaydı,* petrol bunalımının etkilerinin silinmesinin çok uzun sürmemesi gerekirdi. Dolayısıyla soru birdenbire şu şekle büründü: İşsizlikteki artışa rağmen ücretler niçin artmayı sürdürdü?

İçerdekiler ve Dışardakiler

Bu soruyu yanıtlamak için, ekonomi kuramı yeni paradigmalardan yararlanmak zorundaydı. Bunların en ikna edici olanı şöyle özetlenebilir: İşsizler, ücret pazarlıklarını etkilemez, bunun temel nedeni, ücret pazarlıklarının iş sahibi olanlar tarafından yapılması ve bu nedenle de iş arayanları istihdam etmekten ziyade, istihdam edilenlerin işlerini ko-

8 M. Bruno ve J. Sachs, *Economics of Worldwide Stagflation* (Dünya Çapındaki Stagflasyonun Ekonomisi, Harvard Üniversitesi Yayını, 1985).

ruyacak şekilde belirlenmesidir. Ve birinin işini koruması demek, o kişinin ücretinin kendi üretkenliğinin evrimi zemininde belirlenmesi demektir, yoksa işsizin üretebileceği potansiyel zemininde değil.

İçerdekiler-dışardakiler kuramı diye anılan bu kuram, işsizlikteki artışa rağmen, ücretlerin nasıl yükselmeyi sürdürdüğünü açıklar: İçerdekiler için, tek risk işini kaybetme riskidir. İşsizlik düzeyi düşük olduğu ya da düşmeye başladığı zaman, içerdekiler kendilerini bu riskten kurtulmuş hissedebilirler ve korkusuzca, kendi üretkenliklerinin artmasına bağlı olarak ücret artışları sağlamaya çalışabilirler. Bu özel kuram, işsizlik oranında "denge" kavramını (belirli bir işsizlik düzeyinin üzerinde ücretler azalır, altında ise tekrar zemin bulur.) bir yana bırakır. Zaman içinde ulaşılan her düzey, gelecek için başvuru noktası olur.

İçerdekiler-dışardakiler kuramını Fransa'daki ekonomik gelişmelere uygulamak kolaydır. Örneğin P. A. Muet, 1966-1973 döneminde işsizlik yüzde 3'e, 1977'de yüzde 6'ya, 1989'da yüzde 9'a ulaştığı zamanlarda ücretlerin artmaya başladığını belirtir.[9] Muet, genel olarak, ücret pazarlıklarını başlatan asgari işsizlik oranının yüzde 80 oranında içerdekiler-dışardakiler kuramının öngördüğü gecikme (hysteresis) olgusuyla belirlendiğini, sadece yüzde 20'lik bir bölümünün sabit bir düzeye geri dönüş olgusuyla belirlendiğini tahmin eder.

Görünüşe bakılırsa, bu etkileyici kuram, 1980'ler ve 1990'lar boyunca ücret paylarının yükselişini karşılar. Ancak, bu kuramı kabul etmenin radikal sonuçları vardır.

İlk olarak, enflasyonla mücadelede, işsizliği artırma yoluna gitmek, hem kısa vadede etkilidir, (çünkü işsizlikteki artış, ücret artışlarını durduracaktır) hem de uzun vadede

9 P. A. Muet, Chômage et politique économique (rapor 9406, Office Français des Conjonctures Economiques, 1994).

tehlikeli hasarlar verebilir: İşsizlik, ulaştığı düzey ne olursa olsun, işsizliği düşürme çabalarına karşı direnecektir.[10] Kaldı ki içerdekiler-dışardakiler kuramı, bordro vergilerini düşürmek suretiyle işgücü maliyetini azaltmaya kalkışmanın yararsız olduğu, çünkü bu azalmanın, halihazırda işi olan ücretliler tarafından mas edileceği fikrini de içerir.

Kısacası, içerdekilier-dışardakiler kuramı, bizi, mali politikaların işsizlikle mücadelede yararlı olabildiği fikrinden vazgeçmeye zorlar. Ayrıca, işsizlikle mücadele için pratikte, içerdekileri dışardakilere, yani rakiplerine karşı koruyan haklara (yani tüm bir yasal düzenlemeler toplamına) karşı açık ve radikal mücadeleden başka hiçbir umut bırakmaz.

İşsizlik ve Dışlama

Artık işgücü piyasasının somut işleyişine dönebiliriz. Fransa'da içerdekiler ve dışardakiler arasındaki duvarı oluşturan nedir ve niçin ABD'de aynı biçimde oluşmaz?

Aslında iki ayrı boyutu olduğu halde durumu tek boyuta indirgeyerek, olgunun çarpık bir resmini sunduğu için, Fransa ve ABD'de işsizlik arasındaki farkı sadece işsizlik *oranlarını* inceleyerek kavrayamayız: Yok olan işlerin oranı (*ayrılık oranı* denir) ve işsizlerin iş bulmak için ihtiyaç duydukları zaman miktarı.

Fransa ve ABD arasındaki fark, daha çok işsiz bireylerin sayısında (toplam nüfusa göre oranında) değil, bu iki ülkede işlerin kaybedilme ve bulunma hızının farklı oluşunda yatar. ABD'de her ay aktif nüfusun yaklaşık yüzde 2'si işini kaybeder; bunun karşılığı Fransa için yüzde 0.4'tür. Fakat

10 Muet'ye göre, işsizlikteki istatistiksel olarak bir haneli artış, ücret enflasyonunu 0.4 ölçüsünde azaltır. Bu da, 1980'li yıllar boyunca işsizlikte yaşanan artışın dezenflasyonun yarısından fazlasının "sebeplerinden" sorumlu olduğu anlamına gelir.

bir Amerikalı ortalama olarak 3 aydan daha kısa bir süre işsiz kalırken, Fransız işsiz, iş bulmak için bir yıldan fazla zaman harcar. Başka bir deyişle *ABD'de işsizlik Fransa'dakinden çok daha sık ve çok daha kısa sürelidir.*

ABD'de işsizliğin dışlanmanın bir etkeni olmamasını kavramak için, bu denli ayrıntılı verileri incelemeye gerek yoktur: İşsizlik dönemi, Amerikan işçisinin hayatının sıradan bir bölümdür, oysa Fransız işçisinin hayatında günümüzde bile ender rastlanan bir olaydır (Fransa'da işsizlik oranının daha yüksek olmasına rağmen). Art arda dört yıl boyunca Fransız işçilerinin yüzde 85'i asla işsizlikle tanışmadı.

İşsizlik Fransa'da çok alışıldık bir şey olmadığından, pençesine düşenler için çabucak bir leke haline gelir - tam anlamıyla kadro dışı sayılırlar. Fransa'da yılda 4 milyon iş yaratılır ve yok olur. Toplam nüfusa izafen bu, ABD'deki sayıya çok yakındır. Ancak arada ciddi bir fark vardır: ABD'de iş değiştiren işçilerin çoğunluğu bir işsizlik dönemi geçirir. Fransa'da iş değiştiren işçilerin yarısından fazlası doğrudan doğruya bir işten ötekine geçer. Her yıl yaratılan 4 milyon işin bir milyondan azı, işsizlere sunulur. İki milyon iş halen istihdam edilen işçilere gider, bir milyonu da önceleri işsiz olarak sayılmamış işçilere.

Bunun ışığında global ticaretin işleri yok etmesi korkusunun hangi ölçüde işin esasını kaybettiğini görebiliriz. Yoksul ülkelerle ticaret Fransa'da 300.000 iş kaybıyla sonuçlanabilmiştir - "olağan" kapitalizm yüzünden yok olan işler düşünüldüğünde gülünç denecek kadar düşük bir sayıdır bu. Tehlikeli olan, yok olan işlerin oranından çok, Fransız toplumunun iş yaratımı ve iş yok olmasının etkilerine yoğunlaşma şeklidir.

ABD'de işler, işsiz veya iş sahibi, "herkese açıktır"; Fransa'da ise içerdekilerin oluşturduğu çok daha sıkı bir çekirdek kadroda yoğunlaşırlar. Niçin? En doğrudan yanıt, ABD'de iş-

ten çıkarmak çok kolay olduğu için iş verenlerin işe almaktan çekinmemeleridir. Fransa'da şirket ve çalışanları arasındaki ilişki, aynı nitelikte değildir. İşten çıkarma prosedürleri hakkındaki yasalar bir yana, Philippe d'Iribarne'ın gayet güzel betimlediği gibi işten çıkarma bir "namus sistemi"[11] temelindeki kurallar tarafından yönetilir. Fransa'da bir işçi kolayca işten atılamaz, fakat ABD'de işveren, üst üste iki gün işe geç geldi diye bir çalışanını işten çıkarmakta duraksamayacaktır. D'Iribarne bu tavır farkını Fransa'nın tarihi bakımından açıklar: Fransa'da bir sosyal ilişkinin, Eski Rejim'in hiyerarşik ilişkilerini canlandırdığı fikrini akla getirecek herşey, reddedilir. ABD'de ise demokratik duygular, toplumun en temelinde yer alırlar. Tocquiville'in belirttiği gibi, Amerika'da, hiçbir zaman bir hizmetçiye köle muamelesi yapılmaz; sözleşme ilişkilerine serbestçe girer. Önceden haber vermeksizin işten ayrılabilir ve aynı şekilde bir gecede kovulabilir.

Bu kıyaslama bizi aşağıdaki değerlendirmelere yöneltiyor. Fransız firmaları, aynı anda hem çok daha az işten çıkarmaya hem de çok daha az işe almaya -her iki durumda da işgücünün oranı ABD'dekinin beşte biri kadardır- yol açacak şekilde davranırlar. İstihdam konusundaki bu ihtiyatlı tutum, zorunlu olarak daha uzun süreli işsizlik dönemlerine yol açar - işsizlik, derin kökleri olan bir olgudur. 1968'de Fransa'da işsizlik düzeyi önemsenmeyecek durumdayken (ABD'dekinden çok daha düşükken) işsiz bir birey iş bulmak için 9 ay beklemek zorundaydı. Petrol şokunu izleyen bunalım bu beklemeyi 4 ay daha artırdı ve böylece işsizlik oranı da yükseldi, fakat ABD ile aradaki radikal fark, Fransa'da işsizlik oranındaki patlamadan önce de toplumsal gerçekliğin bir ögesiydi.[12]

---

11 Philippe d'Iribarne, *La logique de l'honneur* (Le Seuil, 1989).

12 Bkz. D. Cohen, A. Lefranc ve G. Saint-Paul, "Fransada işsizlik: Denizaşırı bir yaklaşım", *Economic Policy* 2 (1997), s. 265-292.

Pratikte, neyin tarihsel geleneklerden ya da d'Iribarne'ın "namus sistemi" diye adlandırdığı sistemden, neyin bazı özgül etkenlerden (işten atma maliyetleri, toplu sözleşmeler vs.) kaynaklandığını ayırmanın çok güç olduğu açıktır. Dolayısıyla genel tabloyu göz önüne almalıyız. Büyüme oranları aynı olduğu zaman bile Fransız işgücü piyasasına işsizin entegrasyonu, Amerikan işgücü piyasasından çok daha güçtür. Eğer piyasa zenginlikten dışlananları kolayca içine alamıyorsa bile, neden Fransız toplumunun kendi en savunmasız kesimlerini maruz bıraktığı dışlama olgusunu önleyecek daha üst düzey bir dayanışma gerçekleşemiyor? Başka bir deyişle, niçin politika için de tıpkı ekonomi için olduğu gibi, dışardakilerin entegrasyonu bu kadar zor?

7. Politikanın Yoksulluğu

Ekonomi politikte (benim, ekonomik ve siyasi alanlar arasındaki ilişkilerin kuramını ve pratiğini uzlaştırdığını düşündüğüm bir alan) üç ayrı aşama ayırt edilebilir. İlk aşama kentli seçkinlerin, sanayileşme adına kırsal kesimi sömürüp toplumu çökerttiği merkantilizmdir; Bu aşamada, politikanın ekonomiyi kendi içinde erittiği söylenebilir. İkinci aşama, ekonomik liberalizmdir; bunun çıkış noktası merkantilist düzenlemeleri kaldırıp toplumun piyasa tarafından "yönetilmesini" sağlamaktır, -amaçlı olandan ziyade kendiliğinden olan- ve ekonomik alan politik alanı kendi içinde eritir. Biraz karikatüre kaçma riski taşımakla birlikte, bunun bazı Asya ülkelerinde işleyen tür bir ekonomi politik olduğu söylenebilir. Ekonomi politiğin üçüncü aşaması, demokrasilerin ekonomilerinin denetimini yeniden ele geçirmeye çalıştıkları Keynesciliktir. Keynescilik'te, hükümet, işsizlik sorunu yüzünden, bir kez daha ekonominin düzenlenmesinde merkezî rol oynar ve merkantilist devletlerin bazı ayrıcalıklarını ve gerekçelerini yeniden keşfeder. (Keynes'in bazı yazılarında merkantilist düşüncenin saygınlığını iade etmeyi amaçlaması ilginçtir).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra zengin ülkelerin politika oluşturmasını biçimlendiren Keynescilik, şimdi bunalımda. Bu alanda halihazırda yaşanan sorunlar için globalleşmeyi suçlamak çok cazip - bu kitapta tartışılan öteki alanlardaki sorunlar için de olduğu gibi. Ama burada da Keynesciliğin bunalımı, dış etkenlerden çok toplumun iç dönüşümleri yüzündendir. Asıl sorun, Keynes'in önerdiği makro ekonomik düzenlemenin bölünmüş toplumlardaki iç gelişmelere kolayca ayak uyduramayışıdır.

Politika Oluşturma Alanındaki Bunalım

Ekonomi politikalarının başarısızlığı sık sık, Keynesciliğin bunalımının globalleşmenin en kötü sonuçları arasında yer aldığı fikriyle doğrulanır. Bu analize göre, ekonomilerin ticari ve mali açılmasının yarattığı hasara hükümetlerin denetiminin azalması sebebiyet vermektedir.

1950'ler ve 1960'larda hükümetler, ekonomilerini Keynesci ilkeler temelinde istikrara kavuşturmaya çalıştıkları zaman, Keynesci mesajı, talebi düzenlemek için kamu açıklarını kullanmanın bir teşviği olarak yorumlamışlardı - yani durgunluktan kaçınmanın uygun aracı olarak. Durgunluk durumunda hükümetler haklı olarak alım gücünü artırmak ve böylelikle ekonomik faaliyeti canlandırmak ve büyümeyi artırmak üzere kamu harcamalarını kullandılar. Bununla birlikte bu tip politika yapmayı kısıtlayan -biri iç biri dış- iki unsur vardır.

İç kısıtlama, Phillips eğrisinin işaret ettiği gibi, enflasyon korkusunda yatar: Ekonomik faaliyetin aşırı artmasıyla şirketlerin, üretimi artırmak yerine fiyatlarını yükseltme yoluna gitmeleri riski ortaya çıkar. Dış kısıtlama ise ödemeler dengesinde açık verme korkusunda yatar: Üretim düzeylerine göre fazla yüksek orandaki harcamalar, yabancı malla-

rın ithalinin zorunlu olduğu bir durum yaratabilir, bu da öteki ülkelerle eşitsizlik yaratır.

Günümüzde bu iki kısıtlama genellikle, Avrupa düzeyinde ekonomik işbirliği politikalarını savunanlar tarafından ileri sürülmektedir. Fiyat istikrarından sorumlu özerk bir Avrupa merkez bankası, Avrupa ülkelerinin daha atak bütçe politikaları benimsemelerini mümkün kılar. Bunun gibi, Avrupa düzeyinde bütçe politikaları yoluyla ortak eylem, dış kısıtlamanın ciddi ölçüde telafisini sağlar. Avrupa ülkelerinin ticaretinin büyük kısmı öteki Avrupa ülkeleriyle yürütüldüğü için, ortak bir ekonomik canlanma, ithalatı ve ihracatı artırır, sonuç olarak Avrupa ülkelerinin ödemeler dengesinin denetim dışı kalması ihtimali çok daha düşük olur.

Bu mükemmel savların Avrupa'da politika koordinasyonundan yana ağırlıklarını koyduklarına hiç kuşku yok. Avrupa, para ve bütçe politikalarını görece koordine bir tarzda yürütebilen ABD'ye kıyasla makro ekonomik yönetiminde bir handikapın sorunlarını yaşıyor. Bununla birlikte bu tartışmada büyük bir ikiyüzlülük var: Ne enflasyon ne de ödemeler dengesi aslında "özerk" ekonomi politikalarının uygulanmasının başlıca kısıtlayıcısıdır. Günümüz Avrupası'nda mali politika konusundaki tartışmanın bu kadar kıran kırana olmasının bir nedeni şudur: Bütçe politikası, pratikte 1950'lerde ve 1960'larda bilinmeyen bir hastalıktan, hükümetin eylem kapsamını kaçınılmaz biçimde kısıtlayan kamu finansmanı bunalımından mustariptir.

Savaş sonrası yıllar boyunca kamu borçları, hükümetlerin aldığı kararlara pek az etki yaptı. Bunun nedeni basitti: Büyüme güçlü, faiz oranları düşüktü (ya da hatta negatifti) ve bu iki etkenin birleşmesi sonucu olarak ani bir düşüş sırasında yaşanan herhangi bir açığın hükümet finansmanlarını etkilemesi çok zordu. Günümüzde kamu borçlarının faiz maliyeti, pek çok OECD ülkesinde hükümet harcamaları-

nın başlıca kalemini oluşturur, çünkü bir hükümetin mali gelirleri sadece artık düşük hızlı olan ekonomik büyüme oranında artarken, borçlar, faiz oranları (artık yüksektirler) oranında artar. Bir hükümet "ekonomik durumu geliştirmek" için bütçesini istikrara kavuşturacak önlemler alabilir. Fakat açık sorununun çözümünü ertelemek, o ülkenin ödeme gücünü riske sokar. İtalya, Belçika, İrlanda ve Yunanistan, aleyhlerindeki ekonomik koşullarla karşılaştıklarında kamu açığını bir araç olarak kullanma yeteneklerini kaybetmiş durumdalar. Bu ülkelerin her birinde kamu borçlarının miktarı, bütçe açıklarına dayanan önlemlerle ekonominin canlandırılmasını son derece maliyetli hale getirmiştir.

Sonuç olarak, hükümetler, ekonomik duruma pek de denk düşmeyen bütçe önlemleri almakla sınırlanır: Zayıf büyüme dönemlerinde mali gelirlerdeki azalma bütçe açığını şiddetlendirir; güçlü büyüme dönemlerinde bütçe dengesini sağlamlaştıracak girişimlerde bulunulur. Bu tip *ad hoc* önlemler kısa ömürlüdür. Eğer, 1990'ların başında İsveç'te olduğu gibi, durgunluk hali bir ülkeye takılır kalırsa, açığın büyüklüğü, derhal, uygulanan önlemlerin yeniden değerlendirilmesine yol açabilir. Günümüzde bu yeni ihtiyatın, enflasyon ya da dış açık korkusundan olması zordur; bu, tamamen kamu borçlarının, hükümet gelirlerine kaçınılmaz bir yük getirdiğini görme riski yüzündendir.

Dış Kısıtlamalar: Zayıf bir Gerekçe

Kamu maliyelerinin bu bunalımı, en borçlu ülkelerin borçlarını ödeyememesi riskini olduğundan düşük tahmin edenler tarafından da bunu globalleşmenin bir sonucu olarak görenler tarafından da çoğu kez gözardı edilir. Mali globalleşmenin kamu maliyelerine bağımlılık ve kamu maliyelerinin desteklenmesi arasında ince bir diyalektik yarattığı

kuşkusuzdur. Mali globalleşme sayesinde hükümetler, uluslararası mali piyasalara başvururlar ve açıklarını daha kolaylıkla finanse edebilirler. Bunu yaparken de dış yatırımcıların karşısında aşama aşama savunmasız hale gelirler: Wall Street'e ya da Zürih'e güven kaybolur kaybolmaz, mali bunalımın borçlu ülkelere ulaşma tehlikesi vardır. Bu diyalektik, açılma stratejilerinin yarattığı gerilimlerin alışılagelmiş modelini izler: Fırsatlar ve bağımlılık.

Bununla birlikte gidince-öde sosyal güvenlik durumunda (günümüzde Avrupa'nın pek çok ülkesinde hakimdir), yani hem borç verenlerin hem de borçluların yerli kurumlar - çalışan ve çalışmayan nüfus- olduğu yerde sorun farklıdır. Bu ilişki, hiçbir "Zürih bankeri" tarafından yönetilmez. Önümüzde duran soru şudur: Emekliler, (zımnen) haklettiklerini, bugünün çalışan nüfusundan ve (özellikle) geleceğin çalışan nüfusundan geri alabilecekler mi? Bu konuda "mali globalleşme"ye yer yoktur: Ödenmesi reddedilebilecek borç (emekli ödemeleri) mali piyasa tarafından karşılanmaz ve eğer çalışan bireyler, 2015 yılında veya daha sonra, emeklilerin hakettiklerini düşündükleri miktarı alamayacaklarına karar verecek olursa, bunun, mali piyasalara hiçbir etkisi olmaz.

1980-1995 "umutsuz" dönemi boyunca Fransa yılda ortalama yüzde 2 büyüme kaydetti. Kimilerine önemsiz görünebilecek bu rakam aslında ulusal üretimin üçte birine yakın bir artışı temsil eder - ve yeri gelmişken, bu rakam, Fransa'nın 18. yüzyıl boyunca yaşadığı artış oranına eşittir. Bununla birlikte bu büyüme oranı sadece korku ve kaygı yarattı bunun nedeni kısmen, "altın çağ" boyunca yavaş yavaş yükselmiş olan beklentilerin altında kalmasıydı, ama kısmen de bu büyümenin neredeyse tamamının faal nüfusun yaşlanmasıyla eritilmesiydi. Bu dönem boyunca emeklilerin geliri yılda yüzde 4'e yakın arttı, fakat çalışanların

net geliri yılda sadece yüzde 0.5 arttı.[1] Zengin ülkelerin yeniden dağıtım alanındaki iç çatışmalarını çözerken yaşadıkları güçlükler yüzünden globalleşmenin suçlanması açıkça saçmadır ve demagojiden ibarettir.

Fransız refah devletinin bunalımı, ortaya çıktığı zaman döneminin bağlamında kavranmalıdır. Fransa'daki emekli aylıkları, 1950'ler ve 1960'larda yılda yüzde 5'lik bir büyüme oranının sonsuza dek sürecek gibi göründüğü ve Fransız üniversitelerinde sadece 300.000 öğrenci (bugünün 2 milyondan fazla öğrencisiyle kıyaslayın) okuduğu sırada biçimlenmiş bir sosyal sözleşmenin sonucudur. Bu açıdan, ne demek istediğini açık seçik belirtmeden "sosyal güvenliğin savunulması"ndan söz etmek, seçenekleri artık çağdaş eşitsizliklere uygun düşmeyen bir refah devletini savunmak demektir.

Pek çok olgu, Fransız refah devletinin uygulamaya koyduğu pek çok dayanışmanın artık acımasızca süreksiz biçimde işlediğine işaret etmektedir. Örneğin yeni zengin 60-74 yaş grubu, umutsuz durumdaki yaş gruplarıyla çevrelenmiştir. 75 yaşın üstündekiler, en yüksek yoksulluk çeken grubu oluşturmaktadırlar. Eğer refah devletinin bir dayanışma devleti olması öngörülürse, bireylerin kaderleri arasındaki böylesi bir dengesizlik nasıl kabul edilebilir? Dayanışma yokluğu "daha genç yaşlıları" (55-64 yaşlarındakileri) da etkiler, bunlar, Fransız işgücü piyasasındaki bunalımın tüm etkisini hissederler. Yaygın varsayımların tersine, bu insanlar -gençler değil- işsizlik bunalımından en ağır etkilenen insanlardır. 50 yaşın üzerinde olup da işini kaybeden bir birey yeni bir iş bulmak için, 50 yaşın altında olandan 6 ay daha uzun süre bekler ve satın alma gücünün yaklaşık yüzde 50'sini kaybeder.

1 Bkz. Jean Peyrelevade, le poids du viellissement (açıklama, Saint-Simon Vakfı, 1996).

Oldukça benzer sosyal kategorilerde yer alan Fransız bireylerin kaderlerindeki bu acımasız farklar, endekse bağlı asgari ücretin (SMIC) işlemesiyle de örneklenir. Bu araç istihdam edilen işçilerin en savunmasız olanlarının pazarlık gücünü etkili biçimde güçlendirir. Bu araç olmasaydı, bu işçiler de muhtemelen, 1980'ler boyunca ABD'de sayıları kat kat artan "çalışan yoksullara" katılacaklardı. Aynı zamanda da SMIC, kendileri için bir istihdam engeli haline geldiği insanları tamamen kendi kaderleriyle başbaşa bırakır. Üretkenliği SMIC'nin gerektirdiği düzeyin altında kalanlar için hiçbir tahsisat ya da ödeme yoktur. Daha açık söylersek, uzun dönemli işsizlik kategorisine düşene kadar bu insanlar toplum tarafından "yardım" göremezler.

Yoksulluğun Nükseden Doğası

Bir zamanlar zengin olarak düşünülen ülkelerde yoksulluk sahneye geri döndüğü zaman, yoksulluktan kurtulmanın en iyi yolu konulu eski tartışma da canlanır. Yoksullar, Fransa'daki geçici kamu hizmeti işleri gibi "yardım hastaneleri"nin modern tenâsühleri olan kurumlara mı yerleştirilmeli? Yoksa tersine yoksulları, piyasada, topluma yeniden katılmalarını sağlayacak olan herhangi bir tür iş aramaya zorlamak üzere, yardım tamamen bir kenara mı bırakılmalı? Büyük Britanya'da yoksullarla ilgili Elizabeth dönemi yasalarının yürürlükten kaldırılmasından önce yaşanan (ve yoksullardan "yana" yasaların feshine yol açan) ikilemin hemen hemen bir tekrarı olan bu ikilem, günümüz refah devletinin gücünü gözardı eder görünmektedir.

Kapitalizmin başlangıcında, yoksulluk konusundaki tartışma doruğundayken, hükümetlerin elindeki tek mali araç, sadece Eski Rejim hükümetlerinden kendilerine kalmış olan az sayıdaki kaynaktan oluşuyordu - kelle, pencere, tuz

vb. vergilerinden. Günümüzde üretilen zenginliğin yarısı hükümetin kullanımına veya yeniden dağıtımına tabidir. Eğer toplumlarımız yoksulluk sorununu çözmek üzerine siyasi kararlılık gösterdiyse, nasıl oldu da böylesine büyük miktarda para bu sorunu çözemedi? Bu konuya eğilirken, toplumlarımızda iç bölünmelerin varlığını artık görmezden gelemeyiz. Kamu iktidarının toplumun genel iyiliği için çalıştığı fikri giderek kayboluyor. Eğer tartışmayı sürdürürsek, yoksullukla mücadelenin "teknik" yanı ile bu mücadelenin çağdaş demokrasilerde aldığı "siyasi" biçim arasında bir ayrım yapılması temel önem taşır.

Tartışmanın "teknik" yanı ile başlayalım: Yoksullukla mücadeleyi en temel siyasi hedef olarak alsalardı, hükümetler hangi kaynakları harekete geçirebilirlerdi?

Zenginliğin üretildiği anda yeniden dağıtımının yapıldığı Fordist dönemi geride bıraktığımızı kabul etmeye razıysak, hükümet teşviklerinin artık firmalardan ziyade bireylere yöneltilmesi gerektiği sonucuna varmak zorundayız. François Mitterand yönetimi altında Fransız solu, yeniden dağıtım işlevlerini terkettikleri ve eşitsiz zenginleşmenin kurbanı oldukları sırada, yani olabilecek en kötü zamanda şirketlerle uzlaştığını ilan etti. Sonuç olarak 1980'li yıllar boyunca Fransız firmalarının aldığı teşvikler boşuna verilmiş oldu. Firmaların artık "yurttaş firmaları" rolü oynamadıklarından yakınmak işe yaramaz; zaten onları bu rolü oynamaya zorlamak da saçmadır; hem firmaların hâlâ böyle bir rol oynadıkları varsayımı altında politika tasarlamak da yararsızdır.

Kaldı ki bireylere teşvik verilmesi, refah devletinin özü haline gelmelidir. Bununla birlikte bu tip politikaların insanların iyiliği için olduğu benimsense bile, teşvikler için nüfusun en savunmasız kesimlerini seçmekten kaçınmalıyız. Fazlasıyla dar tanımlanan politikalar, uğruna tasarlandıkları insanlara zararlı olabilirler. Dominique Schnapper

dışlamayla mücadeleyi amaçlayan politikaların dramını gayet yerinde olarak şöyle özetler: "Sosyal politika, yardıma muhtaç statüsü vermek suretiyle destek verdiği insanları diskalifiye eder... Tarihte bilinen her toplumda yoksullukla mücadeleyi hedefleyen her politikaya musallat olmuş bir ikilemden nasıl kaçabiliriz? İnsanları yoksul/dışlanmış diye etiketlemeden ve içinde bulundukları durumdan kurtulmayı onlar için daha da zorlaştırmadan yoksulluğu ve dışlamayı nasıl azaltabiliriz?"[2]

Bu soruna pek çok örnek verilebilir. Örneğin Fransa'da Öncelikli Eğitim Bölgeleri'nin (ÖEB) oluşturulması engelli mahallelerdeki çocukların eğitim durumlarının kötüye gitmesini durdurduğu halde, daha üst sosyal konumdaki aileler "ÖEB adının damgası"[3] yüzünden bu mahallelerden taşınmaya karar verdiler. Benzer şekilde, Denis Fougère Fransız işgücü piyasası hakkında şu sonuca varmıştır: "İşgücü piyasasının işleyişi veri alındığında, bazı özel tip yardımlara ihtiyacı olan gruplar üzerinde fazla odaklanmaktan hükümetin kaçınması önemlidir; bu gruplar müstakbel işverenlerinin gözünde daha da damgalanmış hale düşebilirler..."[4]

Bu çelişkiyi çözmenin tek yolu, ister eğitim, ister gecekondu mahalleleri ister çalışma alanında olsun, belirli hedeflere teşvik verme mantığından vazgeçmek ve daha geniş fikirler geliştirmektir. Bu temel ifade, işin büyüklüğünü gösterir. Yoksulluğa karşı mücadele toplumun bir bütün olarak işleyişinden ayrı düşünülemez. Yoksullukla mücadele, yoksulları kendi gettolarında yalnız bırakan "bölgesel" önlemlerle "düzenlenemez". Tersine, bu mücadeleyi, siste-

2 Dominique Schnapper, "Intégration et exclusion dans les societes modernes", *L'exclusion: l'état des savoirs*, der. S. Paugam (La Découverte) içinde.

3 Bkz. Agnès Van Zanten'in, 5. Bölümde aktarılan analizi.

4 Denis Fougère, "Trajectoires des chômeurs de longue durée" Paguam'ın derlediği *L'exclusion* içinde.

min merkezi ile çevresi arasında köprüler kurmak için sürekli bir arayış yönlendirmelidir.

Burası, okullarda, topluluklarda ya da ailelerde yoksullukla başa çıkmak için alman önlemlerin dökümünü yapmanın yeri değil; bu tartışma işin bedelinin ödenmesi konusuyla sınırlı. Zengin ülkelerde yoksulluğu azaltmanın en basit çaresini çok kişi bilir, ama sık sık tartışma dışı bırakılır - liberaller tartışma dışı bırakır çünkü "muhafazakâr" bir ekonomist tarafından önerilmiştir, muhafazakârlar tartışmaz çünkü böyle bir projenin gerektireceği kaynakların miktarından ürkerler, ayrıca her iki taraf da bu çarenin gerektireceği yeniden düşünme süreci yüzünden tartışmaz. "Negatif gelir vergisi" diye bilinen bu çare, sözkonusu birey iş bulsun ya da bulmasın çalışma yaşma gelmiş her bireye bir asgari geliri garanti etmek şeklindedir.[5]

Bu basit önerinin temel avantajı, her bireyin bir iş bulunca bırakmak zorunda olmadığı bir asgari ücret aldığı için, toplumu, bireyleri asgari ücretli olarak adlandırmaktan kurtarmasıdır.

Tartışmayı şöyle basitleştirebilir ve somutlaştırabiliriz: birileri, aylık asgari geliri diyelim 200 USD ile sınırlasın. Öteki uçta birileri de bu gelirin hakikaten bir geçim ücreti oluşturması gerektiğini (diyelim, asgari ücretle kıyaslanabilir) söyleyecektir. İkinciler için geçim ücreti Keynes'in vaad ettiği bolluk toplumunun gerçekleştirilmesidir ve üretim, gelirden sonra gelir.[6]

Fakat çağdaş eşitsizliğe karşı mücadelede sözkonusu olan, farklıdır. En avantajsız bireylere, onları kaçamayacakları yoksulluk tuzaklarına hapsedecek teşvikler vermekten

---

5 Bkz. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Kapitalizm ve Özgürlük, Chicago Üniversitesi Yayını). Formülü, Friedman bulmuştur. Fransa için Bkz. Lionel Stoleru, *Vaincre la pauvrete dans les pays riches*, (Flammarion).

6 Bkz. Alain Caille, *Critique de la raison utilitaire* (La Découverte, 1989).

kaçınmak zorundayız (teşvik vermenin psikolojik sonuçları ve başkalarının gözünde teşvik almaya bağlanan damga yüzünden). Bu bakış açısından gerçekten gerek duyduğumuz şey, herkesin alacağı orta düzey bir yardımdır - diyelim, asgari ücretin yaklaşık yarısı. Hedef en avantajsız bireylere, onları yeni gettolarda tecrit etmeksizin yardım etmeyi sağlayacak uygun bir araç bulmaktır.

Bu asgari gelir, asgari ücretin yerini alacak mıdır? Eğer korumaya karşı dışlama ikileminden kaçınılması gerektiği fikrini koruyorsak, başka ara çözümler de bulunabilir. Örneğin çalışan nüfusun yoksulluğuyla mücadele etmek için Clinton yönetimi, etkili bir araç geliştirdi, -Kazanılmış Gelir Vergisi Kredisi- bu, işçileri çalıştıracak firmalara değil de işçilere para yardımı yapılmasını mümkün kılan bir yöntemdir: Sosyal merdivenin en altındaki bir işçinin her 100 USD kazanışında, ABD hükümeti bu işçiye, bazı durumlarda 40 USD'ye varan yardımlar verir.[7] Bu önlemin faydaları açıktır: Asgari ücretle istihdam edilebilenler ile edilemeyenler arasında yapay duvarlar yaratmaksızın toplumun ücret eşitsizliğine çare bulmasını mümkün kılar. Piyasanın işleyişini engellemek zorunda kalmaksızın piyasanın yarattığı eşitsizlikleri düzeltebileceğimizi gösterir. Özetle, siyasi değerlendirmelerin yönetmediği bir mali sistemin sosyal etkinliğini kanıtlar. Buradaki tek sorun şudur: Toplum, en avantajsız işçilerle dayanışma alanında ne kadar ileri gidecektir?

Devrini Doldurmuş Siyasi Tavırlar

Bizi "yardım"a karşı "piyasa" ikileminden kurtaracak işleyişlerden tam anlamıyla yararlanmada gösterdiğimiz başarı-

7 Fransa'ya muhtemel bir uygulanması için, Bkz. Thomas Piketty, La redistribituion fiscale face au chômage (çalışma raporu, CEPREMAP, Paris, 1996).

sızlık, verimlilik konusundaki belirsizlikten çok yeniden dağılıma duyulan yeni tür bir güvensizlik yüzündendir. Vergileri düşürmenin, yeniden dağılımı iyileştirmekten çok daha popüler bir seçim vaadi olduğu açıktır. Günümüzde biçimlenmekte olan yeni ekonomi politikte sözkonusu olan şey, şu sorunun değerlendirilmesidir: Hangi siyasi ittifaklar, toplumları siyasi bakımdan kabul edilebilir bir dağıtım sistemi çevresinde toplayabilir?

İlk önce eşitsizlikle mücadelenin hakikaten ortalama seçmenin siyasi gündemine denk düşüp düşmediğini bilmemiz gerek. Ancak iş bununla bitmez: Bireylerin çoğunluğu aynı anda, globalleşmeden korkabilir ve politikanın, globalleşmenin olumsuz sonuçlarını etkisiz kılmakta başarısız kalacağından kaygılanabilir mi? Bu ikisi, birbiriyle çelişir görünmektedir. Eğer seçmenlerin çoğunluğu globalleşme korkusunu paylaşıyorsa, neden kendilerinin globalleşmenin etkilerini giderebilme yeteneklerinden de kuşku duysunlar ki? Neden bu aynı çoğunluk aynı anda eşitsiz ekonomi ve yeniden dağıtımcı politika için uğraşmaya karar veremedi? Raquel Fernandez ve Dani Rodrik'in analizini izleyelim.[8]

100 kişiden oluşan bir toplum düşünelim; bu 100 kişi, her yıl 100 USD üreten, mükemmelen eşitlikçi bir toplumda yılda 1 USD kazanarak başlasın. Şimdi "globalleşme"yi (ticaret ve sanayi devrimi anlamında) 60 kişiye gelirlerini iki katma çıkarma imkânı sağlayan fakat kalan 40 kişinin gelirini yarıya indiren bir reform olarak yorumlayalım. Burada globalleşme eşitsizliği artırır fakat hâlâ bir bütün olarak toplumu zenginleştirmektedir, çünkü gelirler globalleşme öncesinde 100 iken, sonrasında 140'a (60x2+40x0.5=140) çıkmıştır. Mali sisteminin kısıtlamadığı bir toplum, globalleş-

8 Bu örnek, Raquel Fernandez ve Dani Rodrik'e aittir: "Reforma direniş: birey-merkezli belirsizliğin varlığında statüko yanılgısı", *American Economic review* 81, sayı 5(1991): s. 1146-1155.

meye girmeyi seçerdi: Herkesin tatmin edilmesi için de, geliri 1 USD'dan 2 USD'a çıkan kişilerin, "kaybedenler"in kayıplarını hiç değilse 50 sentle karşılamaları gerekirdi.

Fakat bu sorunu çözmez: Bir toplum *baştan* kaybedenlerin kayıplarını karşılama taahhüdünde bulunsaydı bile, aslında hiçbir şey *sonradan* kazananları bu taahhüdü yerine getirmeye zorlayamazdı. Bir toplumda globalleşmenin bir sonucu, zenginler ve yoksullar arasında bir uçurum yaratmasıdır. Bu dönüşümden yarar sağlayanlar çoğunluğu oluşturduğu sürece, siyasi olarak onları kaybedenlerin kayıplarını karşılamakla yükümlü kılacak hiçbir yol yoktur. Demokratik mutabakat "kaybedenler"i zenginlikten dışlayacaktır - sadece piyasa kurallarının bir sonucu olarak değil, ayrıca bu kuralların etkilerinin artık, siyasetin yasaları tarafından ortadan kaldırılamaması yüzünden de.

Bu sav geliştirilebilir. Eğer toplum ticaretten hangi 60 kişinin yarar sağlayacağını önceden bilmezse, yine de böylesi eşitsizlikleri yaratacak bir dönüşümden yana oy kullanmayı tercih eder mi? Eğer her seçmen bir "kumarbaz"sa, o zaman her biri, başarılı olma şansının kaybetme riskinden daha büyük olduğuna inanabilir ve dolayısıyla globalleşme lehinde oy kullanabilir. Fakat globalleşmenin "gizli" olmadığını ve globalleşmeden yarar sağlayacak 60 kişiden 49'unun önceden bilindiğini varsayalım. Globalleşmenin kendilerini nasıl etkileyeceğini bilmeyen 51 kişi, bu durumda farklı bir seçimle karşı karşıyadır: Aralarından sadece 11 kişinin kazanacağını bilmektedirler. Bu kişiler de "kumarbaz" olsalar bile, artık duraksamaya yer yoktur: Geleceklerinin ne olacağını bilmeyen 51 kişi, globalleşme aleyhine oy kullanacaktır. Geleceklerini örten "cehalet perdesi", global olarak kaybedeceğini bilen bu alt-grubun bir değişimi engellemesine sebep olacaktır.

Bu örneğin büyüleyici yanı, belirli sosyal dönüşümlerin siyasi olarak tersine çevrilemezliğinin kavranmasını kolay-

laştırmasıdır. İncelediğimiz örnekte, eşitliksiz zenginlik yolunu seçmiş bir toplum, geçmişteki çekinceleri ne olmuş olursa olsun, bu yolda ısrar eder. Fransa'nın, kendi siyasi kapasitesinin bir zamanlar bu yönde gerçekleştirilmiş eşitsizliklerin akışını tersine çevirmeye yeteceğinden (belki haklı olarak) kuşku duyarak, ABD'yi, bu eşitsizlik sınırının öteki yanından seyrettiği söylenebilir.

Eğer Avrupa'daki işsizliği bu yeni eşitsizliğin dışavurumlarından biri olarak yorumlarsak, ister istemez, Avrupa toplumlarının muhtemelen zaten nehrin öteki yanına gelmiş olduklarını da görürüz. Pierre Rosanvallon Fransız refah devletinin bunalımını, 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Fransız toplumunu kaplayan "cehalet perdesi"nin kalkmasına bağlar.[9] Oysa günümüzde herkes toplumdaki konumu hakkında bilgi sahibidir ve zenginliği yeniden dağıtmak çok daha güçleşmiştir.

Yeni Bireycilik

Sözünü ettiğimiz Fransız seçmen çoğunluğunun bugünkü yeniden dağıtım sisteminden hoşnut olduğu sonucuna mı varacağız? Kazananlar durumundaki yüzde 60, toplumun kalanını, payına düşen kader her neyse, tamamen bir kura çekme temelinde ona terk mi ediyor? Bu fazlasıyla düz bir sonuç olur: Bireylerin yoksulluk karşısındaki tavırları, sadece kendi sosyal konumlarıyla belirlenmez. Thomas Piketty'nin çalışmaları, seçmenlerin, kendi dar ekonomik çıkarlarından yana değil de, kendi dünya anlayışlarına uygun oy kullanmaya çok daha eğilimli olduğuna kanıt teşkil eder. Piketty'nin gösterdiği gibi, oy verme modelleri, sık sık, seçmenin kendi sosyal durumundan çok daha fazla,

9 Pierre Rosanvallon, *La nouvelle question sociale: Repenser l'Etat-Providence* (Le Seuil, 1995).

ana babasının sosyal durumuyla belirlenir.[10]

Şimdi uygulamalı psikolojideki bir deneyin sonuçlarını kullanarak, çok daha somut bir örnekle bu savı açıklayayım. Bu deney, yeniden dağılıma yönelik bu tip tavırları kavramamıza yardımcı olacak.[11] On çocuktan resim çizmeleri istendi. Resimler bittiği zaman, deneyi düzenleyen kişi bunlardan birini rastgele seçti ve en iyi resim olduğunu ilan ederek çizen çocuğun 20 USD ödül hakettiğini açıkladı. Ancak ödül çocuğa verildikten hemen sonra, öğretmen çocuğun kulağına, öteki dokuz çocuktan birinin çok hasta olduğunu ve 20 USD ödülün ona çok yardımcı olabileceğini fısıldadı. Deneylerin yüzde 90'ında çocuk parayı arkadaşına verdi. Sonra bu deneyin sonucu, en iyi resmin ödül alacağını açıklamak için resimlerin bitirilmesini beklemek yerine, öğretmenin daha baştan 20 USD ödül verileceğini ilan ettiği bir diğer deneyle kıyaslandı. Resimler bitirilince ve en iyi olan ödüllendirilince (ilk deneydeki gibi rastgele seçilen bir resim) öğretmen hasta çocuk hakkındaki aynı hikâyeyi anlattı. Bu kez kazananın yanıtı radikal biçimde farklıydı: Deneylerin yüzde 90'mda kazanan çocuk parayı vermedi.

Bu deney basit ve temel bir gerçekliği gösterir: Özgecilik ve başkalarını düşünme insan doğasına içkin değildir; daha ziyade bireylerin ait oldukları sosyal dünyayı kavrayışlarına bağlıdır. İlk çocuk beklenmedik bir ödül aldı ve sonuçta öteki çocuğa karşı cömertlik hissetti; ikinci çocuk 20 USD ödülü kendi çabasıyla kazandığına inandı ve bencilce davrandı.

Bu örnek çeşitli sonuçlara yol açabilir. Bunlardan biri, savaş sonrasının "altın çağ"ının sonundan beri Avrupa'da orta-

10 Thomas Piketty, "sosyal hareketlilik ve yeniden dağıtım politikası", *Quarterly Journal of Economics* 110, sayı 3 (1995): s. 551-584.

11 Bu deneyi, Boaz Weinstein yapmıştır. Bkz. Weinstein'in Çocuklarda Özgecilikte Beklenen ve Beklenmedik ödüllerin Etkileri (Midwood High School; Brooklyn, NY, 1995) adlı çalışma raporu.

ya çıkmakta olan tavır farklılığının önemini vurgular: İnsan, kazanacağını düşündüğünden fazlasını kazandığı sürece (savaş sonrası yıllardaki durumda) cömertlik hisseder ve "herkesin" toplumsal korunması için çalışır. Diğer yandan, insan sürekli olarak beklentilerinin altında kaldığı bir dönemde yaşıyorsa, daha bireyci olur ve ötekilerin durumunu dikkate almadan "kendi" emeklilik aylığı için mücadele eder.

Bu deney Fransa ve ABD arasındaki tavır farklılığını kavramamızı da mümkün kılar. Mesleki başarının nedenleri hakkında kendileriyle görüşüldüğü zaman Fransızlar "ilişki ağları, şans" diye cevap verirler; Amerikalılar ise "hırs ve çalışma" diye. Başarılı olmuş bir Fransız yukardaki deneydeki birinci çocuk gibidir; şansına inanır. Amerikalı ise ikinci çocuğa benzer; çabalarının sonucuna inanır - oysa, pratikte sosyal gerçeklik Atlantik'in iki yakasında da aslında çok benzerdir (çünkü sosyal hareketlilik modelleri, yaygın kanaatin tersine, Fransa'da ve ABD'de karşılaştırılabilir özelliktedirler). Fransızların onca korktuğu toplumun Amerikanlaşması, bireylerin toplumu temsil edişleri alanında, işyerinde daha "kaygılı" davranışta, kişinin mesleki başarı sağlamak için harcadığı çabaların oluşturduğu yeni resimde kendini göstermektedir.

Ekonomi Politiğin Dördüncü Aşaması

Paradoksal biçimde, ekonominin eşitliksizci, "insandışılaştırıcı" bir toplum yaratacağı korkusu, siyasi etkisi, üretim alanında işleyen merkezkaç kuvvetleri güçlendirmek azaltmak yerine- olan yeni bir tür bireyciliğe eşlik eder. Ekonomik ve siyasi değerlendirmeler arasında duraksama, "ekonomi politiğin dördüncü aşaması" olarak adlandırılabilecek bir aşamayı -ekonominin ve siyasetin birbirini incelediği ve hiçbirinin artık öteki üzerinde üstünlük sahibi ol-

madığı bir aşamayı- yaratıyor. Ücretlerde yapılan zorunlu kesintilerin bugünkü oranı düşünüldüğünde (Fransa'da yüzde 50'ye yakın), siyasetin ve ekonominin artık eşit oldukları söylenebilir: Siyaset, Keynesciliğe borçlu olduğu üstünlüğü kaybediyor fakat aynı zamanda "piyasa" da kendi yasalarını dayatmayı başaramıyor.

Siyasetin kendisi bir "piyasa" haline geliyor. Politikacılar program "satıyorlar" - ve tıpkı iyi satıcılar gibi, piyasanın ödeme gücü en yüksek kesimini hedef alıyorlar: Ruh hallerini ve beklentilerini yakından gözledikleri orta sınıfın merkez kesimini. ABD'de ücretlerdeki azalmayı telafi etmek üzere vergi kesintileri yapılacağı vaatleri var; Fransa'da ise "hakların" korunacağı vaatleri. Her durumda da, aynı tür bir dengeye ulaşılıyor: Hükümetlerin ödeme gücünü daha da azaltan ve yoksullukla mücadele güçlerini kısıtlayan bir dengeye. Sonuç olarak yoksullukla mücadelede seçimler sınırlı: Ya piyasa dolayımıyla savaşılmalı (ABD'de olduğu gibi) ya da yardım yoluyla (Fransa'daki gibi).

Keynes, işsizlerin ödeme gücünden yoksun oluşuna önem veriyordu ve işsizliğin işsizlerin tüketme yetersizliği yüzünden olduğunu göstermişti. Günümüzde işsizlerin siyasi ödeme güçsüzlüğünü ilan etmemiz gerek. Koruyuculuğunu cömertçe toplumun bütününe yayan refah devletinin yerini, borç yüklü bir devlet alıyor; talep artışlarını dizginlemenin tek aracı kendisini de iflas etme tehlikesine sürükleyecek tehditler olan bir devlet. Belki de tek uygulanabilir seçenek olan bu strateji, sıkıntı yaratıyor. Yönetilemezliği, sonuçlarına katlanmadan bir yönetim ilkesine çeviremeyiz. Ne makroekonomik düzenlemeler ne de eşitsizliğe karşı mücadele, hükümet kamu harcamalarının denetimini yeniden ele geçirene kadar mümkün olmayacaktır.

Gerçekleşmekte olan evrimin denetimini elinde tutmaya çalışırken hükümetlerin yaşadıkları güçlükler pek çok de-

mografik ve sosyal etkenden kaynaklanır. Fakat burada, yürürlükteki düzenin yerini alabilecek bir plan tasarlama yeterliliği olarak tanımladığımız bu sıkı "siyasi" konu da birincil önem taşır. Gerçekte tartışma, iki saçma alternatifin tuzağına yakalanmış görünmektedir: Bugünkü sistemi ya sürdürmek ya da ortadan kaldırmak. Böylesi bir alternatif kısmen, refah devleti hakkındaki özgün tartışmadan kaynaklanır: Toplumu yönetmek için piyasaya güvenecek miyiz, yoksa piyasanın etki alanını sınırlayacak tamamlayıcı kurumlar mı kuracağız? Açıktır ki bu hâlâ çok büyük önem taşıyan bir konudur, ancak, başka bir meseleyle karıştırılmamalıdır: Sosyal hakların nasıl doğru biçimde ifade edileceğine karar vermekle... Refah devletinin dönüştürülmesi, içine doğduğu piyasanın eleştirel incelemesinden vazgeçmek anlamına gelmez; daha ziyade üçüncü sanayi devriminin yarattığı eşitsizliğe refah devletini uyarlamak için, Fordizm döneminin -yani ikinci sanayi devriminin- çerçevesi içinde algılanan bir yapıyı düzeltmek anlamına gelir.

Sonuç

Zengin ülkeler gelecekleri hakkında kuşkularla sarılmışken, yoksul ülkeler Roma kapılarında atları toprağı eşeleyen barbarların rolüne mükemmelen uyarlar. Ancak, barbarları beklemek, Godot'yu beklemeye benzer; gelmezler. Kendilerini dış tehlikeyle kuşatıldıklarına inandıran zengin ülkeler, kendi başlattıkları dönüşümlere körleşmekteler. Dışarda günah keçileri ararken, "kamu yararı" arayışından uzaklaşmakta ve "zenginlik ve barışın tatlı sıcaklığı"ndan vazgeçmekteler.

Demokrasilerin talihsizliklerini Güney ülkelerine yükleyen analizler sadece yanıltıcı olmakla kalmazlar, demokrasileri yanlış yönlere de iterler. İki hata, özellikle önemlidir. Birincisi, uluslararası rekabete başarıyla girebilmek için, refah devletini zayıflatmak gerektiği fikridir. Genellikle birincinin sonucu olan öteki ise, globalleşmeyi "idare etmek" için demokrasilerin siyasi hayatı "uluslararasılaştırmak" zorunda olduklarıdır. Çoğu kez iyi niyetle dile getirilen bu fikirler, demokrasileri tamamen yanlış bir yöne iterler.

Zengin ülkelerin daha az korumaya ihtiyacı olmaktan zi-

yade, ortaya çıkan yeni tür eşitsizliğe uyarlanacak şekilde değiştirilebilecek türde bir korumaya ihtiyaçları vardır. Refah devletinin bunalımı mali globalleşmeyle yönetilemez; bu bunalım, işsizlik riskinin pratikte ihmal edilebilir olduğu, ortalama ömrün emeklilik yaşına göre kısa kaldığı ve büyümenin, çalışan nüfusun katkılarının emeklilerin aylıklarını her zaman finanse etmeye yeteceğinden hiçkimsenin kuşku duyamayacağı kadar güçlü olduğu bir dönemde tasarlanmış bir sistemin bunalımıdır. Refah devletinin yeni çağdaş eşitsizlikler dünyasına uyarlamak, globalleşmenin pek az sorumlu olduğu bir iç mantığa boyun eğer.

Ayrıca, bunalımı durdurmak için siyasi arenanın kendisinin "globalleştirilmesi" gerektiğini düşünmek de yanlıştır. Avrupa Birliği fikrinin öncüleri, bir "Avrupa Birleşik Devletleri" oluşturmanın Avrupa ülkelerinin yaşadığı güçlüklerin çözümüne yardımcı olacağını kanıtlamaya çalışıyorlar. Şanssızlıkları, (ünlü bir formülün parodisini yaparsak) Birleşik Devletler'i örnek alma isteklerinde başarısız olmak bir yana başarılı olmalarıdır. ABD'de siyasi kampanyaların retoriklerini dolduran "Washington"ın reddi, "Paris"in veya "Londra"nın benzer bir reddi bakımından bu olguyu yorumlamaya kalkışan bir Avrupalı için kavranabilir değildir. Ancak Washington "Brüksel"le ya da Avrupa Birliği'yle kıyaslandığında bu red de tamamen anlaşılır hale gelir. Böylesi bir red, sadece, günümüzdeki bunalımın yerel, neredeyse mahrem doğasını kavramış olanlar için anlaşılabilirdir. Bunalımın global olduğunu düşünmek, kamusal eylemin meşruiyetinin kaybı sorununun çözümüne yardım etmez, ve Avrupa'da Avrupa'yı temel görevlerinden uzaklaştıran bir güvensizlik ortamı yaratır.

Günümüzdeki bunalımı anlamak için globalleşmeyi bir çıkış noktası olarak kullananlar, açıkça çok çok önemli bir risk taşıyan bir akıl yürütme hatası yaparlar: Yoksul ülkele-

rin beklentilerini yok edecek yeni tür bir himayeciliğin yükselişine yol açabilir. Yoksul ülkeler için dünya ticareti bir nutuk konusundan ibaret değildir; insanlık tarihinde bir parantez olarak görülebilecek olan, dünya ülkelerinin, dünya tarihinde daha önce eşi görülmemiş bir şekilde zenginlik ve iktidar uçurumlarının genişlemesine izin verdiği iki yüzyılın vaat edilmiş sonudur. 21. yüzyılın büyük umudu, öncelikle ülkeler arasındaki uçurumun kapatılmasından oluşabilir - bu, gördüğümüz gibi, makul bir umuttur. Ayrıca, ekonominin sosyal bağları güçlendirmeyi bıraktığı bir dönemde, Batı ülkelerinin tekrar siyasi terimlerle düşünmeye başlayacakları umudunu da içerebilir; ne yazık ki bu, iyimserlikte daha dikkatli olmamız gereken bir alandır.

Sonsöz: Dünyanın Odiseyası

Yoksul ve zengin ülkeler arasındaki "yakınlaşma" modellerini inceleyen ekonomistler, "yetişme/yakalama" koşulları olarak yatırımların ve eğitim düzeylerinin önemini vurgulamakta çabuk davrandılar.[1] Ancak vurguladıkları bir diğer basit fakat önemli nokta şudur: Yoksul bir ülkenin zengin ülkelerle yakınlaşması şansının en yüksek olduğu dönem, coğrafi komşularının da aynısını yaptığı dönemdir. Böylesi bir kavram ("Yakınlaşma Klüpleri" kuramı diye bilinir) ilk bakışta malumu ilan gibi görünebilir: Eğer "destekleyici bir ortam" içindeyse bir ekonominin daha hızlı büyümesi sürpriz olmayacaktır. Fakat bundan fazlası sözkonusu: Kabına sığamama olgusu ticari etkileşimin sonucu değildir; daha ziyade en iyi tanımı taklitçilik - ekonomist Paul Romer'in, nitelikleri bakımından sosyal ya da teknolojik olmalarına bağlı olmaksızın, aynı "fikirlerin" bir yere toplanması dediği şey[2]

1 Bkz örneğin R. Barro ve X. Sala-i-Martin, *Economic Growth* (Ekonomik Büyüme, McGraw-Hill, 1995).

2 Paul Romer, "uzun vadeli büyüme kuramında sermaye birikimi", *Modern Business Cycle Theory* (Modern İş Döngüsü Kuramı, Harvard Üniversitesi yayını, 1989) içinde.

olan daha derinlerdeki bir süreçte ortaya çıkmış görünür.

Bu taklitçilik şaşırtıcı olmayacaktır, çünkü hem bireyler hem de ülkeler için insanlık tarihinin güçlü bir motorudur. Yaklaşık 12.000 yıl önce tarım bir kez keşfedilince bu keşfin dünyanın diğer kısımlarına sıçraması uzun sürmedi. Tarihöncesi çağ uzmanları, neolitik devrimin yılda 5 kilometre çapında bir alanda yayıldığını tahmin ederler. Bu sürecin incelenmesi bir başka keşfe yol açmıştır: İncil'in hikâyelerine sahne olan Şeria nehrinin kıyılarında başlayan neolitik devrim, yayılırken kendisiyle birlikte bu bölgede bilinen tanrıları da taşıdı. Örneğin bir tanrıçanın bir boğayla alışılmadık eşleşmesi -Neolitik tanrıların ilk ifadesi-, çok geçmeden, görünüşte henüz onları benimsememiş bölgelerde boy gösterir.

Bu bir ölçüde öyküsel malumatlar bizi, günümüzün merkezî sorunlarının ta göbeğine götürür: Batı ülkeleri, makineleri ve üretim tarzlarını ihraç ettikleri zaman, kendi "tanrılarını" ve kendi değerlerini de ihraç ediyorlar mı? Ve bu alışverişler hangi sırayla yapılıyor? Makineler önce, değerler sonra mı, yoksa tersi mi? Başka bir deyişle, kapitalist fikirlere bağlılık, bir sanayi devriminin ön şartı mı? Tarih öncesi dönem uzmanlarının şaşırtıcı ölçüde kesin yanıtlarını incelersek, bu zor sorularla başa çıkmamız kolaylaşabilir.

Dün

Neolitik devrim sırasında olaylar zinciri nasıldı? Jacques Cauvin,[3] (Gordon Childe'ın geliştirdiği) yaygın olarak kabul gören bir görüşü aktarır. Buna göre, tarımın keşfi bir dış nedene bağlıdır: Büyük bir iklim değişikliğinin av hayvanlarının ani bir yok oluşuna yol açması ve böylelikle insanları hayatlarını sürdürmek için başka yollar bulmaya

3 Jacques Cauvin, *Naissance des dieux, naissance de l'agriculture* (CNRS, 1994).

zorlaması - tarımın keşfine yol açan ihtiyaç. Bu deneyimin bir sonucu olarak insanlar hayat tarzlarını dönüştürdüler, yerleşik yaşama geçtiler ve yeni ortamlarına uygun yeni tanrılar keşfettiler. Fakat bu açıklama artık karbon testi temelinde reddedilmektedir. Yerleşik yaşamın, tarımın keşfinden *önce olduğu* görülüyor. İnsanlık tarihindeki ilk kent olan Erika, ilk buğday tanelerinden önce vardı. Bu keşif, kendi başına, insanların yerleşik hayata geçmesi için av hayvanlarının yeterince bol olduğunu kanıtlamaya yeterlidir: Cauvin'in belirttiği gibi, "tarıma geçiş, başlangıçta kıtlık koşullarına bir tepki değildi"[4] 10. yüzyılın sonunda yaşama alanlarının sayısının azalması, demografik etkenlerden ziyade sosyal etkenlere atfedilir. Cauvin, "Topluluk merkezli görevler için işbirliği yapıldığını gösteren yeni ve topluluk tipi bir mimari faaliyetin Erika'nın genişlemesine damgasını vurması rastlantı değildir" der.[5]

Tanrılara inancın da, Neolitik dönemden öncesine dayandığı görülmektedir. Bunun kanıtlanması çok daha zordur: Bir inancın eskiliği nasıl kanıtlanabilir? Tarih öncesi uzmanları bunu, öncelikle, ölüleri gömme adetinin neolitik dönemden yüzyıllarca önceki tarihlere dayandığını belirtmek suretiyle ortaya koyuyorlar. Sonra, Neolitik dönemden hemen önce insanların aşama aşama sadece hayvan temsillerinden vazgeçip, tanrıların temsillerine çok fazla benzeyen figürler kullanmaya başladıklarını belirtiyorlar. Bu figürler, çok sık olarak kadındı ve çok ender olarak da hayvandı. Tek hayvan figürü de boğa figürüydü. O dönemde insanların henüz yaban öküzlerini avlamadıklarını bildiğimize göre (geyikleri avlıyorlardı) boğa, muhtemelen yeni bir simgesel değer taşıyordu. Daha sonraları, iki figür birleştirildi, kadın, boğayı doğururken temsil edildi. İşte, öteki

4 *A.g.e.*

5 *A.g.e.*

toplumlara yayıldığı ilk günlerde Neolitik devrimle birlikte taşman imge, budur.

Cauvin'in dönüşüm özeti şöyledir. Artık doğaya esir olmayan insanlar, yaratılmış varlıkların yeni bir rolünü üstlendiler - onları yaratıcılar haline getiren bir rolü. "Tanrılar ve insanlar arasında oluşan yeni uçurum... İnsan aklının (ortamı hakkındaki) fikrini tamamen değiştirmiş olmalıydı; ayrıca, yeni yeni hissettiği varoluş tasasını telafi ederken, deyim yerindeyse bunları yaymak için gerekli enerjiyi açığa çıkarmak suretiyle yeni girişimlere de yol açmak zorundaydı. O zamana kadar canlı dünyanın doğal yeniden üretim döngülerinin izleyicileri olan neolitik toplumlar, bundan sonra aktif üreticiler olarak müdahale etme özgürlüğünü kazandılar... Sanki "din", önce, -doğrudan doğruya faydacı olmayan bir düzeyde-[6] sonradan, değişikliğe uğramış bir ilişkiler sistemi içinde dünyaya yeni anlamlar vermek suretiyle gerçek dünyada iş gören bir tür "aşkın mantık" geliştirmişti.

Bu hayret verici bulgular, sorunun tam özüne gider. "Kapitalizmin ruhu" kapitalizmden önce mi oluştu? İkna olmak için, Adam Smith'in kitabı *The Wealth of Nations'ın* (Ulusların Zenginliği) sanayi devriminin - görünüşe bakılırsa Smith'in şahsen hayal bile edemediği bir devriminbaşlangıcından önce yazıldığını belirtmek gerek. Benzer şekilde biz de belki yakında, günümüzdeki globalleşme dalgasının, üzerinde geliştiği (bireyci? Demokratik?) değerler kadar üretim tekniklerini de yaygınlaştırdığını keşfederiz. Eğer bu tip bir globalleşme gerçekleşmekteyse, dünyanın birörnekleşmesinden korkmalı mıyız? Neolitik dönemde doğmuş eski uygarlıkların çeşitliliğinin kanıtladığı gibi, muhtemelen hayır. Fernand Braudel'in belirttiği gibi: "dünyadaki tüm uygarlıkların, er geç, kendi sıradan tekniklerini

6 *A.g.e.*

ve bu teknikler dolayımıyla hayat tarzlarından bazılarını birörnekleştirmeyi başaracağını varsaysak bile, uzun bir zaman için, hâlâ farklılık gösteren uygarlıklarla karşılaşacağımız olgusu değişmez. Uzun bir süre için 'uygarlık' kelimesi, hem tekil hem de çoğul anlamında varlığını sürdürecek."[7]

Bugün

Günümüzde dünyadaki eşitsizliklerin kaba bir dökümü, refah farklılıklarını ortadan kaldırmak için ne kadar çok şey yapılması gerektiğini çarpıcı biçimde gösterir. Batılı bir yolcu gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerini gezerken, tanık olduğu kalıcı karşıtlıklar karşısında derhal çarpılıp kalır. Sfenks'in dibinde yer alan aşırı kalabalık ve hırpani sokaklar, Mısır'ı ziyaret eden turistleri, piramitler kadar etkiler. Jean Christophe Ruffin'in betimlediği *terra incognitae* ülkenin hâlâ ne kadar da azgelişmiş olduğunu bize hatırlatmak üzere oradadır.

Bu tip görüntüler hem gerçek hem de aldatıcıdır. Gerçektirler çünkü Avrupalılar'a ve Amerikalılar'a -diyelim ki- Mısırlılar'dan çok daha zengin olduklarını hatırlatırlar. Aradaki fark, yaklaşık olarak, zengin ülkelerdeki nüfusun en zengin yüzde 1'i ile en yoksul yüzde 1'i arasındaki hayat standardı farkına denk düşer. Fakat bu uçurum aldatıcıdır. Eğer Mısır, Asya için öngörülen oranda (yılda yüzde 7.5) büyüyebilseydi, Avrupa'yla arasındaki açığın yarısını ortadan kaldırması 15 yıldan daha az sürecekti; sonuç olarak 2025 yılı civarlarında Mısır uçurumun dörtte üçünü kapamış olacaktı. Açıktır ki zengin bir ülkede yaşayan hiçbir yoksul birey veya çocuğu hatta torunu için bile uçurumun benzer

7 Braudel, *Grammaire des Civilisations* (Arthaud-Flammarion, 1987). Aktaran Jean-François Bayart, *La ré-invention du capitalisme* (Karthala, 1994). Bayart'ın kitabı, Braudel'in belirttiği noktanın pek çok somut örneklemesini içerir.

bir şekilde daralmasını ummak, mantıklı değildir.

Uzun süre, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir düzeyleri kıyaslandığında, yoksul ülkelerin geliri yer yer ciddi ölçülerde, olduğundan az tahmin edildi. Örneğin gelişmekte olan bir ülkede çalışan bir kuaförün işi, zengin bir ülkedeki bir kuaförün işinden temel olarak farklı değildir. Fakat Jean Fourastié'nin belirttiği gibi "Aslında Hindistan'daki bir kuaförden daha fazla çalışmayan New Yorklu bir kuaför, Chicago'daki çelik fabrikası işçisi kadar ücret alacaktır."[8] Mısırlı bir kuaförün iş başına aldığı para, -ikisi de aynı işi yapsalar bile-, Parisli bir kuaförünkünden daha az olacaktır çünkü müşterileri yoksuldur ve seçenekleri o kadar parlak değildir.

Şimdi savı tersine çevirelim: Eğer bir saç kesimi, Kahire'de Paris'tekinin otuzda birine mal oluyorsa, o zaman aslında Kahire'de yaşayan birinin alım gücü göründüğünden fazladır. Kahire'de yaşayan daha az kazanır (USD olarak) fakat yerel malların büyük bölümü de (saç kesimi, çeşitli öteki hizmetler, kiralar vb.) daha ucuzdur. Dolayısıyla yoksul ülkelerin geliriyle zengin ülkelerin geliri arasında makul bir kıyaslama yapabilmek için, dünya ticaretiyle bağlantılı olmayan bütün faaliyetleri -bazen ciddi ölçüde- yeniden değerlemek zorundayız. Yoksul ülkelerin gelirini hesaplarken, daha ucuz yerel mallara denk düşen ek miktarı da dahil etmemiz gerekir.

Böylesi bir yeniden değerlemeden sonra elimizde dünyadaki zenginliğin radikal biçimde farklı bir tablosu kalır. Geleneksel hesap yöntemlerine göre, zengin ülkeler -dünya nüfusunun yüzde 20'sinden biraz daha azını oluştururlar- dünyadaki zenginliğin yüzde 80'ine yakınını kazanırlar. Ye-

8 Jean Fourastié, *le grand esprit du XXè siécle* (Presses Universitaires de France, 1958).

ni hesap yöntemine göre ise, zengin ülkeler de yoksul ülkeler de, toplam zenginliğin yaklaşık yarısına sahiptirler.

Bu bölüşümün zengin ülkeler içinde gözlenebilenden çok farklı olmayışı bir tesadüftür. Örneğin ABD'de ve Avrupa'da en zengin yüzde 20'yi oluşturan bireyler, toplam zenginliğin yüzde 40'ı ile 50'si arasında kazanırlar, sonuç olarak, kalan yüzde 80'i oluşturanlar, tıpkı yoksul ülkelerdeki gibi, zenginliğin öteki yarısıyla yetinmek zorundadır. Bu rakamlar veri alındığında, ülkelerin kendi *içlerindeki* eşitsizliklerin dünyadaki eşisizliklerden çok daha şiddetli olduğunu öngörebiliriz. "21. yüzyılın büyük umudu" diye adlandırabileceğimiz şey ise, yani dünyanın her yanında gelirlerin yakınlaşması, zaten gerçekleşme sürecinde.

Bir Himayecilikten Ötekine

Zengin ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizlikle mücadele etme uğraşında, gerçekten global ticaretin gelişinin önüne geçmek suretiyle dünya genelinde eşitsizliğin azalmasını durdurmaları mümkün müdür? Himayecilik zengin ülkelerde eski bir gelenektir. 19. yüzyılda, merkantilizmde iyice ileri giden pek çok Avrupa ülkesi ve ABD, Ricardocu ilkelerin aksine, himayeciliğin erdemlerini savunmuştu. Dolayısıyla Büyük Britanya'yı hariç tutmak kaydıyla, Paul Bairoch'un "himayeci gümrük sistemi, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca gelişme gösteren tüm ülkeler için kuraldı" görüşüne katılınabilir.[9] Rekabet gücü kuramı ve onun Güney ülkeleri için sanayisizleştirici sonuçları (yukarıda anlatıldığı gibi), Büyük Britanya'nın sanayileşmesini yakalamaya hevesli öteki Avrupa ülkelerinin kolaylıkla kavranmasını sağlayabilir.

Ancak, himayecilik, "ulus"un çıkarlarını dünyanın kalan

9 Paul Bairoch, *Le tiers-monde dans l'impasse* (Gallimard, 1983).

kısmının çıkarlarıyla, serbest ticaretten daha fazla uzlaştırabilen "doğal" bir kuram değildir. Tıpkı serbest ticaret gibi, himayecilik de bazı grupları diğer gruplar karşısında ayrıcalıklı hale getirir ve gruplar arasındaki çatışma son derece şiddetli hale gelebilir. Köleliğin kaldırılması adına yapılmış olmasına rağmen, Amerikan İç Savaşı bedelin yüksek olabileceğinin iyi bir örneğidir. İç savaşın ekonomik yönü aslında çok basitti: Tarım ürünlerini Büyük Britanya'ya ihraç eden Güney eyaletleri serbest ticaretten tam anlamıyla kâr ediyorlardı. Bu eyaletler, Büyük Britanya'nın ödeme gücüne sahip piyasalarında yer edinmişlerdi ve ihtiyaç duydukları mamül malları düşük fiyatlarla ithal edebiliyorlardı. Kuzey eyaletleri ise tersine, Güneyin tarım ürünlerini kendi tüketimleri için tutmak istiyorlar ve yeni yeni ortaya çıkan sanayi potansiyelini Britanya'nın rekabetinden korumak istiyorlardı. Dolayısıyla tamamen benzer nedenlerle, Güney'in serbest ticaret uyguladığı kadar Kuzey de himayecilik uyguladı. 5 yıl sonra, Kuzey savaşı kazandı, böylelikle askerî alanda sanayi toplumlarının kesin bir avantaja sahip olduklarını kanıtladı; bunun Avrupa ülkelerinin himayeciliği tercih edişiyle apaçık bağlantıları vardır.

Rekabet gücü kuramı, himayeciliğin, sanayileşmenin *rekabet gücü* sağlamadığı ülkelerin sanayileşmesine yardımcı olduğunu kanıtlamaya yeterlidir (Britanya deneyiminin tersine); ama bu kuram, himayeciliğin nasıl "herkes için" iyi bir şey olduğunu göstermekte eksik kalır. Dolayısıyla himayeci taraf, iddiasını kanıtlamak için başka argümanlar bulmak zorundadır. Bu ihtiyacı, "yavru sanayiler" kuramı karşılayabilir; bu kuram, adının da düşündürdüğü gibi, yavruluk devresindeki bir sanayinin de tıpkı bir çocuk gibi, öteki ülkelerle ilişkilerinde *gerçek rekabet* gücünü kazanmadan önce dış saldırılardan korunmaya ihtiyacı olduğunu ileri sürer. Frederick List (bir Alman) tarafından daha da gelişti-

rilen bu kuram, genel düzeyde, genç sanayilere uyarlanmış korumanın gerekçelendirilmesine imkân verir; özgül düzeyde ise Zollverein'in, 19. yüzyılda Prusya'nın kurduğu gümrük birliğinin temeli olarak hizmet etmiştir. List'e göre bu birlikte açıkça ortaya konan şey, Britanya rekabetinden korunmuş bir "Alman" sanayisinin gelişebilmesine ve tarımsal kaynakların ihraç edilmekten ziyade elde tutulmasına imkân vermeye yeterli olacak şekilde korunmuş bir grubun kurulmasıydı.

Bir ölçüde benzer biçimde, Avrupa Birliği'nin inşası da kendisine katılan ülkeler çevresinde bir alan oluşturmuştur. 2. Dünya Savaşı'nın sonrasında Avrupa Birliği dış ilişkileri önceki sömürge bağlarıyla kuvvetle damgalanmış ülkelerde başarılı bir ticari açılışa yöneldi. Öteki etkenlerin durumundaki gibi bu açılış dönemi de savaş sonrasının "altın çağ"ı sırasında gözlerden kaçtı; dolayısıyla savaş sonrası yılların istisnai başarısına hangi ölçüde katkıda bulunduğunu tam olarak söylemek zordur, fakat günümüzde Avrupa'nın yaşadığı muazzam hayalkırıklığının, Avrupa planının, serbest ticaretin aşırılıklarına karşı "koruma" sağlayabilen ögelere sahip (en azından zımnen) bir modele bağımlı oluşuna atfedilebileceği açıktır.

Kuzey-Güney ve Kuzey-Kuzey Ticareti

Burada, Avrupa içi ticaret (ya da daha genel olarak zengin ülkeler arasındaki ticaret) ile Kuzey-Güney ticareti arasındaki temel bir farkı ortaya koymak yararlı olabilir. Örneğin Frana ile İtalya arasındaki ticaret "sektör-içi" ticarettir, yani hemen hemen aynı ürünlerin (aynı üretim sektörleri içinde tanımlanan ürünlerin) alış verişi sözkonusudur: Fransa Renault'ları satar ve Fiat'ları ithal eder. Böylesi bir ticaret, üreticileri maliyetlerini ayarlamaya zorlar çünkü fiyatlardaki

herhangi bir uzun dönemli fark müşterilerin yaptırımına maruz kalacaktır. Fakat bir Güney ülkesi bir Kuzey ülkesine bir ürün sattığında, Kuzey ülkesini bu ürünün üretimini tamamen bırakmaya zorlar. O halde ticaret sektörler-*arası* hale gelir: Örneğin Kuzey ülkeleri tekstil ürünleri ithal eder ve yazılım ihraç eder. İşte Kuzey-Güney ticaretinin bu alanında, rekabet gücü, Smith'in ya da Ricardo'nun verdiği radikal anlamı kazanır: Belirli bir ürün kategorisinde uzmanlaşanlar, artık kendileri üretmedikleri ürünler için başkalarına güvenirler. Sonuç olarak, Kuzey-Güney ticareti örneğinde *artık maliyet ayarlaması yoktur*: Ticaretimiz artık kendimiz üretmediğimiz ürünleri içerdiği zaman, ithal edilen ürünlerin olabilecekleri kadar ucuz olmalarını dilememiz -artık korkmamamız- gerek. İthal edilen tekstil ürünleri veya televizyonlar ne kadar ucuzsa, ithalatçı ülkelerdeki bireylerin alım gücü de o kadar büyüktür. Asya tekstil ürünlerinin fiyatı ne kadar düşükse, Fransa'daki bir ücretli o kadar fazla para kazanacaktır, *çalıştığı sektör ne olursa olsun.*

Bu savın gücünü sadece tüketiciler değil üreticiler de kabul eder. Robert Reich ABD örneğinde -biz buna Avrupa örneğini de ekleyebiliriz- ekonomik milliyetçiliğin (yani iç pazara dönme güdüsünün) kısa sürede başlangıçta başlıca savunucusu olan üreticiler için karşı üretken hale geldiğini belirtir.[10] Örneğin Amerikan çelik sanayii yabancı rekabete karşı korunma elde etmeyi başardığı zaman Amerikalı otomobil imalatçıları birdenbire, çeliğin kendilerine yabancı rakiplerine mal olduğundan yüzde 40 daha pahalıya mal olduğunu fark ettiler. Amerikan yarı iletken sanayii koruma sağladığı zaman Amerikan bilgisayar sanayiinin diğer kesimleri, yabancı üreticilerle ilişkilerinde elde ettikleri rekabet alanını kaybetme tehdidiyle karşılaştılar. Amerikan

10 Reich, *The Work of Nations* (Ulusların Çalışması).

tekstil sanayii korumalı konum elde ettiği zaman, bunun bedelini tüm Amerikan giyim sanayii ödedi.

Üretim, düyanın dört bir yanından ögeler barındıran bu yeni iç içeliği, artık, genel bir himayecilik kurma şeklindeki radikal karar bir yana bırakılırsa, çeşitli piyasalar arasında sınırlar çizilmesini pratikte imkânsız hale getirir. Ürünler ve yenilikler yelpazesinin pratikte donmuş olduğu durağan bir dünyada himayecilik, ille de çok maliyetli bir seçenek olmak zorunda değildir. Fakat günümüzdeki şekliyle Globalleşmenin esas özelliği, ve kuşkusuz onu geri dönüşsüz bir olgu haline sokan sebep şudur: Globalleşme, üçüncü sanayi devrimiyle aynı anda gerçekleşmektedir. Bu yeni devrim, faaliyetlerin büyük ölçüde ademi merkezîleşmesini sağlıyor, böylelikle de özgül rekabet güçleri arayışını uyarıyor.

Bu değerlendirmeler günümüzün himayeciliği ile dünün himayeciliği arasındaki büyüyen farkı kavramamızı mümkün kılar. Sonuçları 19. yüzyıl boyunca hissedilmiş olan birinci sanayi devriminin taklit edilmesi aslında görece kolaydır. Paul Bairoch Marc Seguin'in lokomotif satın almasıyla ilgili mizahî bir olay anlatır; Seguin lokomotifi atölyesinin ortasına kurar ve çalışanlarının bunu kopyalamasını ister.[11] Eğer Fransa bugün sistemin dışında kalarak başkalarına ait yenilikleri taklit etmeye karar verseydi (Hindistan'ın yapmaya çalıştığı gibi) çabucak kendisini öteki ülkeler tarafından kovulmuş bulacak ve yeni teknolojilerin sürekli hızlanmasından yarar sağlayamayacaktı. Bu açıdan diyebiliriz ki, globalleşme çoktan kaçınılmaz hale gelmiştir.

11 Bairoch, *Le tiers-monde dans l'impasse*.

Dünya, bugüne kadar görülmemiş bir ivmeyle zenginleşiyor. Yerkürenin en kalabalık iki ülkesi, Çin ve Hindistan, inanılmaz bir hızla büyüyorlar. Hong Kong ve Singapur gibi ülkeler, eski efendileri İngiltere'den artık daha zenginler. Ama aynı zamanda, yaşlı Batı ulusları, tamamen tedavi ettiklerini zannettikleri bir hastalıkla, fakirlikle yeniden boğuşuyorlar. Fakir ülkelerin bazılarının zenginleşmesi, zengin ülkelerin fakirleşmesinin nedeni mi? Tüm sıkıntılarımızın sorumluluğunu küreselleşmeye yüklemek doğru mu? Daniel Cohen, bu soruların cevabının yeni sanayi devriminde yattığını iddia ediyor. İşsizliğin ve günümüzün eşitsizliklerinin kaynağında ticaretin değil, bu köklü yapısal dönüşümün bulunduğunu ispatlamaya çalışırken, fakir ülkelerle yapılan ticaretin dar sınırlarına dikkati çekiyor. Zengin ülkelerde halkın bir kesimi fakirleşirken, fakir ülke halklarının büyük bir bölümü göreli olarak daha da fakirleşiyorlar. Yeni sanayi devriminin harmanladığı ülkelerde himayecilik politikalarına yeniden sarılmanın, arzulanan hedeflerle nasıl çelişkili olabileceğini vurgulayan yazar, krizle mücadele için dikkate almamız gereken yeni perspektifleri bize gösteriyor.

İLETİŞİM 624
BUGÜNÜN KİTAPLARI 59

ISBN 975-470-809-6
9 789754 708097